

Міністерство освіти і науки України
Львівський університет бізнесу та права

На правах рукопису

ІВАНИЦЬКА БОЖЕНА ВАСИЛІВНА

УД К 070:631(477.83/.86)(092) «1918/1939»

**ПРЕСА ГОСПОДАРСЬКИХ ТОВАРИСТВ СХІДНОЇ ГАЛИЧИНИ:
ТЕМАТИЧНІ АСПЕКТИ, СУСПІЛЬНО – ПОЛІТИЧНА РОЛЬ
(1918 – 1939 РР.)**

27.00.04 – теорія та історія журналістики

Дисертація

на здобуття наукового ступеня
кандидата наук із соціальних комунікацій

Науковий керівник
Романишин Юрій Олександрович
кандидат історичних наук, доцент

Львів – 2015

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. Історіографічна база та методологічні аспекти дослідження фахово-господарської періодики Галичини міжвоєнного періоду.....	11
1.1. Історіографія та джерельна база дослідження	11
1.2. Методологічні аспекти дослідження фахово-господарської періодики Галичини міжвоєнного періоду	22
Висновки до розділу	29
РОЗДІЛ 2. Виникнення й розвиток культурно-просвітніх та господарсько-виробничих товариств, їх роль у диференціації преси	31
2.1. Суспільно-політичні передумови виникнення та еволюція формування національної моделі культурно-просвітніх та господарсько-виробничих товариств	31
2.2. Початки диференціації преси, вплив тематики газетно-журнальних публікацій на диференціацію видань.....	48
2.3. Розвиток господарсько-фахових та просвітянських видань, їх місце в інформаційному полі Галичини міжвоєнного періоду.....	56
Висновки до розділу	68
РОЗДІЛ 3. Формування тематики періодичних видань та репертуару книжкової продукції як відповідь на актуальні сільськогосподарські проблеми краю.....	71
3.1. Роль друкованих видань в удосконаленні землевпорядкування та веденні сільськогосподарського виробництва: продовження традицій і новаторство	71
3.2. Пропаганда нових методів роботи в основних сферах сільського господарства	90

3.3. Повторюваність тем як фактор ефективності газетно-журнальних публікацій при висвітленні молочарського промислу.....	110
Висновки до розділу	131

РОЗДІЛ 4. Виховна та просвітницько-освітня функції фахово-господарських видань	134
--	-----

4.1. Ліквідація неграмотності та роль друкованих ЗМІ як складова освітньої функції медіа	134
--	-----

4.2. Вплив преси на формування людини нової формації, національно свідомого громадянина, європейця	154
--	-----

Висновки до розділу	173
---------------------------	-----

ВИСНОВКИ	176
----------------	-----

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183
----------------------------------	-----

ВСТУП

Актуальність дослідження. Після більш як 20-и років ринкового реформування економіки України наше суспільство поставлене перед незаперечним фактом нагальної необхідності нової хвилі якісно досконаліших за своєю сутністю реформ. При цьому треба скористатися як світовим досвідом, так і українським надбанням. Адже, не маючи власної держави, українці Галичини зуміли створити в міжвоєнний період засади для господарського та культурного прогресу краю, для поліпшення добробуту багатьох селянських сімей. Чільне місце в цьому процесі належало фахово-господарським та культурно-просвітницьким громадським об'єднанням – товариствам „Просвіти”, „Сільський господар”, кооперативам тощо.

Важливим чинником, за допомогою якого цим інституціям вдалося знайти дорогу передовсім до українського селянина як наймасовішого прошарку тогочасної української нації, було налагодження книговидавничої справи й становлення та розширення мережі фахово-господарських газет та журналів.

Книги, газети й журнали фахово-господарських та культурно-просвітницьких товариств були органічною ланкою в системі західноукраїнського інформаційного простору міжвоєнного періоду, а надруковані в них матеріали містять багатющу, іноді унікальну інформацію про різні аспекти політичного, культурного, духовного та господарсько-економічного життя українського суспільства на західноукраїнських землях як частини єдиної української нації. Адже саме через друковане слово здійснювався вплив на свідомість читача і водночас матеріали періодики та книжкова продукція були відображенням господарсько-економічного й духовно-культурного рівня суспільства. Тому нині, шукаючи нові форми господарювання, варто вивчити позитивний досвід громадських об'єднань, що зафіксувався в тогочасних друкованих виданнях, аби перейняти все цінне, що може принести користь на нинішньому етапі.

Фахово-господарська періодика та книжкові видання фахово-господарських товариств не лише оперативно відгукувалися на всі актуальні події, але й своїми публікаціями сприяли формуванню громадської думки, впливали на постановку й розв'язання актуальних просвітницьких та економіко-господарських проблем, виконуючи, таким чином, регулятивну, виховну та інші функції. На жаль, ця ланка преси досі залишається маловивченою, оскільки не розглядалася в усій сукупності й взаємозв'язках як самостійне соціокультурне явище. І хоча в деяких дослідженнях істориків України преса фахово-господарських товариств та кооперативних інституцій, що діяли на західноукраїнських землях у міжвоєнний період, як, наприклад, у дисертації З. Струк, використовується як джерельна база й друковані органи цих товариств, преса не є головним суб'єктом дослідження, а слугує лише для підтвердження цієї чи іншої думки авторів.

Деякі відомості про цю ланку преси знаходимо у дослідженнях істориків преси та книгознавців – Н. Зелінської, С. Костя, І. Крупського, Л. Пинди, Л. Снісарчук та інших. Однак спеціальних розробок, присвячених з'ясуванню ролі і місця фахово-господарських часописів в різних аспектах господарсько-економічного та культурно-просвітницького життя нації немає.

Представлена наукова розвідка дозволить скласти уявлення про всебічне значення фахово-господарської періодики та книжкової продукції у житті українського населення Східної Галичини в міжвоєнний період.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами.

Наукове дослідження виконано відповідно до Програми науково-дослідних робіт, затвердженої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 26 липня 2010 р. № 639. Дисертація безпосередньо пов'язана з виконуваною Львівським університетом бізнесу та права комплексною темою «Проблеми реформування правової, медійної та економічної систем України», що затверджена рішенням вченої ради Львівського університету бізнесу та права від 23 травня 2012 р. (протокол № 10).

Мета дослідження – здійснити комплексний аналіз історико-типологічної структури фахово-господарських часописів, що видавалися на теренах Східної Галичини упродовж міжвоєнного періоду, з'ясувати місце цієї ланки друкованого слова в тогочасному інформаційному просторі краю, визначити роль у культурно-освітньому, фахово-господарському й ідеологічному житті української нації.

Концепція наукової роботи передбачала розв'язання таких **завдань**:

- з'ясування суспільно-політичних й соціально-економічних передумов зародження та розвитку фахово-господарської періодики та книговидавничої справи на західноукраїнських землях;
- розкрити роль цієї ланки преси в інформаційному просторі західноукраїнської журналістики;
- проаналізувати чинники, що впливали на формування специфіки фахово-господарської періодики;
- дослідити предметно-тематичну та джерелознавчо-інформаційну спрямованість фахово-господарських видань та книжкової продукції;
- визначити роль цієї преси в національно-культурному та господарсько-економічному розвитку краю;
- простежити жанрово-тематичні домінанти та форми і способи подання матеріалу на сторінках фахово-господарських часописів.

Об'єкт дослідження – періодичні й неперіодичні видання українських фахово-господарських товариств міжвоєнного періоду.

Предметом дослідження є вивчення особливостей функціонування фахово-господарської періодики, з'ясування її жанрової парадигми, проблемно-тематичної спрямованості та форм і способів подання матеріалів.

Хронологічні межі дослідження: 1918 – 1939 рр. Нижня планка – період, коли в результаті поразки національно-визвольних змагань Східна Галичина потрапила під польську окупацію. Верхня межа обумовлена 1939

роком, коли на західноукраїнських землях встановилася радянська влада, і всі фахово-господарські й культурно-просвітницькі товариства були закриті, а їх преса заборонена, книговидавнича справа згорнута. Видавці, журналісти були репресовані або змушені емігрувати.

Географічні межі окреслені теренами Східної Галичини, що після завершення хвилі національно-визвольних змагань увійшли до складу Польської держави.

Методи дослідження. Дисертаційна робота виконана на методологічних засадах, пов'язаних із загальнонауковими принципами об'єктивізму, історизму, системності, світоглядного плюралізму та діалектичного розуміння історичного процесу. Вони ґрунтуються на поєднанні міждисциплінарних підходів і методів, запозичених з різних соціогуманітарних дисциплін. Так, застосування проблемно-хронологічного та історичного методів дало змогу у хронологічній послідовності розкрити становлення і розвиток фахово-господарської періодики; аналіз жанрово-тематичної палітри видань втілювався за допомогою жанрово-видового, проблемно-хронологічного, порівняльно-аналітичного і методу контентаналізу; поєднання ретроспективного, ситуативного та перспективного підходів дало змогу з'ясувати місце фахово-господарської періодики в системі західноукраїнської журналістики, а описовий метод у поєднанні з аналітичним дозволив розкрити основні жанрово-тематичні аспекти фахово-господарських видань тощо.

Наукова новизна дисертації визначається тим, що вперше у вітчизняній науці предметом комплексного аналізу стали типологічні, проблемно-тематичні та жанрові особливості видань західноукраїнських фахово-господарських товариств міжвоєнного періоду, дослідження їх ролі в суспільно-політичному та національно-культурному житті нації. Таким чином у дисертації

уперше:

- відтворено в історичній послідовності передумови виникнення та простежено розвиток українських фахово-господарських видань на теренах Східної Галичини;

- проаналізовано контент-аналіз українських періодичних і неперіодичних видань фахово-господарських та культурно-просвітницьких товариств Східної Галичини;

- окреслено тематичні напрями, жанрові форми та способи подання матеріалів на сторінках фахово-господарських видань.

- досліджено роль цієї ланки преси в суспільно-політичному житті краю та її місце в інформаційному просторі Східної Галичини і в історії української журналістики загалом.

уточнено:

- теоретико-історичне уявлення про концептуальну модель фахово-господарської преси як типу видання:

- сутнісні ознаки та основні компоненти, що сприяли створенню тогочасного „обличчя” фахово-господарських видань.

набули подальшого розвитку:

- наукові підходи до вивчення специфіки функціонування та жанрово-тематичних особливостей фахово-господарських видань;

- дослідження можливостей сатирично-публіцистичних жанрів, подання „шапок”, система тематичних добірок, представлених на сторінках фахово-господарських видань.

Практичне значення результатів дослідження полягає у тому, що зібраний, опрацьований і систематизований фактологічний та емпіричний матеріал, основні теоретичні положення й висновки дисертації можуть бути використані при написанні наукових праць з історії функціонування засобів масової інформації в Україні, підготовці лекцій та семінарських занять із дисциплін „Теорія та методика журналістської творчості”. „Історія

української журналістики”, розробці відповідних спецкурсів на факультетах та відділеннях вищих навчальних закладів України. Виходячи із значного обсягу фактичного матеріалу, використаного в дисертації, робота може прислужитися й журналістам-практикам, редакторам та працівникам секретаріату редакцій газет, які конструюють текст, вдосконалюючи його з мовностилістичного боку, практикують різні форми подання матеріалу. Водночас матеріали дисертації можуть бути корисними для підприємців, фермерів, зрештою, всіх, хто працює на селі.

Особистий внесок здобувача полягає у виявленні та систематизації корпусу фахово-господарських видань, з’ясуванню особливостей їх функціонування, розкриттю жанрово-тематичних домінантів та ролі цієї ланки преси як в суспільно-політичному, господарсько-економічному житті українців, так і в системі української журналістики загалом.

Усі ключові ідеї, положення, що розкривають наукову новизну, висновки та результати дослідження отримані та сформовані автором самостійно.

Апробація результатів дисертації. Основні результати дослідження апробовані на розширеному засіданні кафедри видавничої справи та редагування, а також висвітлювалися в доповідях і виступах на міжнародних і всеукраїнських наукових конференціях. Зокрема, на VIII Міжнародній науково-практичній конференції «Розвиток економічних і політико-правових систем України та інших країн Європи на початку XXI століття» (Львівський університет бізнесу та права, 27–28 жовтня 2011 р.); IX Міжнародній науково-практичній конференції «Перспективи розвитку і актуальні проблеми України та країн світу» (Львівський університет бізнесу та права, 2012); Одинадцятій Всеукраїнській науково-теоретичній конференції «Українська періодика: історія і сучасність» (НАН України, ЛННБУкраїни імені В. Стефаника, НДІ пресознавства).

Публікації. Основні положення дисертації викладено у 8 публікаціях (4 статті – у наукових фахових виданнях, 1 – у міжнародному виданні, 3 – тези наукових доповідей).

Структура та обсяг дисертації. Дисертаційна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації 207 сторінок.

Список використаних джерел містить 321 найменування на 24 сторінках.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРІОГРАФІЧНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЧНІ АСПЕКТИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФАХОВО-ГОСПОДАРСЬКОЇ ПЕРІОДИКИ ГАЛИЧИНИ МІЖВОЄННОГО ПЕРІОДУ

1.1. Історіографія та джерельна база дослідження

Дослідниця преси М. Дмитрієнко, вивчаючи більшовицьку пресу, оскільки радянський режим дозволяв проводити дослідження тільки таких видань, а все, що не вкладалося в прокрустові рамки партійно-радянської преси було під суворою забороною, зазначала, що „своєрідність газетних матеріалів ... полягає в тому, що вони дають змогу послідовно простежити історію певних суспільних явищ і, користуючись систематизованими даними, відтворити картину подій політичного і громадського життя” [38, с. 8].

Це твердження не викликає заперечень, бо саме друковані видання фахово-господарських товариств, наприклад, є тим документальним джерелом, завдяки якому можна з'ясувати економічно-господарське життя українців Східної Галичини в міжвоєнний період.

Однак це твердження М. Дмитрієнка є неповним, бо ж матеріали преси не лише копіюють, відображають ті чи інші грані людського буття, а й певним чином впливають на суспільно-політичні процеси. Тобто преса, відображаючи реалії життя, формує громадську думку і, таким чином, впливає на суспільно-політичні процеси – пропагує чи критикує їх, підтримує чи заперечує. Підтвердженням цього знову таки ж є діяльність періодичних і книжкових видань просвітніх та фахово-господарських товариств, що функціонували на західноукраїнських землях у міжвоєнний період. Тому мав рацію історик української преси В. Ігнатієнко, зазначаючи, що „у розвинутому суспільстві ми бачимо широку хвилю друкованого слова (у вигляді книжки, газети, журналу); бачимо, як різні групи намагаються

використати друковане слово для впливу на широкі маси населення” [53, с. 66].

Тобто преса є не лише об’єктом, а й суб’єктом суспільно-політичного життя. Тому для дослідження задекларованої теми ми опрацювали широкий комплекс найрізноманітніших джерел. Їх, на наш погляд, можна поділити на такі три великі групи: матеріали періодичної преси; монографічна, довідкова література, навчальні посібники й підручники; архівні джерела. У рамках кожного з них доцільно виділити низку підгруп.

Наприклад, виходячи з того, що головним джерелом нашого дослідження слугували матеріали періодичної преси, передовсім видання, які видавалися під егідою фахово-господарських товариств чи були їхніми друкованими органами у міжвоєнний період, щоб простежити тяглість цих видань, певна увага була приділена часописам, на ґрунті яких зароджувалася досліджувана нами преса. Тому для повноти дослідження ми ознайомилися з періодикою, яка видавалася в Галичині ще до Першої світової війни, і тематика якої передовсім дала поштовх для розвитку інших фахових видань.

З’ясувалося, що майже кожен часопис фахово-господарських товариств, який видавалися у міжвоєнний період, у тій чи іншій мірі наслідував чимось своїх попередників, особливо на початках своєї діяльності: тематикою, формою подання матеріалів, стильовою манерою та навіть назвою. Наприклад, науково-практичний часопис, що виходив з підзаголовком „письмо практичне, наукове по части господарства рольного, огородництва, садівництва, розплоду худоби и промыслу” – „Господар” (видавався у Львові з 1869 по 1872 р.) та газета „Провідник рільничих кружків” (Львів, 1886 – 1914 рр.) знайшли послідовників у виданні „Господарсько-кооперативного часопису” (Львів, 1921 – 1939 рр.); витоки становлення часопису „Сільський господар” (1926 – 1939 рр.) можна бачити на прикладі „Господарської часописи” (Львів, 1901 – 1902 рр.) – від неї він успадкував навіть поточну нумерацію річників.

Протягом 1904 – 1913 рр. у Львові видавався місячник „Молочарська часопись”, а з 1928 р. схожі функції виконував місячник „Кооперативне молочарство” (виходив як додаток до „Господарсько-кооперативного часопису” до 1939 р.); прообразом місячника „Український пасічник” (видавався у Львові з 1928 р. по 1940 р.) можна вважати його тернопільського попередника, який видавався в Тернополі 1914 р. (вийшло 8 чисел) під такою ж назвою тощо.

Тематика цих видань дозволила окреслити в дисертації коло проблем, які були не випадковими і на сторінках преси, що виходила в міжвоєнний період.

Та попри це, звісно, головню досліджувалася українська періодика фахово-господарських товариств міжвоєнного періоду Галичини – „Господарсько-кооперативний часопис”, журнал „Сільський господар” та його додатки „Шовківництво”, „Сільськогосподарська кооперація”, „Українська господиня”, місячник „Кооперативна республіка”, „Кооперативне молочарство”, „Кооперативна родина”, „Хліборобська молодь” та ін., загалом більш як 15 назв різних періодичних видань, що видавалися українською мовою в Галичині після завершення хвилі національно-визвольних змагань і до 1939 р.

Саме на сторінках цих видань не лише сповна відображалось передовсім життя галицького українця, а й накреслювалися шляхи, які б могли допомогти виборсатися з нужди кожній селянській родині, побороти економічну відсталість краю загалом. Водночас публікації цих часописів дозволили нам повніше вивчити структуру, форми і напрями діяльності різних фахово-господарських товариств, з’ясувати напрями, за якими відбувалося господарське відродження регіону і, головне, простежити роль друкованих видань у цих процесах.

Окрім фахово-господарських видань та їх попередників – господарської періодики Галичини, – цінні матеріали щодо розкриття теми можна почерпнути також з матеріалів загальнополітичних видань Галичини,

зокрема часописів „Діло”, „Українська думка” та „Громадський вісник”, „Літературно-науковий вісник”, „Вперед”, „Земля і воля” та ін., де інформувалося про діяльність фахово-господарських видань, а теми, розпочаті на сторінках фахово-господарських часописів, неодноразово знаходили своє продовження на шпальтах загальнополітичних часописів, що свідчить про вміння редакцій відшукати актуальну проблему, яка б зацікавила широке коло читачів. Такою темою, наприклад, була необхідність запроваджувати на селі нову сільськогосподарську техніку, пропаганда за утворення фахово-господарських товариств, роз’яснення принципів їх діяльності тощо. Ця періодика була також об’єктом нашого вивчення.

Водночас на сторінках фахово-господарських видань піднімалися не лише господарські теми, а велася цілеспрямована робота, спрямована на виховання людини нової генерації, нового способу мислення, тобто особи, яка б не лише вміла добре господарювати на землі, була обізнана з новими формами роботи і новою сільськогосподарською технікою, а й дорожила приналежністю до свого роду, вміла боротися і відстоювати свою гідність, захищати честь нації.

Чимало публікацій фахово-господарських видань були присвячені проблемам ліквідації неграмотності, організації масових форм культурно-освітньої праці на селі – заснуванню та роботі читалень, бібліотек, бережного ставлення до національних традицій, пропаганді українського друкованого слова та української мови. Тому вони є вагомим джерелом для осмислення того, з якими труднощами боровся галицький українець за українську школу – як загальноосвітню, так і фахово-господарську.

Нині маємо низку праць, в яких досліджуються ті чи інші аспекти функціонування української преси Галичини в міжвоєнний період. Серед них, зокрема, праця А. Животка „Історія української преси”, що була скомпонована на основі його лекцій в Українському технічно-господарському інституті і вперше видана на правах рукопису 1946 р. в Німеччині, а останнє її перевидання було зроблено в Україні у 1999 р.

Статистичні дані, зокрема й щодо преси Галичини міжвоєнного періоду, знаходимо у книзі Ю. Тернопільського „Українська преса з перспективи 150-ліття” (Джерсі-Сіті, 1974).

Послідовно, за хронологічним принципом, простежив розвиток преси у Львові, але при цьому не виділяючи фахово-господарську періоду, І. Крупський у монографії „Львів: місто газет і журналів” (Львів, 2006). Звісно, вже назва монографії вказує, що автор не намагався своїм дослідженням охопити весь корпус західноукраїнської преси, а зосередив свою увагу лише на Львові.

Деякі відомості про зародження фахово-господарської преси в Галичині знаходимо і в монографії цього ж автора „Національно-патріотична журналістика України (друга половина ХІХ – перша чверть ХХ століття), що побачила світ у Львові 1995 р. Однак про цю ланку преси знову ж таки йдеться лише фрагментарно.

Певним чином діяльність фахово-господарської преси висвітлена у другій частині монографії С. Костя „Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст.” [68], де, аналізуючи регіональну пресу, дослідник виділяє економіко-торговельну пресу, професійні видання тощо і побіжно аналізує й деякі фахово-господарські видання.

Чимало праць сучасні українські науковці присвятили аналізу як окремим виданням, так і їх тематичній структурі. Наприклад, Ю. Шаповал докладно вивчив становлення, роль, жанрово-тематичну проблематику газети „Діло” [137]; Л. Сніцарчук фундаментально дослідила основні журналістські процеси, що відбувалися в Галичині [113], О. Дроздовська акцентувала увагу на українських часописах повітових міст Галичини [39], об’єктом дослідження В. Ковпака стала українська спортивна періодика [61] тощо.

Зрештою, уже в 20-і роки ХХ ст. в Галичині видавалися журнали, присвячені проблемам книговидавництва, й інколи на їх сторінках друкувалися статті, присвячені й пресі Галичини. Правда, це були безсистемні, епізодичні публікації, написані здебільшого з нагоди якогось ювілею газети чи журналу.

Такі статті друкувалися, наприклад, на сторінках журналу „Книжка”, що видавався в Станіславі протягом 1921 – 1923 рр., „Бібліотечного порадника” (Львів, 1925 р.).

Однак якщо простежити пропорції кількості публікацій на теми періодичної преси й книговидання, то вони становлять, за нашими підрахунками, 1 : 15, не на користь публікацій з проблем пресосознавства. Це свідчить про те, що ці журнали не тримали в полі свого зору журналістський процес Галичини.

Отже, видання фахово-господарських товариств досі не були об’єктом детального вивчення. Однак при цьому треба відзначити кандидатську дисертацію Л. А. Пинди „Українські сільськогосподарські видання Східної Галичини як джерело бібліографічної інформації (20-30-ті роки ХХ століття)”, що була представлена до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук за спеціальністю 07.00.08 – книгознавство, бібліотекарство, бібліографознавство і захищена 1999 р. у спеціалізованій Вченій раді Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського. Автор дисертації зібрала і опрацювала низку видань фахово-господарських товариств, ввела до наукового обігу значний архівний матеріал, однак її дослідження було присвячено лише висвітленню бібліографічної інформації, тобто, виходячи з рамок нашої дисертації, дисертація Л. Пинди мала інший, суттєво вужчий аспект дослідження.

Певним чином видавничі аспекти Галичини міжвоєнного періоду були предметом розгляду в монографії І. Зуляка „Діяльність „Просвіти” у Західній Україні в міжвоєнний період (1919-1939)” [50], де він, опираючись й на матеріали періодики, висвітлює такі питання, як ліквідація неписьменності, розвиток видавничої сфери та роль товариства „Просвіта” в її налагодженні, культурно-освітню діяльність тощо, тобто ті питання, які висвітлювалися й на сторінках періодичних видань фахово-господарських товариств.

Важливим джерелом для розкриття теми були періодичні й неперіодичні видання фахово-господарських товариств Галичини у

монографії О. Вербової „Національно-господарський рух на західноукраїнських землях впродовж 1848-1944 років” [20].

Оскільки ці дисертації були представлені до захисту на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук, то журналістський аспект, жанрово-тематична специфіка друкованих видань фахово-господарських товариств не була спеціальним об’єктом дослідження, а преса слугувала лише матеріалом для підтвердження чи спростування тих чи інших постулатів, висунутих в їхніх наукових дослідженнях.

Важливим джерелом для розкриття теми стали й неперіодичні видання фахово-господарських товариств – книги, брошури, календарі, плакати тощо. Зрештою, початки видання літератури на господарську тему, як слушно зазначає М. Боровський, „можна датувати другою половиною XVIII ст., коли в краї почали діяти культурно-освітні інституції та організувалися видавництва – спершу церковні, а згодом і світські” [11, с. 562].

Початок книговидання українською мовою на господарську тему в Галичині, як нам вдалося встановити, можна вважати 1778 р., коли із стін Почаївської друкарні побачив світ ветеринарно-господарський poradnik, що мав довгу назву, бо вже в самому заголовку окреслювалося призначення цієї книги, розкривався її зміст: „Книжица-poradnik для господарства, указующая як ратувати в хворобах всякую скотину, то єсть: коні, воли, вівці, свині, кози; як боронити паші..., як ловити рибу, як губити миші і щури, як ратувати людей, котрих собаки скажені покусали...” і навіть „як ратувати чоловіка, котрий не в далеком времени с ума выйдет”.

Відтак ще задовго до того часу, коли в Галичині з’явилися перші часописи українською мовою (перша українська газета „Зоря Галицька” з’явилася у Львові лише у травні 1848 р.), українські книги, присвячені різним сферам сільськогосподарського виробництва, вже почали формувати фахово-господарський інформаційний простір Східної Галичини: священик Рудольф Мох 1841 р. у видавництві Львівської Ставропігії видав книжку „на малорускім язиці” „Мотиль”, в якій надрукував у віршованій формі кілька

порад про те, як доглядати за пасікою, годувати бджіл, описав, яка користь від меду; у Перемишлі 1847 р. був надрукований poradnik О. Гавришкевича „Руководство ко умноженію і годованю садовини по селах і містечках”, а у Відні урядовим коштом призначений „для галиціантов” побачив світ poradnik „Наука о управі тютюну” тощо.

На основі цього можемо стверджувати, що неперіодичні фахово-господарські видання були тією базою, тим фундаментом, що не лише сприяв початкам розвитку українського книгодрукування в Галичині в середині 1880 рр., а й дав поштовх до зародження загальнополітичної та фахово-господарської періодики.

Важливим джерелом для вивчення теми дисертації також були видання фахово-господарського призначення, що їх налагодило товариство „Просвіта”. Масовий випуск такої літератури почався в 1868 р. і був обумовлений колективним рішенням правління товариства, які постановили, що „Просвіта” „буде займатися не лише научуванням народу, але буде помагати йому в справах господарських” [73, с. 32]. Так з 1868 по 1912 р. з друкарень „Просвіти” вийшло понад 60 книг, присвячених різним аспектах сільського господарства [31, с. 19].

При дослідженні теми не можна обійтися й без тих фахово-господарських видань, що виходили в різних серіях: з 1905 до 1914 р., наприклад, в серії „Економічна бібліотека” вийшло 14 брошур, серед яких, зокрема, книга С. Онишкевича „Про комасацію ґрунтів” (Львів, 1905); А. Корнеля „Про меліорацію” (Львів, 1905); А. Жука „Молочарські спілки в чужих краях і у нас” (Львів, 1910) та ін.

Серію видань фахово-господарської літератури у 1908 р. започаткував крайовий молочарський „Маслосоюз”. Перша книга цієї серії датована 1908 р. Це брошура Й. Раковського „Годівля молочних корів”. Остання – 1939 р. – А. Мудрика „Кооперативний „катехизм”.

Загалом у цій серії вийшла, за нашими підрахунками, 31 книга, що містять багатий джерельний матеріал, який допоміг ґрунтовніше з’ясувати як

передмови виникнення друкованих видань фахово-господарських товариств регіону, так і чіткіше усвідомити завдання, які повинні були вирішувати газети, журнали, книги щодо проблем ефективнішого ведення сільського господарства на пізніших етапах.

Однак наймасовішою була видавнича серія „Бібліотека „Сільського господаря” (1910 – 1944 р.), в якій було надруковано більш як 180 назв різних книг. Серед її авторів – організатори фахово-господарських об’єднань, вчителі сільських шкіл, практики сільськогосподарського виробництва – М. Творидло, Ю. Павликовський, К. Коберський, Є. Храпливий та ін.

Виходячи з обсягів пресо- та книговидання товариства „Сільський господар” і розгалуження жанрово-тематичної палітри друкованих видань товариства, можна стверджувати: діяльність в Галичині товариства „Сільський господар” стала фундаментом, на якому продовжували розвиватися фахово-господарські часописи та неперіодичні видання.

Видання фахово-господарської літератури активізується в Галичині у міжвоєнний період, коли виходять не лише книги серійних видань, а й окремі брошури, порадики, довідники. Найчастіше видаються вони коштом самих авторів. Наприклад, лише за десять років після закінчення першої світової війни редактор „Господарсько кооперативного часопису” А. Гаврилко видав власним коштом 7 брошур, обсяг кожної з них не перевищував 30 сторінок. Серед них, зокрема, брошури „Кооперативи рільників”, обсягом 29 сторінок, „Що є лихого у наших господиень” та „Як боротися з лихом”, обсягом 23 сторінки тощо. Усі його книжки це масово-популярні видання, написані на основі узагальнення великого емпіричного матеріалу, з чіткими висновками-рекомендаціями.

До речі, основний виклад майже всіх брошур на господарську тематику спочатку, так би мовити, апробовувався на сторінках періодичної преси, а вже потім, коли тема зацікавила читачів, автор доповнював газетний матеріал, відповідно редагував його і видавав у виді брошури. Зрештою, як зазначає Л. Головата, така „брошурна форма” пропаганди фахово-

господарських знань була звичною на той час, тому такі брошури називали „народними” виданнями [31, с. 8].

Чимало матеріалу для розкриття теми дисертації можна почерпнути із такого типу видань, як календарі, що виходили як додатки до окремих часописів, так і під егідою „Просвіти”. Мали календарі чітку структуру: на початку подавалися календарні таблиці різних типів – церковні, астрономічні, літературні, сезонно-господарські, де вказувалося, коли, в який час ліпше проводити ті чи інші сільськогосподарські роботи тощо. Обсяг їх коливався від 10 до 15 друкованих аркушів.

Неодмінним атрибутом календарів були й статті господарсько-практичного характеру на різні теми сільськогосподарського виробництва, що нерідко були об’єднані в окремий тематичний блок. Так, „Ілюстрований народний календар товариства „Просвіта” на звичайний рік 1922”, що побачив світ у Львові за редакцією Ф. Федорціва відкривався таблицями „Астрономічний календар”, „Церковний календар”, „Поазбучний виказ слов’янських святих”, „Календар греко-католицьких, православних і католицьких свят з єврейським календарем”, „Ловецьким календарем” і „Календарем вагітності худоби”. Після нього редакція подала блок „Пісні і гімни”, розділ „Красне письменство” та „З історії української літератури”. Матеріали історичної тематики зосереджувалися в розділі „З минулого й сучасного”, окремо був поданий блок „Народне господарство”.

Для вивчення функціонування преси міжвоєнного періоду на теренах Східної Галичини необхідно було передовсім з’ясувати суспільно-політичне тло, на якому розвивалася преса. З цією метою для розкриття теми дисертації використано низку монографій, посібників, присвячених західноукраїнським землям. Це, зокрема, монографія О. Субтельного, перекладена з англійської мови „Україна: історія” [118], колективна монографія „Історія України” [55], навчальний посібник О. Бойка „Історія України” [9] та ін.

Однак у цих працях даються загальні відомості про перебіг тих чи інших важливих подій в краї і майже не розглядається тема

сільськогосподарського виробництва, не досліджуються економічні умови краю тощо.

Важливим доповненням для висвітлення загальноекономічних та сільськогосподарських проблем життя українського селянина західноукраїнських земель є праці, присвячені саме господарським та економічним проблемам Галичини. Це, зокрема, “Коротка історія Галичини продовж тисячоліття 907 – 1941” Б. Барвінського [4], де певним чином описане економічне життя українського селянина.

Зрозуміло, що оскільки економіка Галичини входила в загальнопольську економіку, то польські науковці, розглядаючи проблеми економічного життя Польщі, в тій чи іншій мірі торкалися й господарських проблем, які були актуальними для українського населення Галичини. Особливо позитивно в цьому контексті вирізняється праця Ф. Буяка [17] та дослідження Я. Рутковського [109], в яких аналізуються особливості українського хліборобства, що формувалися на ґрунті конкретно-історичних та соціально-економічних умов Галичини, виокремлюється й роль українців у господарському житті держави.

У радянський період дослідження, присвячені українським фахово-господарським товариствам не схвалювалися. Та все ж маємо декілька праць, які попри цензурні заборони містять цікавий фактологічний матеріал. Серед таких праць, наприклад, монографія Ю. Сливки [112.], в якій проаналізовано політику Польщі в економічній сфері, простежено розвиток західноукраїнського підприємництва тощо.

Господарсько-економічні проблеми, звісно, з погляду компартійних вказівок, розкриті в праці І. Васюти [19], де особливу увагу її автор звертає на еволюцію соціально-економічної структури західноукраїнського села, аналізує зміни у селянському землеволодінні, які відбувалися під впливом аграрної реформи 1919 – 1925 років, розкриває проблему розвитку аграрного землеробства і тваринництва тощо.

Особливо цінним для написання дисертації стали матеріали, які знаходяться у фондах Львівського обласного історичного архіву. Серед масиву таких документів, які повною мірою використала дисертантка, є фонд 302 (Товариство “Сільський господар” у Львові).

Низку документів, присвячених як тим чи іншим аспектам друкованого слова, діяльності різних громадсько-політичних та фахово-господарських об'єднань, як, наприклад, товариства „Просвіта” сконцентровані у фондах відділу рукописів Львівської національної бібліотеки Академії наук імені Василя Стефаника. Серед них немало матеріалів, присвячених видавничій справі.

Однак досі немає спеціальних досліджень, присвячених особливостям функціонування та ролі друкованих органів фахово-господарських товариств Галичини міжвоєнного періоду. У цьому контексті наша дисертація є новаторською, піонерською працею.

1.2. Методологічні аспекти дослідження фахово-господарської періодики Галичини міжвоєнного періоду

Для повного і об'єктивного вивчення функціонування та ролі фахово-господарської української періодики Галичини міжвоєнного періоду передовсім доцільно окреслити методологічні засади, концепції, які б сприяли найповнішому розкриттю теми дисертації, визначити методи дослідження, під якими розуміємо вибір правильного шляху для вирішення конкретного наукового завдання – з'ясування особливостей функціонування і ролі фахово-господарської періодики Галичини міжвоєнного періоду в житті західноукраїнського селянина.

Вибір найоптимальніших методів дослідження важливий і тому, що „усім ходом розвитку науки доведено: вирішальне значення у здійсненні наукового пізнання належить теорії і методології, тобто знанням, котрі дозволяють упорядкувати нагромаджувальні факти і представити їх у вигляді

теоретичних (наукових) знань” [46, с. 11]. Зрештою, для розкриття теми дисертації ми використовували різні методи, і таке їх розмаїття, використане під час дослідження, є цілком обґрунтованим і навіть, як вважають Н. Костенко і В. Іванов, необхідним [67, с. 16].

Оскільки преса є суспільно-політичним витвором людства і важливою складовою системи соціальних комунікацій, методологічним підходом до вивчення явищ, процесів, функцій, пов’язаних з нею, потрібно передовсім, як зазначає професор В. Різун, враховувати весь комплекс засобів: фіксацію, моніторинг, опис, аналіз та інтерпретацію даних тощо [105, с. 10-12].

У комплексі досліджень, за допомогою яких розкривали тему дисертації, передовсім ми опиралися на загальнофілософський, діалектико-матеріалістичний метод як найвищий рівень методології історико-журналістських досліджень, оскільки саме діалектика як метод пізнання розкриває об’єктивну діалектику дійсності, допомагає розкрити життєві суперечності в їх розвитку. Водночас „методологічна роль матеріалізму в науковому пізнання полягає в тому, що він орієнтує науку на пізнання об’єктивної дійсності, надійно встановлених фактів” [54, с. 35].

Користуючись діалектико-матеріалістичним методом пізнання ми користувалися аналізом і синтезом, індукцією і дедукцією, порівнянням, узагальненням тощо.

Саме тому, використовуючи діалектико-матеріалістичний метод, наприклад, для аналізу місця і ролі фахово-господарської періодики, розкриття теми вважали за доцільне почати зі з’ясування суспільно-політичних передумов, на тлі яких зароджувався цей тип преси, простежити вплив інших друкованих видань на неї. Тому для об’єктивного аналізу суспільно-політичних реалій, в який функціонувала досліджувана нами преса, ми намагалися використати найповнішу фактологічну базу, зібрати і осмислити широкий спектр фактів, причому таких фактів, які Б. Рассел називає „суворими”, „упертими” або „невідворотними”, і які „не тільки не залежать від наших бажань, але навіть і від нашого існування” [103, с. 298].

Для більшої об'єктивності такі факти ми черпали з різних джерел: з наукової літератури, матеріалів періодики, архівних документів. Тобто, ми скористалися одним із описових методів, так званим загальноісторичним методом дослідження, зокрема принципом історизму, який „передбачає аналіз процесів, явищ, подій, окремих фактів історичного буття в тому контексті та вимірі, в якому вони відбувалися” [41, с. 22]. Це дало змогу не лише виявляти історичні факти, а й відтворювати на їх основі ті чи інші етапи дослідження, як, наприклад, фактори, що впливали на формування фахово-господарських видань у міжвоєнний період. Це підтверджує думку українського пресознавця О. Холода, який вважає, що „теорія журналістики виростає на ґрунті вивчення її історії і є узагальненням безкінечного числа явищ до кінцевого числа найважливіших законів” [130, с. 17].

Однак зібрані і навіть систематизовані факти, які науковці називають „сирими”, не можуть бути гарантією об'єктивного дослідження, бо під „сирим фактом” „мається на увазі лише певна сторона об'єктивної матеріальної дійсності або інша її конкретна частина” [119, с. 106]. Для проведення незаангажованого дослідження потрібно „сирий факт” перетворити у факт науковий, тобто в такий факт, „під яким розуміють певну форму знання і більш-менш логічно оброблений сирий факт, тобто цю частину дійсності, яка перетворилася на об'єкт дослідження і уточнена суб'єктом пізнання за допомогою засобів вимірювання, описання тощо [30, с. 100].

Для того, аби „сирий факт” став фактом науковим, ми „очистили” його від зайвих випадковостей, перевірили, уточнили і узгодили з іншими фактами його об'єктивність, намагалися максимально абстрагуватися від можливого суб'єктивізму при проведенні дослідження і подати їх точне мовностилістичне описання.

Базуючи дослідження на основі не поодиноких конкретних фактів, а на фундаменті цілої їх системи, ми, таким чином, відійшли від довільного трактування, мали можливість акцентувати увагу на головному, уникаючи

при цьому будь-якої упередженості, оскільки саме непослідовні висновки, упередженість є найбільшими вадами у дослідженнях, що спотворюють істину, від чого застерігав Д. М. Прилюк [101, с. 13].

При цьому ми виходили з того, що застосування тих чи інших методів дослідження залежить від багатьох чинників, однак визначальними при цьому є об'єкт і предмет дослідження, бо саме вони зумовлюють гносеологічні можливості вибору способів, прийнятих для розкриття теми дисертації.

Наприклад, аналізуючи особливості фахово-господарської преси необхідно було передовсім з'ясувати ознаки, які б дозволили її зарахувати до цього чи іншого типу друкованих видань. Це тим паче актуально тому, що нині, попри чималу кількість досліджень, науковці все ще не виробили критеріїв для єдиної чіткої класифікації типології преси, хоча деякі дослідники вважають, що структурування української преси за типологічними ознаками завершилося ще наприкінці XX століття [37, с. 84] і вказують при цьому на такі типи друкованих видань, як державні, партійні, громадські (преса громадських організацій), приватні, загальнополітичні, спеціалізовані.

Однак така класифікація має чимало хиб: наприклад, фахово-господарські видання видавали громадські об'єднання, і водночас вони були спеціалізованими. До того ж, не бачимо у такій класифікації таких ознак, які б характеризували пресу залежно від масштабів її розповсюдження – регіональна преса, місцева тощо; не враховано при цьому й часу виходу видання, що також є важливою ознакою типології преси.

Можливо також виділяти тип преси й за її художньо-поліграфічним оформленням, як пропонують це деякі російські дослідники. Однак така ознака не є, на наш погляд, тим чинником, за допомогою якого можна виділяти в окрему групу якісь видання, адже всі часописи традиційно виходять з ілюстраціями, а „гра” шрифтів, способи верстки не є сталою ознакою, постійно змінюється.

Тому варто прислухатися до думок В. Різуна, який радить при встановленні типології преси враховувати забезпеченість її інформаційної взаємодії між членами суспільства як учасниками соціальної діяльності [106, с. 37]. Виходячи з цього, можна виділити такі основні групи видань, як спеціалізовані, до яких, на наш погляд, належить фахово-господарська періодика, інформаційно-розважальні, політичні та загальнополітичні.

Не варто, очевидно, розрізняти тип преси й за їх найпоширенішою жанрово-тематичною особливістю, як, скажімо, літературні, художні, науково-популярні, рекламні та інші видання. Адже, наприклад, у будь-якому числі фахово-господарських часописів в системі її публікацій знаходимо рекламні, літературні, художньо-публіцистичні, сатирично-гумористичні та інші твори. І саме така „палітра”, в поєднанні з ілюстраціями, характерна для більшості видань.

Безсумнівно, основу будь-якого газетного номера становлять публікації, текстові матеріали, якщо це, зрозуміло, не видання коміксів чи якесь, наприклад, дитяче ілюстроване видання. Тобто, головний зміст газети це її публікації, що реалізовані через її змістову частину, через дискурс.

Вважають, що вперше термін „дискурс” увів до наукового обігу Тома Аквінський. Під цим поняттям він розумів дискусію, суть якої базується на доказах, а не на умоглядних роздумах, тобто, головна особливість дискурсу – його раціональність.

На думку більшості вчених, дискурс-аналіз вимагає осмисленості, доцільності, чіткої постановки проблеми, що можна передати таким чином: „мета – метод – результат”. При цьому мета визначає чітку спрямованість розумово-мовленнєвої діяльності суб’єктів, учасників дискурсу, тобто те, заради чого вони ведуть дискурс: пошук істини, розв’язання певних проблем, досягнення консенсусу. Метод – інтелектуальні прийоми, які використовують суб’єкти дискурсу для досягнення мети. Результат – мета досягнута або не досягнута.

Можна припустити, що саме дискурс-аналіз – один з найкращих методів для аналізу газетних публікацій за досить значний часовий проміжок часу, як, наприклад, у нашому дослідженні, де всебічно аналізуємо роль фахово-господарських часописів у житті західноукраїнського селянина в міжвоєнний період. При цьому дискурс-аналіз дозволяє структурувати джерела за метою дослідження, а не їх періодичністю, географічним чи якимось іншим принципом, хоча треба пам'ятати, що „дискурс це не ідеальна, позачасова форма, а конкретний етап історії, який накладає власні обмеження як на виконавців, так і на дослідників” [124, с. 21].

Перевагою дискурс-аналізу є також його здатність інтенціоналізувати контекст і, таким чином, прямо і опосередковано впливати на читацьку аудиторію, а відтак і на суспільство. На прикладі теми нашого дослідження можна спостерігати, як змінювалося, наприклад, ставлення селян до використання нових форм роботи, застосування прогресивної техніки, зростала роль громадсько-фахових об'єднань.

Дискурс будь-якої проблеми не статичний, а знаходиться в постійній трансформації, саме тому, наприклад, дискурс ролі фахово-господарських часописів в економічному відродженні західноукраїнського села пов'язаний з іншими дискурсами в інших типах української преси.

Дискурс не може виникнути на порожньому місці, без жодних причин, а „зчитується” тільки з тексту, що „складається з послідовних думок, які мають власну структуру [24, с. 65]. Водночас текст повинен обов'язково бути тематично єдиним і самостійним твором, не залежним від мовця, тобто: кожен текст це наратив, але не кожен наратив – дискурс. Якщо точніше, то дискурс це тільки те, що вийшло зі сфери приватного життя в публічне. Наприклад, на сторінках фахово-господарської преси часто друкувалися листи господарів, які переконувалися в доцільності вести господарство з урахуванням вимог часу. Кожна з таких публікацій є окремим, самостійним наративом, але не завжди дискурсом. Дискурсом такі публікації можуть стати лише тоді, коли їх автори будуть подавати нові факти, робити належним

чином обґрунтовані висновки, що, загалом, дозволять на основі конкретних прикладів зробити ширші узагальнення, простежити якусь динаміку.

У цьому контексті, працюючи з історичними і архівними документами, з матеріалами фахово-господарської періодики, намагалися дотримуватися порад, висловленими В. Різуном і Т. Скотниковою в їх навчальному посібникові „Методи наукових досліджень у журналістикознавстві” про те, що досліджуючи пресу „маємо справу не з справжніми фактами, а лише з текстами, створеними людьми. Тому ці тексти можуть містити як реальні, так і вигадані події, оскільки люди, що їх створювали, залежали від різних обставин. Треба пам’ятати, що будь-який „літописець” суб’єктивно оцінює історичних персон чи події. А отже, маємо справу не з фактами, а з „вторинною” реальністю і не повинні інтерпретувати наведені в історичних текстах дані як адекватний опис реальних подій минулого” [104, с. 19].

Серед інших методів дослідження, ми скористалися й таким різновидом кількісно-змістового методу, як контент-аналіз. Можливості цього методу досить широкі: „Він передбачає пошук у тексті мовних індикаторів (одиниць аналізу), визначення частоти вживання індикаторів, оцінювання співвідношення з іншими одиницями та зі змістом усього твору, а частота появи в тексті певних характеристик дає змогу зробити висновки про наміри автора і (за наявності знань про соціопсихологічні характеристики аудиторії) про можливі реакції адресата” [134, с. 47].

За допомогою контент-аналізу, виходячи з обсягів відповідних жанрово-тематичних шарів, які формували „обличчя” фахово-господарських часописів, ми з’ясували мету цього типу видань, встановили, як ці часописи намагалися вплинути на формування громадської думки. Водночас це дало змогу простежити сутність редакційної політики і основні форми та напрями її реалізації.

Використання контент-аналізу дало можливість з’ясувати, як ті чи суспільно-політичні події впливали на формування тематичного репертуару

преси, які теми реакції досліджуваних нами часописів висвітлювали широко, а інші лише побіжно.

Отже, для розкриття теми дисертації ми використали комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження. Зокрема, загальнофілософський, діалектико-матеріалістичний метод, що передбачає використання таких філософських категорій теорії пізнання, як аналіз і синтез, індукція та дедукція, порівняння, узагальнення тощо. Так, для узагальнення і систематизації висновків скористалися індуктивним методом. Для дослідження стану вивченості проблеми послуговувалися історичним методом. За допомогою контент-аналізу проаналізували частотність появи публікацій певної тематики, що дало можливість дослідити їх актуальність тощо.

Теоретичною і методологічною основою дисертації загалом є принципи, закладені як основа для дослідження теорії та історії масової комунікації, актуальні праці українських та закордонних авторів, присвячених проблемам журналістикознавства.

Висновки до розділу

Українські фахово-господарські видання, що виходили протягом міжвоєнного періоду на західноукраїнських землях, суттєво впливали на формування тогочасного інформаційного поля регіону. Однак коли видання інших типів, особливості їхнього функціонування, роль у тих чи інших процесах нині досліджена менш-більш повно, як, наприклад, преса політичних партій, гумористично-сатирична преса, спортивні видання чи окремі газети і журнали, то фахово-господарська періодика не була досі об'єктом спеціального вивчення.

Дослідження задекларованого нами типу преси цікаве й тому, що ці видання зародилися не на порожньому місці, а здебільшого продовжували традиції, закладені їх попередниками. Отже, на прикладі фахово-

господарських видань можна простежити тяглість традицій української періодики, виявити в динаміці найхарактерніші її ознаки.

Для вивчення теми передовсім ми вивчили літературу, за допомогою якої простежили суспільно-політичні умови, в яких відбувалося формування типу фахово-господарської преси, простудіювали комплекти газет і журналів, що були об'єктом нашого наукового дослідження, для підтвердження деяких фактів використали архівні документи.

Для розкриття теми дисертації також опрацювали цілу низку видань сучасних дослідників, праці яких присвячені як загальним закономірностям функціонування преси Східної Галичини міжвоєнного періоду, так і досліджень, присвячених розкриттю діяльності українських громадських фахово-господарських товариств у краї.

Не оминули увагою при цьому й видання, які побачили світ в Україні у роки радянського тоталітаризму – такі праці цінні передовсім тим, що в деяких з них наведено чимало цікавого документального матеріалу, хоча трактування його йшло крізь призму марксизму-ленінізму.

Використано в роботі і праці діаспорних вчених, що допомогло об'єктивніше висвітлювати ті чи інші факти.

Водночас певну увагу ми приділили й друкованим виданням, що видавалися під егідою різних громадських фахово-господарських товариств – брошурам, листівкам, календарям тощо. Це продиктовано тим, що ці видання суттєво розширювали тематику, яка розроблялася на сторінках періодичних видань, логічно її доповнювали.

Теоретичною і методологічною основою дисертації є принципи, закладені як основа для дослідження теорії та історії масової комунікації, актуальні праці українських та закордонних авторів, присвячені проблемам журналістикознавства.

Для розкриття теми дисертації ми використали комплекс загальнонаукових та спеціальних методів дослідження.

РОЗДІЛ 2

ВИНИКНЕННЯ Й РОЗВИТОК КУЛЬТУРНО-ПРОСВІТНІХ ТА ГОСПОДАРСЬКО-ВИРОБНИЧИХ ТОВАРИСТВ, ЇХ РОЛЬ У ДИФЕРЕНЦІАЦІЇ ПРЕСИ

2.1. Суспільно-політичні передумови виникнення громадських об'єднань на західноукраїнських землях

У другій половині XIX ст. західноукраїнські землі, придатні для розвитку сільського господарства, не могли забезпечити їхнім жителям належного добробуту. Більше того, у краї нерідко панував голод, лютували злидні. Особливо потерпали українці, які становили більшість сільського населення краю: майже 80 % [15, с. 4]. Тогочасна урядова статистика намагалася довести, ніби для західноукраїнських селян створені всі умови для забезпечення свого добробуту. При цьому, наприклад, оперували такими цифрами: селяни володіли 62,2 % земельної площі, тоді як великі землевласники, а це здебільшого були австрійці, поляки, німці, євреї та представники інших народів, лише 37,8 % сільськогосподарських земель [109, с. 26]. Здавалось би, українські селянські господарства, які мали в своєму користуванні більшість придатної для обробітку землі, могли процвітати. Однак при цьому замовчувався інший бік цієї статистики: передовсім приховувалося, що найкращі землі належали власникам великих господарств. Окрім цього, на площах, які були в користуванні більшості селян, функціонувало 3.734 громади. Тому якщо зіставити величину площі великого землевласника і пересічного селянського господарства, то селянське господарство було в 320 разів меншим, ніж сільськогосподарське угіддя великого землевласника [93, с. 9].

Водночас співвідношення площі земель і величини селянських господарств свідчить, що 6,5 % селян володіли менш як півгектарами землі, 12,6 % – в межах одного гектара, 23,5% – двома гектарами, 17,2 % – 5 гектарами. Найбільші ж землевласники мали в своєму користуванні 100

гектарів – 0,2 %, до 50 гектарів – 0,7 %, до 20 гектарів – 8,7 % і т.д. [17, с. 45]. Таким чином, як зазначає М. Каплистий, 79,8 % господарств не могли рентабельно господарювати і не мали жодного прибутку [57, с. 14]. Саме у цьому крилася диспропорція, що породжувала гніт, безправ'я, та й, зрештою, економічну відсталість краю.

На кінець 40-х рр. XIX ст. майже в усіх країнах Європи поглибилася економічна криза, почалися масові страйки. Уряди ставали щораз безпомічнішими, не могли керувати ситуацією. До економічних вимог робітників і селян усе частіше почали висовуватися й політичні вимоги. У повітрі витав дух революції. І незабаром вона почалася.

Революційні події, що прокотилися Європою навесні 1948 р., принесли народам Європи надію на кращу долю. Торкнулася „весна народів” й західноукраїнських земель. Ця “Мартова буря” 1848 р., – зазначав І. Франко, – скоро тільки зірвалася у Відні, зараз майже зі скорістю електричного току перебігла до Галичини і викликала вуличні демонстрації 19, 20 і 21 марта, повні нечуваного в історії Львова запалу” [125, с. 529].

Наслідком цього революційного піднесення стало скасування в Австрійській імперії, під владою якої знаходилася й Західна Україна, кріпосного права. До активної громадсько-політичної роботи приступила передовсім українська інтелігенція, основу якої становили священики, учителі, адвокати. Однак більшість населення все ж залишалася осторонь політики: ані його загальноосвітній рівень, ані матеріальне становище не сприяло участі в національному русі. Тобто „Весна народів” усе ж не сприяла „масовому, широкому розбудженню національної свідомості українського люду Галичини, Буковини, Закарпаття” [33, с. 15]. Для цього треба було докласти немало зусиль, передовсім грамотно й політично освідомити націю, що повинні були зробити освічені люди.

Не справилися й надії на суттєве і швидке економічне поліпшення добробуту населення. Селяни і надалі залишалися залежним від земельних власників: „Знесення панщини на західноукраїнських землях передавало

селянам на власність дрібні наділи, залишаючи на тривалий час нерозв'язаними такі справи, як відшкодування – „індемнізація” – великої земельної власності за втрату даремної праці – праці підданих; справу „пропінації” й „сервітутів”. Ці головні й інші дрібні залишки підданських часів ще довго тяжіли над економічним положенням селянства, гальмуючи загальний розвиток краю” [21, с. 20].

Однак індемнізація, суть якої полягала в тому, що австрійський уряд зобов'язувався із державного бюджету сплатити замість селян видатки їхнім власникам, які ніби-то потерпіли від неможливості наймати робітників, не зробив цього, а переклав виплату на місцеві бюджети, тобто на самих селян.

Пропінація ж була пов'язана із скасуванням обов'язкової купівлі селянами алкоголю лише в домініях-дворах, але залишала за цими виробниками монопольне право на виготовлення спирту, яким вони могли самостійно розпоряджатися.

Отже, після реформ 1848 р. біднота і надалі неспроможна була жити з свого злиденного господарства, як, зрештою, й інші стани. Наприклад, „халупники”, що мали тільки свої городи і корову, сільськогосподарський пролетаріат – двірська челядь і поденники, – вся ця маса сільськогосподарського населення разом з працездатними членами сімей являла собою величезний резервуар чи не найдешевшої в світі робочої сили, приреченої на постійне поневіряння, на муки голоду і злиднів.

Не маючи змоги забезпечити себе та свої родини необхідними коштами для виживання, не знаходячи роботи в промисловості краю, селяни мусили емігрувати і шукати працю на американських шахтах і канадських фермах, на бразильських кофейних плантаціях і вирубці лісу, на цукрових плантаціях острова Яви.

Вважається, що перші заробітчани з Галичини прибули до США ще в 1877 р. Однак до 1898 р. кількість західноукраїнських емігрантів встановити важко, оскільки неграмотні люди не могли навіть назвати свою

національність, тому в анкетах замість національності чиновники писали, що це приїхали „з Галіції” чи з „Венгер”, і записували новоприбулих поляками, словаками або ж „руськими” [28, с. 90].

На новому місці на українських заробітчан також чекала непосильна праця, зневага з боку місцевих жителів, дискримінація в оплаті праці. Тому чимало з них, не встигши набути якихось капіталів, змушені були повертатися в рідний край, з якого вирватися не так було й легко: уряд робив усе, аби не дати селянам можливості покинути Галичину. З цією метою, наприклад, у березні 1877 р. галицьке намісництво видало таємне звернення „До всіх староств і постерунків жандармерії”, в якому наказувалося „спиняти від еміграції всіх бідних селян, тих, власне, що звичайно наймаються до роботи на панських ланах, і повертати їх назад до сіл” [5, с. 27].

Оскільки еміграційна хвиля захопила й жінок, то землевласники, побоюючись, що з краю виїде більшість працездатного населення і не буде кому працювати на сільськогосподарських роботах, намовили урядовців, аби ті прийняли закон, який би забороняв еміграцію жінок, яким не виповнилося 35 років [59, с. 23].

Однак нелегка доля в краї змушувала селян йти на різні хитрощі, аби лише вирватися з краю. Тому уряд ухвалив новий таємний указ, згідно з яким заборонялася будь-яка еміграція з Галичини [45, с. 67]. Та попри це, за неповними підрахунками, лише з 1880 до 1910 р., тобто за 30 років, із Східної Галичини емігрувало за кордон 399 тисяч чоловік, тобто майже 6 % усього працездатного населення [69, с. 93].

З кінця XIX ст. бурхливо зростає й сезонна еміграція західноукраїнських селян до країн Європи. Починаючи з 1905 р., наприклад, тільки в Німеччину на сезонні заробітки з Галичини щорічно виїжджало більше 100 тисяч чоловік, а в 1909 – 1911 рр. кількість сезонників-заробітчан зросла до 310 – 320 тисяч [3, с. 17]. Звісно, еміграція не могла розв’язати проблему злиднів, вона тільки підкреслювала економічну неспроможність влади піднести суспільне виробництво в краї.

Однак іншого вибору селяни не мали – в містах Галичини практично неможливо було знайти працю, адже більшість підприємств були малопотужними, малими, на них працювало в середньому від 10 до 30 робітників [92, с. 98], тому безробіття в містах було масовим явищем.

Вибитися із злиднів самотужки селяни не могли: окрім того, що вони були неграмотними, політично аморфними, не мали й жодної громадської організації, яка б відстоювала і захищала їхні інтереси. В селах не було читалень, клубів, зате повсюдно були шинки, корчми: „Шинок-корчма вибилася на головну установу села. Корчми стояли в селі й за селом, на роздоріжжі, під лісом, біля млина й обов’язково недалеко церкви. Довго не мали села шкіл, не всі мали церкву, але не було села без корчми” [66, с. 21]. У 1876 р. в Галичині було 23.264 шинки, тобто один шинок припадав на 233 мешканців. [19, с. 22].

Водночас національна політика польської шляхти, якій австрійська монархія передала владу над українським населенням в Галичині, стає щораз брутальнішою супроти українського населення. Полонізація торкається всіх сфер: витісняється українська мова, закриваються або переходять на польську мову викладання в школах, перевага при оформленні на роботу надається полякам чи полонізованому населенню.

Поділ населення по групах професійної зайнятості за національною ознакою, точніше – за уживаною мовою, свідчить, що в сільському господарстві і лісівництві українське населення становило 77,2 % від усього населення, зайнятого в цій галузі; в промисловості – 17,5 %, в торгівлі – 5 %, на транспорті 14,9 %, в державній службі разом зі священниками трохи більше 20 %, й осіб вільних професій – 8,4 % [1, с. 6].

Малочисельна українська інтелігенція розуміла, що єдиним шляхом для порятунку українського селянства повинна стати його освіченість, потреба в різних об’єднаннях. Однак внаслідок пожвавлення демократичного руху в Європі, що почалося під впливом революції 1848 р., цей подих відчувся і в Галичині: була створено перше українське масове політичне

об'єднання – Головна Руська Рада, яку очолював єпископ Григорій Яхимович. З цього ж року в Галичині почав видаватися перший українськомовний не лише за мовою, а й за своїм змістом, часопис „Зоря Галицька”, який фактично став друкованим органом Ради [120, с. 53].

Чи не вперше завдяки Головній Руській Раді в Галичині чітко прозвучало гасло про єдність усього українського народу по обох боках Збруча. Так, під заголовком “Будьмо народом!” редакція опублікувала відозву із засідання Ради, яке відбулося 10 травня 1848 р.: “Ми, русини галицькі, належимо до великого руського народу, котрий одним говорить язиком і 15 мільйонів виносить, з яких півтретя мільйона землю Галицьку замешкує”. Далі стверджувалося, що колись й український народ був самостійним, але у зв'язку з історичними обставинами позбувся цієї самостійності. Тепер, на думку редакції, настала слухна хвилина “знову... розвивати нашу національність у всіх напрямках” [150].

29 травня 1848 р. на засіданні Головної Руської Ради І. Гуревич, наголошуючи на потребі масового розповсюдження друкованої продукції серед усіх верств населення західноукраїнських земель, запропонував створити для реалізації цієї мети культурно-освітнє товариство, запозичивши при цьому досвід його організації від ближніх сусідів – передовсім чехів, словаків, німців, де такі товариства вже були створені і ефективно функціонували. Учасники засідання зійшлися на думці про актуальність такої пропозиції і одностайно за неї проголосували [114, с. 199].

І. Гуревич розробив проект статуту Товариства, який отримав схвалення спеціально створеної для цього комісії, а на початку червня цього ж року статут був затверджений на засіданні Ради. 16 червня 1848 р. голова Ради Г. Яхимович оголосив про створення нового громадсько-культурного об'єднання – „Галицько-Руської Матиці” [32, с. 6].

Згідно з першим параграфом Статуту, „Матиця” повинна була не лише друкувати, а й розповсюджувати серед народу „добрі і корисні книги”, причому робити це за найнижчими цінами, щоб „утверджувати віру і звичаї,

поширювати знання, розвивати красномовство, писання, ремесла, економіку та педагогіку й добре виховання”.

Члени-засновники, згідно зі Статутом, могли отримувати по одному примірнику будь-якого видання, що виходило в світ під егідою „Матиці”, причому „колективні члени – на всі часи, індивідуальні – довічно”.

Передбачалося статутом й вимоги роботи над рукописами майбутніх книг. Зокрема, книга могла бути дозволеною до друку лише тоді, коли з текстом ознайомилися й дали позитивний відгук на нього „предводитель (голова. – *Б. І.*) й не менш як чотири засідателі”. Окрім змісту вони мусили пильнувати, щоб рукопис відповідав чинному законодавству держави й „нормам української мови”.

2 липня 1848 р. відбулося перше засідання засновників „Матиці”, на якому були обрані керівні органи й затверджено його голову – священика М. Куземського. Так розпочало свою діяльність одне з перших літературно-наукових об’єднань – товариство „Галицько-Руська Матиця”, що „мала первісно статися огнищем просвітнього і літературного руху, а, головню, народного шкільництва для всього галицько-руського народу” [127, с. 48].

Свої погляди й програму члени товариства виклали в кількох публікаціях, що друкувалися на сторінках газети „Зоря Галицька”, в яких закликали орієнтуватися на освічені народи Європи й створювати в краї товариства, як це роблять сусіди – південні слов’яни.

Особливу увагу Матиця приділяла видавничій роботі, передбачаючи розпочати друкування і розповсюдження різноматичних брошур для масового читача [51, с. 13]. Щоправда, оскільки видавництво книг було новою справою для українців краю, то на початках видати якусь менш-більш книгу на актуальну тему не вдалося: не був сформований авторський актив, не було й відповідної читацької аудиторії. Тому перші книги були присвячені релігійній тематиці. Зокрема, вже в на початку 1849 р. побачили світ книги „Життя святого Євстахія”, „Катехизм для дітей” та „Богослов’я для селянина” [117, с. 277].

Діяльність Матиці сколихнула інтелігенцію, яка потягнулася до колективної освітньої праці на користь української нації. Зокрема, в її середовищі почалися дискусії щодо вироблення норм української літературної мови, потреби видання українськомовної періодики і книжкової продукції. Результати не забарилися: вдалося зняти заборону на користування українською мовою в громадському й культурному житті, домогтися запровадження навчання цією мовою в народних школах, викладання її як обов'язкового предмета в гімназіях, відкрити кафедру української мови і літератури у Львівському університеті, яку очолив Я. Головацький. Активізувалося й літературне життя [121, с. 13].

Послідовні, цілеспрямовані кроки молоді національно-свідомої української інтелігенції знаходили відгук передовсім серед студентської молоді, молодих вчителів, адвокатів, письменників, що сприяло зростанню лав оборонців нації. Зокрема, на початок 1850 р. Галицько-Руська Матиця об'єднувала понад 190 членів-засновників, серед яких 76 представників духовенства та їх сімей, 26 юристів, 19 професорів, учителів, учнів та студентів, 3 селяни, 2 журналісти-редактори, один промисловець, а також 59 колективних членів, з яких сільських та міських громад [115, с. 54].

Розширювалася й тематика видань, зростали накладі книг. Серед книжкової продукції, що побачила світ у видавництвах Матиці, були шкільні підручники, науково-популярні видання на сільськогосподарську тематику – брошури про те, як вести домашнє господарство, доглядати за худобою, розводити бджіл, закладати сади тощо. Зокрема під егідою „Матиці” було видано понад 80 назв різних книг [42, с. 82], середній наклад яких коливався від двох до трьох тисяч примірників.

У 1860 р. в Австрії було проголошено нову конституцію, внаслідок якої влада в Галичині перейшла до рук польської шляхти, почалася нова хвиля антиукраїнської політики. Не маючи можливості самостійно дати відсіч антиукраїнській політиці, частина інтелігенції почала зневірятися, інші спрямовували погляд на Росію. Так в українському політичному русі

з'явилася нова течія – москвофіли, вся діяльність яких була орієнтована на Москву [25, с. 8].

Ці тенденції не могли не вплинути й на діяльність „Матиці”, яка щораз більше починає відходити від задекларованої діяльності, нехтує громадянським шрифтом і фонетичним правописом, переходить на „язичіє”. Навіть часописи, які почали видаватися в цей час під егідою „Матиці”, не лише за своїм змістом, а й правописом свідчили про прірву, яка виникла між товариством і потребами українства.

Досягши апогею слави, з кінця 60-х рр. „Галицько-Руська Матиця” остаточно переходить в табір противників українства.

Однак частина її активних членів не змирилася з такими „походами в минуле” й на противагу цьому закликає орієнтуватися на власні сили, на свій народ. Представників цього суспільно-культурного напрямку називали „народовцями”. Саме вони становили цей фундамент, на якому згодом і продовжувалися розвиватися славні традиції національно-визвольного руху.

Водночас ще діюча конституція Австро-Угорщини не забороняла створення громадсько-просвітніх товариств і організацій. Скориставшись цим положенням, священник із Тернопільщини С. Качала почав пропаганду за створення нового просвітнього товариства. Намагаючись знайти і долучити до цієї справи однодумців, свої теоретичні міркування він виклав у пропагандистській статті, що була надрукована на сторінках москвофільської газети „Слово”[215], що видавалася у Львові.

Незрозуміло, як могли москвофіли допустити до друку таку статтю, в якій автор закликав створити організацію, метою діяльності якої стало би „вспомогання народного образовання во взгляді моральном, матеріальном і політичном через видавання книг практичних, брошур і т. д. в таком язиці, в которым народ говорить”.

Можна припустити, що стаття з'явилася, з одного боку, через недогляд редакції або ж співробітників газети підвела мова публікації, вислови і

звороти якої, як, зрештою, і граматика, тяжіли до того стилю, який використовували москвофіли.

Очевидно, що стаття набула публічного резонансу, і бажаючи конкретизувати основоположні засади діяльності нового товариства, С. Качала конкретизував їх у другій статті, що також була опублікована на сторінках цієї ж газети [214].

Головне, на чому загострював увагу автор статті, роль книговидання, яке, на його думку, повинно стати опорою в усій просвітницькій діяльності. Щодо організаційних засад створення майбутнього товариства, то С. Качала вважав, що воно повинно стояти осторонь політики і об'єднувати членів різних партій, які своїм головним завданням вважали б не політичну пропаганду своїх партій, а лише просвіту народу й турботу про його добробут.

Зразок такого товариства С. Качала бачив у діяльності чеської Матиці, що об'єднувала представників усіх провідних чеських партій, які відкинули свої партійні амбіції і почали працювати на користь своєї нації.

Закликаючи до єднання в такому товаристві, С. Качала застерігав, що коли русини не об'єднуються, вони залишаться при своїх партійних амбіціях і не зможуть протистояти тим викликам, які готують недруги українства: „то чи не варті ми кращої долі від тієї, яку нам противники наші готують”, – риторично запитував він.

На заклик С. Качали відгукнулася українська інтелігенція, більшість якої становили студенти. Саме з їхньої ініціативи в середині березня 1868 р. було створено організаційне ядро, на яке поклався обов'язок розробити організаційні засади створення товариства, укласти його статут. Зібравши необхідні документи щодо організації товариства їх, як цього вимагало державне законодавство, необхідно було узгодити в галицькому намісництві, яке й повинно було дати дозвіл на створення товариства. Та попри сподівання української молоді намісництво вкрай негативно поставилося до організації товариства і було проти його організації.

Не полишаючи справи на півдорозі, комітет вирішив звернутися з відповідним клопотанням до міністерства внутрішніх справ, яке, уважно вивчивши обставини, не знайшло в новостворюваному товаристві нічого такого, щоб принесло б шкоду державі. Адже головною метою товариства, як випливало з першого параграфу статуту, було „пізнання і просвіта народу” [97, с. 182]. Так українській молоді вдалося домогтися створення нового товариства.

Для його організації був створений комітет, до складу якого ввійшли О. Огоновський, М. Коссак, О. Борковський, А. Січинський та ін. Головою комітету було обрано Н. Вахнянина [6, с. 26].

Полагодивши всі справи щодо створення товариства, члени оргкомітету звернулися з відозвою „До всіх русинів краю”. У зверненні зазначалося, що вони запланували провести установчі збори і запрошували до участі в них усіх бажаючих.

Москвофіли намагалися зірвати проведення зборів. Попри те, що до їхнього голосу прислухалася більшість українських священиків, прогресивно налаштована молодь усе ж проігнорувала заклики москвофілів: 8 грудня 1868 р. збори, за участі 64 членів-засновників усе ж відбулися. Окрім студентської молоді і деяких представників української інтелігенції, інші верстви жителів краю представляв лише священик з теперішньої Івано-Франківщини – Й. Заячківський: інші піддалися впливові москвофілів. Окрім цього, Й. Заячківський був єдиним представником, який представляв інтереси жителів інших районів Галичини, бо ж усі інші учасники з'їзду були зі Львова [4, с. 17].

Обравши керівний склад товариства, затвердили водночас і його голову – Н. Вахнянина, намітили напрями, які повинні були стати основою для подальшої праці. З цією метою чітко виокремлювалися дві тематичні лінії діяльності товариства – етнографічна, що повинна була популяризувати набутки українства в усіх галузях, передовсім фольклору, й просвітня, на яку покладался обов'язок просвіщати націю шляхом видання і розповсюдження

різноманітної друкованої продукції, проведенням тематичних вечорів, урочистих зборів, читанням лекцій тощо.

На з'їзді з великою промовою виступив Й. Заячківський. Зазначивши, що він виступатиме не від імені „стану духовного”, до якого належить, а „від імені німого сільського народу, від котрого представителів не бачу на тім зборі” [73, с. 22], Й. Заячківський назвав причини, які призвели до створення товариства і вказав на його головні завдання: „... В тім великім а чужім Львові через ті послідні століття було все від рода в род кілька щирих заступників народу, котрі, як сторожі на погибельній стражи, визирали хвилі, коли їх „очи увидять спасеніє і славу людей своїх”. Визирали й не увиділи, і так один по другім угасали. Так було, аж поки не засіяв славний рік 1848-й – і воскрес нарід руський, а на чолі народу поставив себе стан духовний. Нарід узнав його за свого проводира і заступника, узнали його і чужі. Не дивож, що на нас піднялася вся вража сила, а ми не до борби поставлені, але радше апостоли мира, злякалися тої бурі, зачали оглядатися позаду себе, щоби собі плечі убезпечити, і зацофалися так далеко, що стратилисьмо з очей нарід, а нарід нас”.

З'їзд став важливою віхою не лише в історії новоствореного товариства, а й викликав хвилю національно-патріотичного піднесення серед всього українства – причому як серед жителів Галичини й Східної України, так і в середовищі українських емігрантів та демократичного середовища багатьох слов'янських держав, про що свідчили чисельні відгуки, які друкувалися в тогочасній пресі, вітальні телеграми, що надходили на адресу учасників з'їзду тощо [78, с. 540].

Звісно, про новостворену організацію негативно відгукнулися москвофіли, вбачаючи в її створенні „польську інтригу” і організацію „шкідливу для народу”, почалися нападки й з боку намісництва [123, с. 90].

Однак створюючи нове товариство, його організатори передовсім орієнтувалися на освічені кола нації, на українську інтелігенцію, а не на широкі маси народу. Свідченням цього є те, що членом „Просвіти” міг бути

лише той, хто спроможний був сплатити 4 крони вступного внеску і сплачувати більше 1 крони щомісяця. Селянинові, який ледве зводив кінці з кінцями, ця сума була непосильною, бо, наприклад, у цей час гарна вівця коштувала 2 крони [29, с. 33].

Саме це дало можливість москвофілам, а згодом і радянським ученим говорити про „буржуазність товариства, розбіжність його керівництва з інтересами сільських трудівників” [90, с. 50]. Насправді ж така закостенілість „Просвіти” на першому етапі її діяльності, коли вона була одноступеневою організацією, пояснюється тим, що селянство було неграмотним, неписьменним і тому не могло долучитися до просвітньої праці. Однак, згідно з прийнятим у травні 1870 р. другим статутом, „Просвіта” стає доступнішою для широких кіл народу. Якщо спочатку товариство як одноступенева організація мала свій центр лише у Львові, то після 1870 р. воно могло створювати свою мережу по цілому краю.

Зростанню рядів „Просвіти” сприяло і зменшення суми членських внесків, що після 1870 р. стала диференційованою – заможніші сплачували більше, бідняки менше.

У цей час „Просвіта” практикує таку форму політичної роботи, як організація народних віч. Однак, щоб не дати змоги державним чиновникам звинуватити „Просвіту” в політичній діяльності супроти державного устрою, вирішили створити „Народну Рада”, яка фактично й стала першим українським політичним товариством. Усю роботу новостворена Рада координувала з „Просвітою” [49, с. 169].

Водночас, окрім підготовки, друкування і розповсюдження літератури, особлива увага приділялася організації читалень, де організовувалися голосні читання книг, їх обговорення, влаштовувалися „відчити” (лекції. – *Б. І.*), проводилися заняття з неписьменними, на яких місцеві вчителі та священники вчили селян грамоти, основам арифметики тощо. Намагаючись зацікавити селян до роботи в просвітніх установах, при читальнях почали організовувати різноманітні сільськогосподарські курси, що згодом

переросли в рільничо-господарські та промислові спілки, позичкові й ощадні каси [60, с. 9]. Не випадково напередодні Першої світової війни „Просвіта” складалася з 77 філій і мала 2648 читалень [72, с. 163]. Про авторитет галицької „Просвіти” свідчить і те, що вона, перерісши регіональні межі краю, стала відомою в усій Україні: за її схемою почали створюватися такі ж товариства й на Сході України – в Києві, Одесі, Кам’янець-Подільському й навіть серед емігрантів Америки та українців далекого Зеленого Клину [78, с. 507].

Відзначаючи заслуги „Просвіти” в національно-культурному освідженні українців Галичини, треба звернути увагу й на те, що вона сприяла інтеграції усієї нації. Наприклад, завдяки її діяльності серед українців Галичини чітко утвердилася думка про те, що вони є „окремою нацією, відмінною від поляків і росіян” [73, с. 431]. І тому коли виникла проблема із коштами для придбання у Львові власного офісу товариства, то для цього долучилися не лише Галичани, а й їхні східноукраїнські брати: лише кияни зібрали у фонд купівлі будинку понад 1500 ринських [63, с. 102].

Нелегка долю випала першим просвітянам: їм довелося поборювати немало труднощів. Адже відвернути селян від участі в роботі українського товариства намагалися підтримувані владою польськомовні читальні, організовані москвофілами так звані „общества Качковского”, та й при цьому водночас доводилося поборювати „упередження, зневіру і лукавство старої галицької інтелігенції” [73, с. 400]. Але у цих дискусіях, розвінчуючи наміри своїх супротивників, „Просвіта” все більше міцніла, все більше зростали її ряди.

Оволодіваючи грамотністю, селяни хотіли водночас якомога швидше набути знань як правильно вести господарство, доглядати худобу, планувати витрати і домогтися прибутків тощо. Організовані при читальнях „Просвіти” сільськогосподарські курси не могли задовольнити зростаючих потреб селянства. Потрібна була нова організація. Тим паче, що відповідні структури свого часу вже були створені в Галичині і зарекомендували себе

добрими помічниками селянства. Зокрема, 1882 р. у Львові було організоване страхове товариство “Дністер”, через рік розпочала роботу споживча кооператива “Народна Торгівля”, у Перемишлі з 1894 р. українських селян почав кредитувати кооперативний банк “Віра” тощо.

У 1896 з метою пропаганди сільськогосподарських знань товариство „Просвіта” запросило до себе агронома В. Короля, який читав лекції з різних галузей сільськогосподарської тематики. Лише за перший рік своєї роботи в Товаристві він прочитав 104 лекції, на яких були присутні 6340 слухачів; у 1897 р. на 87 його лекціях вже було 7958 слухачів. Причому кількість слухачів постійно зростала. У 1901 р., наприклад, лекції В. Короля слухало 2173 чол. і т. д. [40, с. 62].

Зрозуміло, „Просвіта” не могла стати універсальною установою для всіх потреб народу. Тому відчувалася необхідність в новій організації, яка б могла надати селянинові конкретну практичну допомогу. Так у 1899 р., після численних дебатів, було вирішено заснувати товариство “Сільський господар”. Тобто передумовою заснування товариства стало саме життя, тому й воно було організоване „знизу”, з ініціативи самих селян, а не з волі держави.

Перші осередки товариства були створені 1898 р. в с. Олесько на Золочівщині, неподалік Львова. Ініціатором їх створення став священик із села Дуб’є на Бродівщині Т. Дуткевич [27, с. 38]. За допомогою своїх колег-священиків, шкільних учителів та селян він розробив проект статут товариства, задекларувавши, що основою діяльності стане “подолання руйнівних наслідків господарської діяльності селян, піднесення доходу господарів і зменшення видатків”.

Однак, як і при реєстрації „Просвіти”, з першого разу отримати дозвіл не вдалося: влада боялася дати дозвіл тому, що це було українське об’єднання, й запропонувала, аби товариство стало складовою частиною якогось польського кооперативного товариства – наприклад, городницько-

садівничою чи пасічною секцією, і очолював його не українець, а поляк. Звісно, піти на таке організатори не могли. Почалися переговори, удосконалювався статут і, зрештою, 14 лютого 1899 р. статут товариства “Сільський господар” був затверджений.

Відразу після цього організатори звернулися з відозвою до селян, яка була надрукована майже в усіх газетах, що підтримували українську ідею, де роз’яснили мету і завдання товариства й закликали вступати в його ряди. Це дало позитивний результат: товариство набувало щораз більшої популярності, „про нього добре відгукувалися священики, а молоді гімназисти мріяли посвятити своє життя “Сільському господарю”, щоб “вирвати з біди українського селянина” [133, с. 24].

З часом вдалося чіткіше розмежувати функції „Просвіти” та „Сільського господаря”. Зокрема, “Просвіта” повинна поєднувати просвітню діяльність з педагогічно-господарською, поширювати і пропагувати сільськогосподарські новації, дбати про „шкільництво рільниче, проводити практичні досліди на полі з демонстраціями здобутків, готувати сільських продавців та обладнання крамниць” [98, с. 302].

Завдання ж “Сільського господаря” – навчити селянина практичному веденню нових методів роботи в полі, в садівництві, городництві, плеканні худоби тощо [98, с. 205].

Напередодні Першої світової війни “Сільський господар” мав чітку організаційну структуру, до його складу входило більш як 90 філій, понад 1100 кружків, в яких налічувалося 26612 членів [12, с. 9].

У роки Першої світової війни російські війська, які окупували Галичину, побоюючись, що діяльність „Просвіти” негативно вплине на її вояків, серед яких було немало українців, мобілізованих із східноукраїнських земель, та й, аби поквитатися з „мазепинством” і не дати йому розроститися за межі краю, закрили і пограбували всі просвітянські установи, спалили бібліотеки. Такої ж долі зазнало і товариство „Сільський господар”.

Однак із встановленням Західно-Української Народної Республіки ці організації поступово почали відновлювати свою роботу.

На жаль, цей період не був тривалим, бо після того, як польські війська за підтримки держав Антанти зайняли Східну Галичину на українців очікував ще жорстокіший терор. Лише після 1922 р. окремим філіалам Товариства „Просвіта” й товариства „Сільський господар” вдається помалу налагоджувати свою роботу, щоб вийти на довоєнний рівень.

Водночас із відновленням роботи „Просвіти” і „Сільського господаря” розширюється форми їхньої діяльності. Вони стають повноправними українськими інституціями в містах і селах Галичини. Напередодні Другої світової війни з цими товариствами мусили рахуватися державні структури, добра слава про них линула далеко за межі Галичини.

Однак із встановленням більшовицького режиму в Галичині восени 1939 р. більшовики почали репресії проти цих товариств – провідні діячі й керівники були заарештовані, приміщення пограбовані, структура знищена. Так закінчилася діяльність товариств. І лише із утвердженням державності незалежності України ці товариства почали знову відроджуватися, набирати нового дихання.

Отже, товариства „Просвіти” і „Сільський господар” виникли як реакція західноукраїнської інтелігенції на тогочасні економічні й політичні виклики, перед якими передовсім опинилися українські селяни як найчисельніша верства української нації. Допомагаючи їм побороти неграмотність, товариство „Просвіта” відтак сприяло зростанню їх політичного розвитку, а потім намагалось привчити й до ефективного ведення сільського господарства. З цією метою під патронатом „Просвіти” започатковувалися різноманітні курси, що допомагали селянам економічніше й продуктивніше вести своє господарство. Однак розширення цієї діяльності змусило „Просвіту” делегувати частину своїх функцій іншим товариствам, які б безпосередньо займалися питаннями сільськогосподарської роботи серед українців краю. Так в краї почали організовуватися товариства

„Сільський господар”, що в усі роки працювали спільно з „Просвітою” на одній ниві: „Просвіта” загартовуючи духовно, „Сільський господар” дбаючи про позитивне вирішення економічних проблем.

2.2. Початки диференціації преси, вплив тематики газетно-журнальних публікацій на диференціацію видань

Перша українськомовна газета на західноукраїнських землях „Зоря Галицька”, що побачила світ 1848 р. у Львові, заклала фундамент, на якому не лише зароджувалися нові видання, зростали їхні наклади, а й розгорталася диференціація періодичних видань [70, с. 64]. Адже коло тем, які порушувала редакція „Зорі Галицької”, було надзвичайно широким: актуальні публікації на суспільно-політичні теми нерідко поєднувалися з кореспонденціями на економічну тематику, рекомендаціями щодо вдосконалення тих чи інших сільськогосподарських робіт, рекламою нових товарів і послуг.

Оскільки політичне життя в Галичині починало лише набирати масовості, а громадський рух щойно зароджувався, до випуску періодичних видань, у яких би головна увага приділялася поширенню господарської освіти, залучаються приватні особи. Так, першу спробу видання масового часопису господарсько-економічного напрямку намагався здійснити ще 1855 р. В. Зборовський, але вона не увінчалася успіхом [206].

Дещо більше пощастило М. Попелю, який спромігся на видання часопису „Порадниця домашня”, що побачив світ 1865 р. Однак часопис так і не набув популярності й через декілька чисел припинив своє існування.

Оскільки ж наймасовішими і найавторитетнішими тогочасними інституціями краю були церква і школа, в яких „найранше почалася праця, а вчителі і священики були дві найсильніші групи інтелігенції, що бажали організуватись, *дбали про своє фахове знання* (виділення наше – Б. І.) та відчували потребу мати свої окремі органи” [36, с. 134], то закономірно, що виданнями, які започаткували типологію преси в краї, стали релігійно-церковні та шкільно-педагогічні часописи. Серед них „шкільно-

педагогічний” журнал „Домъ и школа”, що видавався у Львові протягом 1863 – 1864 рр. з підзаголовком „Временнопись посвящена школам и сельскому народови”.

Очевидно, що під виразом „временнопись” треба розуміти не вказівку на періодичність чи тимчасовість друкованого органу, оскільки журнал виходив тричі на місяць, а саме призначення часопису – відобразити тогочасні події, пов’язані передовсім із школою та вчительством, тобто „писати тогочасну історію”.

Однак висвітлення цієї „тогочасної історії”, як свідчить аналіз публікацій журналу, чомусь все частіше проводився з огляду на москвофільські інтереси. Спочатку це приховувалося, однак згодом навіть в, здавалось би, „нейтральних”, публікаціях, присвячених, наприклад, веденню сезонних робіт на селі („Як доглядають за буряком наші сусіди”, „В Росії переходять на нові форми догляду за картоплею” та ін.) редакція радила вчитися в російських селян.

Звичайно, у пропаганді передових методів господарювання нічого поганого не було, навпаки, це варто вважати позитивною роботою редакції. Однак при цьому за кожної нагоди на сторінках часопису все більше пропагувалися й політичні засади москвофільства, що особливо помітно у статтях на політичні теми, у публікаціях щодо висвітлення тогочасних суспільно-політичних подій, в результаті чого часопис з кожним новим числом усе виразніше набував ознак москвофільського видання. Така редакційна політика приводила до того, що журнал поступово втрачав і так невелику читацьку аудиторію.

Водночас на сторінках журналу, окрім публікацій про життя школи та проблем учительської праці домінували статті, кореспонденції на теми ефективного ведення сільського господарства. Більше того, нерідко „статті на педагогічні теми не були виділені редакцією як найважливіші..., за обсягом вони часто займали друге місце після матеріалів на господарські теми” [96, с. 18]. Це свідчить, що вже на 1864 р., попри мізерний ринок українськомовної

преси, визріла потреба видання фахово-господарських газет та журналів. Однак справа із їх організацією затягувалася. На наш погляд, причин тут декілька: для видання такого типу часописів доцільно було мати відповідну аудиторію. Такою аудиторією передовсім мало б стати селянство. Оскільки ж воно здебільшого було неграмотним, національно несвідомим, треба було його спочатку організувати, просвітити. Часописи ж навіть прихованого москвофільського змісту, не кажучи вже про видання, які не приховували своєї політичної платформи, не були зрозумілими українському селянинові, який попри свою неграмотність „підсвідомо відчував, що його хочуть в чомусь одурити” й ігнорував їх. Зрештою, навіть публікації „без жодної політики” в таких виданнях викликали в пересічного селянина недовіру [121, с. 103].

Свідченням цього є кореспонденція І. Гушалевича „Розмова про школу і господарство з русином-лемком” [186]. У ній автор використав чисельні діалоги, які служили лише канвою для розгортання думки автора, для підтвердження тих положень, які намагався донести автор до читацької аудиторії: селяни ігнорують школу, не хочуть, аби їх діти вчилися, оскільки це вимагало додаткових коштів, на які селянин не міг спромогтися. Виникало замкнуте коло, на чому акцентує увагу І. Гушалевич: неграмотність селян породжує злидні і водночас доводить, що без освіти годі й думати про якийсь добробут. Але й такі публікації не змусили селян переосмислити свою позицію, бо вважали в них якісь підступи москвофільства.

Головне ж у цій публікації, що дозволяє робити висновок про її приналежність до жанру кореспонденції, є ознака того, що автор обрав для висвітлення лише один важливий аспект проблеми, тоді як стаття передбачає здебільшого акцентувати увагу на низці проблем, розглядаючи їх у комплексі, використовуючи, відповідно, й ширшу доказову базу, розширену аргументацію [2, с. 88].

Водночас селянство не мало коштів на передплату видань, не було й редакторів, журналістів, які б знали бодай основи сільськогосподарської

праці, розуміли потреби села і не схиляли селянина чи то в бік москвофільства, чи Польщі.

Тому естафету, започатковану часописом „Дім і школа”, найповніше і найфаховіше продовжив часопис „Учитель”, що видавався у Львові з початку 1869 до 1873 р. Якщо його перші числа мали підзаголовок „письмо для народных учителей”, то незабаром адреса читацької аудиторії розширюється, журнал видається з підзаголовком „письмо посвященное делам шкіл народных, *господарству, промыслу, торговлі і т.п.*” (виділення наше. – Б. І.). І це були не лише слова – за ними стояла титанічна праця редакції як у галузі просвітництва, так і в рекомендаціях щодо ведення тих чи інших галузей сільського господарства.

Виходячи, наприклад, з того, що найлегшим і найшвидшим для поліпшення селянського добробуту могло стати бджільництво, яке не потребувало значних коштів та земельних наділів, редакція розгорнула кампанію за масовий розвиток серед селянської бідноти спорудження вуликів, збору меду та його реалізації. Так з ініціативи редакції в 1871 р. у програму багатьох шкіл вводиться вивчення основ бджільництва, активізується висвітлення руху за влаштування та утримування при школах вуликів, щоб на практиці школярі самі могли прилучитися до бджільництва й згодом передати набуті ними знання дорослим.

Водночас у цей період робляться спроби започаткувати видання періодичного друкованого органу, в центрі уваги якого було б головне сільське господарство. Так у Львові з липня 1869 р. виходить журнал „Господар” – „письмо практичне наукове по части господарства рольного, огородництва, садівництва, расплоду худоби и промыслу”, що задекларував себе як „практично-науковий часопис”. Видавався він за редакцією С. Шеховича до 1871 р. з чіткою періодичністю – два рази на місяць. Однак журнал так і не зумів стати порадником українського селянина: його сторінки здебільшого заповнювалися великими теоретичними статтями, виклад матеріалу відрізнявся складністю сприймання, приклади, на які

посилалися автори часопису, переважали з практики іноземних товариств. До того ж, з 1871 р. часопис переходить на латинку.

Такий журнал не мав популярності, і хоча накладі його коливалися, пересічний тираж не перевищував кількох сотень примірників [320. – Ф. 1015, спр. 76, арк. 45]. Та попри це часопис увійшов в історію як такий, що започаткував систему господарсько-кооперативної преси на західноукраїнських землях [44, с. 231].

Звісно, налагодження і випуск таких видань у ці роки було епізодичним. Організувати окремі потуги, надати їм відповідної системи, зокрема і через видання періодичної преси, повинно було товариство „Просвіта”, яке в своїх програмних документах зазначало що найголовнішою його метою є „наш народ познавати, а познавши всі його багатства і недоліки, всього, що тільки для нього придатне, навчати. Наука тота має, поки що, достарчати ся письмами, книжками і часописами, популярними по найприступнійшій ціні для народу видаваними” [162, с. 185].

Так 1 жовтня 1877 р. у Львові вийшло перше число часопису „Письмо з „Просвіти”, що був розрахований, попри його назву, передовсім на сільську аудиторію. Перші три числа часопису редагував О. Партицький. Наступні – А. Вахнянин, який, до речі, вперше за редакторську працю у отримувач гонорар – 30 злотих на рік. Попередні редактори працювали на громадських засадах [122, с. 75]. На його сторінках друкувалися невеликі за розміром публікації на сільськогосподарську тематику та літературно-художні твори малих жанрів. Однак протримавшись в інформаційному полі Галичини два роки – до половини 1879 р., часопис припинив своє існування [88, с. 78].

Причина цього була в тому, що, як зазначалося в „Справозданню товариства з року 1879”, багато членів „Просвіти” почали домагатися, аби на сторінках цього часопису друкувалися й політичні новини. Центральний відділ не погодився на такі пропозиції, мотивуючи це тим, що видання можуть звинуватити в тому, ніби воно „займається політикою”. Не дійшовши компромісу, було вирішено випуск „Вістей з Просвіти” припинити.

Лише через 15 років, у 1894 р., часопис відновив випуск під назвою „Читальня – Письмо з Просвіти” за редакцією члена Головного відділу Товариства К. Паньківського. Було встановлено фіксовану річну передплату 4 корони для членів „Просвіти”, для інших – 6 корон.

Однак через те, що часопис через малу кількість передплатників став збитковим, 1897 р. його перестали видавати, а кошти, призначені для нього, передали для видання нової газети, що почала видаватися цього ж року як тижневик під назвою „Свобода”, за редакцією К. Левицького.

На сторінках „Свободи” друкувалися статті з економічної проблематики й вісті як з товариства „Просвіта”, так й загалом з просвітнього руху в краю. Таким чином, „Свобода” протягом десяти років фактично була неофіційним органом „Просвіти”.

Однак в 1907 р., коли Товариство очолив П. Огоновський, „Просвіта” знову приступила до видання власного друкованого органу під первісною назвою – „Письмо з „Просвіти”. Редактором було призначено Я. Веселовського. Видавався часопис малим форматом раз на місяць обсягом до одного друкованого аркуша. Для того, аби він став доступнішим якомога більшій читацькій аудиторії, Товариство розповсюджувало його по низькій ціні, яка не завжди приводила навіть до самоокупності видання: передплата для членів „Просвіти” становила 2 корони, для усіх інших – три корони на рік. Оскільки ж „в краї гостро відчувався брак неполітичного популярно-наукового часопису для народу, старалася редакція заповнити брак такого часопису саме своїм „Письмом з „Просвіти”, й з цією метою друкувала патріотичні вірші, короткі оповідання, повчальні розвідки із всесвітньої й вітчизняної історії, статті про визначних українських письменників і діячів, про здобуття волі іншими народами та про їх поступи в просвіті і добробуті, пропагуючи й українцям перейняти досвід інших націй.

Виходячи з того, що оформлення видання є важливим елементом сприйняття його змісту [128, с. 149], часопис почав вміщувати більше ілюстрацій, що допомагали глибше зрозуміти сутність текстового дискурсу.

З 1908 р., коли до редагування часопису приступає емігрант „з Великої України” Г. Хоткевич, „Письмо з „Просвіти” стає двотижневиком. Метою зміни періодичності стало не лише бажання оперативніше відгукуватися на злободенні події, а й домогтися нового припливу читачів, саме тому річна передплата не змінюється. Однак навіть за таких умов кількість передплатників збільшується не суттєво, „хитаючись між числом 500 – 1000” [116, с. 32].

Щоб залучити більше передплатників, редакція неодноразово наголошувала, що „Письмо з „Просвіти” необхідне для кожного громадського діяча і робітника на народній ниві, мусить знаходитися в кожній філії читальні „Просвіти” і в інших народних організаціях, у першій мірі в усіх наших кооперативах, які, згідно з постановами п. 5 і п. 62 Статуту кооперативів I ступеня, зобов’язані бути членами Товариства „Просвіта” та допомагати в просвітньо-організаційній праці” [161, с. 161]. А відтак зазначаючи, що не всі передплатили часопис, „можливо через забуття”, вислала це число всім читальням, кооперативам з умовою, коли хтось не поверне часопис в редакцію, вважатиме його „нашим сталим передплатником”.

Через рік видавнича комісія при товаристві „Просвіта” „рішила змінити характер органу: із популярно-белетристично-просвітнього на чисто становий орган, усунувши зовсім частку літературну [320. – Ф. 1015, спр. 76, арк. 94]. Відтак усі матеріали згрупувалися в семи провідних відділах: 1) статті в справах організації просвітньої роботи; 2) статті на теми народної освіти і виховання; 3) огляди просвітньо-організаційного руху на всіх українських землях; 4) огляди просвітньо-організаційного руху за межами України; 5) огляд діяльності Головного відділу Товариства „Просвіта”, його філій і читалень; 6) огляд популярних видань; 7) інформаційний відділ у справах просвітньо-організаційних.

Таким чином, „Письмо з „Просвіти” із часопису, призначеного для масового поширення у краю, став фаховим журналом, підручною книгою для

тих, хто працював над просвітою народу, тим друкованим органом товариства, який єднав усі осередки українського просвітянського життя. Українська суспільність „отримала орган, в якому широко обговорювалися просвітні потреби народу.., містилися і статті правничі, ветеринарські і лікарські” [49, с. 94].

Особливо популярним став часопис в 1911 – 1914 рр., коли активну участь у формуванні його змісту почав Ю. Балицький, який перевів видання із газетного на книжковий формат, запровадив постійні рубрики „Наш порадник”, „Дописи”, „Просвітня робота у чужих” тощо.

Воєнні дії 1914 р. поклали край виданню часопису. Лише в 1916 р. була спроба налагодити випуск часопису, та світ побачило лише одне його число – за липень, яке мало інформативний зміст. Неодноразові спроби почати випуск часопису успіху не приносили. Тільки в середині грудня 1921 р. у світ вийшло перше число (подвійне, з нумерацією № 1/2) відновленого „Письма з „Просвіти” за редакцією В. Дорошенка.

У вступній статті „До читачів” [197, с. 1] редакція обґрунтовувала причини такої тривалої перерви у випуску видання, окреслювала його роль, акцентувала увагу на перепонах, які заважають функціонуванню часопису: „По довгій перерві – не з вини нашого Товариства – розпочинаємо знову „Письмо з „Просвіти”, відновляємо часопис у давнім його вигляді – як часопис для найширших кругів нашого народу. Тяжке наше завдання – трудно тепер провадити як слід у сучасних умовах таку справу як часопис, та ще й з ілюстраціями. І дорожнеча на все велика – папір і друкарська праця тепер дуже дорогі, та й паперу доброго нелегко знайти. І сили наші письменницькі не дуже великі.., та й політичні умови мало сприяють вільному, незалежному слову... Та це не спиняє нас”.

Відновлений часопис почав друкувати твори красного письменства, вів календар історичних подій, тобто знову став популярним літературно-освітнім часописом, а не суто фахово-освітнім органом, яким був до війни. Особливу увагу редакція почала приділяти листам читачів. Майже не було

випуску, в якому б не друкувалися селянські дописи. Нерідко матеріали позаштатних авторів, за нашими підрахунками, займали до 65 % площі часопису.

Із 1923 р. журнал почав видаватися як місячник під назвою „Народна Просвіта”, і під такою назвою припинив своє існування в 1927 р.

Між тим усе більше відчувалася потреба в організації фахово-господарської періодики.

2.3. Розвиток господарсько-фахових та просвітянських видань, їх місце в інформаційному полі Галичини міжвоєнного періоду

Всезростаюча читацька аудиторія поступово почала відчувати все більше зацікавлення до преси, яка могла б найповніше задовольнити її інтереси. Загальнополітична чи масово-популярна газета, привчивши читача до читання, на сторінках якої він знаходив відповіді на найпростіші його запити, не могла повніше задовольнити інтереси як селянина, так і нової національно свідомої української генерації, що почала формуватися прискореними темпами. Тому відчувалася потреба в нових виданнях, у розвитку преси, яка б найповніше задовольняла інтереси фахівців певного профілю.

Першим кроком на початковому етапі розгалуження української преси був випуск ілюстрованого часопису „Господар і промисловець” („Господар и промышленник”), що на початках (часопис почав видаватися спочатку у Станиславі з 1879 р.) виходив як незалежний від жодних політичних партій чи громадських товариств друкований орган. Безумовно, в цьому були як позитивні аспекти, так і недоліки. Позитив був у цьому, що видання могло вільно обирати будь-які теми і давати фактам своє трактування. Але не маючи достатніх коштів для ведення часопису, що не могла їх забезпечити читацька аудиторія, редакція мусила „проситися до когось в найми” [120, с. 194], погоджуючись, таким чином, на втрату деякої частини редакційного суверенітету. Тому опіку над журналом взяло львівське товариство „Народна

торгівля”. Мав часопис й інших прихильників. Так, у 1881 р. вчитель коломийської гімназії А. Ничай заснував у Станиславі Господарсько-промислове товариство, що мало на меті дбати про поліпшення матеріального добробуту народу, поширення економічних знань, бути посередником у закупівлі сільськогосподарського знаряддя, влаштовувати господарські виставки, закладати позичкові каси, ремісничі й торговельні спілки, видавати господарську пресу й літературу. Інтереси цього товариства захищав часопис „Господар і промисловець”. Однак на серйозну і тривалу матеріальну підтримку з боку товариства розраховувати часопис не міг, бо „Товариство існувало не дуже довго – бракувало коштів, не була досконалою структура, влада не підтримувала, а багатьом ... бракувало запалу, енергії, посвяти” [84, с. 14]. Та усе ж це був один із „часописів-довгожителів”, адже видавався протягом дев’яти років.

У чисельних публікаціях редакція намагалася прищепити віру читачів у власні сили, вчила, що лише опора на власні сили може дати добрі плоди: „Ми всі убираємось в чужу одіж, світимо чужим світлом, миємося чужим милом і так економічно зміцнюємо чужих і ослаблюємо своїх. Так далі жити не можна, коли хочемо бути народом самостійним... Передовсім треба почати з домашнього промислу, з організації кредитних і торгових спілок, з організації і єднання в різних фахово-господарських товариствах і культурно-просвітніх товариств” [253, с. 2].

Виходив журнал з різними підзаголовками – спочатку як „письмо двотижневе, присвячене господарці сільській і промислу”, відтак це був „орган товариства народної торгівлі”, потім „орган товариства народної торгівлі, присвячений господарці сільській і промислу”.

Друкувався журнал у різні роки у Львові, Станиславі, Коломиї. Відповідно змінювалися його редактори: першим редактором був А. Глодзінський, відтак редагували журнал В. Нагорний, А. Ничай та ін. За цей час, за нашими підрахунками, вийшло 193 числа журналу.

Якщо розподілити за тематикою публікації журналу, то найбільше серед них було різних практичних порад, авторами яких були редакційні працівники (пересічно 27 % в середньому за рік) та невеликих публікацій на теми ефективного ведення сільського господарства (19 %). Оскільки ж такі публікації були підписані криптонімами через брак джерельних матеріалів та архівів редакції ідентифікувати їх не вдається.

Про причини припинення видання часопису точних відомостей немає. Можна припустити, що до цього призвів передовсім брак передплатників.

На зламі століть у Львові побачив світ ще один часопис – „Провідник „Рільничих кружків”, що почав свою історію з початку 1886 р. і видавався до початків першої світової війни – до 1914. Видавцем значився „Головний заряд кружків рільничих”.

Часопис, попри висвітлення сільськогосподарських проблем, неодноразово робив реверанси в бік уряду, намагаючись переконати читачів у тому, що польська влада піклується й про українського селянина. Звісно, це не мало нічого спільного з реальністю, бо відомо, що її політика була спрямована на утиски українського селянина [111, с. 12].

Можна припустити, що редакція отримувала певну фінансову підтримку з боку уряду, що дозволило їй налагодити регулярний випуск часопису. Очевидно саме тому в 1900 р. вона відреклася від української мови і перейшла на українсько-польський випуск, причому польська мова на його сторінках усе більше переважала українську.

Між тим в краї активізували свою роботу народовці, політика яких набувала популярності і в українському селі, що стало цілком зрозуміло. Адже їхня політика була спрямована на економічну самостійність народу, а в умовах всезростаючого тиску практично всіх польських інституцій селяни й не мали іншого вибору. Тому заклик орієнтуватися на власні сили став близьким і зрозумілим для переважної більшості українських селян: „Серед галицьких народовців ...приймається й стає щораз популярнішим гасло так званої “органічної праці”, усвідомлення необхідності доповнювати й

підсилювати всебічні національні стремління громадською економічною організацією” [91, с. 194].

Так інформаційне поле Галичини поповнюється новим часописом – газетою „Хлібороб”, що виходила з 1891 р. під егідою і за сприяння радикальної партії, фактично будучи її друкованим органом. Саме цей часопис став помітним явищем і в системі фахово-господарської преси Галичини. Про це, зокрема, свідчить програма часопису, що була викладена в її першому числі під заголовком „Запрошення до передплати”, в якій зазначалося, що газета друкуватиме в основному статті, присвячені різним сторонам „практичної справи трудящих”, намагаючись водночас якомога менше приділяти увагу „теоретичним питанням”.

Особливо авторитетові газети сприяла редакційна діяльність І. Франка, М. Павлика, В. Стефаника. Саме завдяки їхній праці часопис по праву здобув визнання, його передавали „від хати до хати, від села до села!” [34, с. 19].

Особливо популярними були в газеті листи читачів, передовсім селян-хліборобів, які друкувалися в кожному числі газети як окремо, так і добірками і нерідко, за нашими підрахунками, займали до 30 % усієї газетної площі. У своїх листах селяни писали про все, що їх цікавило: ділилися, наприклад, досвідом, як їм удалося домогтися збільшення урожаю, підвищити молочність корів, мати більшу користь від плекання домашньої птиці тощо. Такі селянські дописи з різних місцевостей краю загалом складали яскраву мозаїку політичного й господарсько-економічного життя українського села, передавали настрої і прагнення селянства.

Мережу фахово-господарської преси краю формувала і популярна „газета для селян” „Батьківщина”, перше число якої побачило світ у Львові 1879 р. за редакцією Ю. Романчука [68, с. 81].

А. Животко вважає, що першим редактором „Батьківщини” був М. Желіховський, а Ю. Романчук – відомий галицький політик і публіцист – організатором засування часопису [44, с. 137]. Між тим саме Ю. Романчукові належить пальма першості редагування цього часопису.

„Тверезе слово, захист селянських інтересів, інформації і літературний та науково-популярний матеріал являв собою зміст „Батьківщини” [44, с. 137]. На основі аналізу змісту публікацій можна стверджувати, що це був політичний і водночас науково-популярний, інформаційний, фахово-господарський друкований орган, однак його жодним чином не можна характеризувати лише як фахово-господарський часопис чи як „загальнополітичну інформаційну газету” [82, с. 35].

Беззаперечною була популярність цього видання серед селян. Як зазначав І. Франко, „...кожда громада, де було хоча кілька людей живішої вдачі, вважала собі пунктом амбіції описати в „Батьківщині” свої громадські порядки чи злидні: з якого повіту, з якого кута не було звісток у „Батьківщині”, і то звісток, майже виключно писаних селянами, там люди ходили мов осоромлені на ціле суспільство, на цілий край” [126, с. 477].

Звісно, окрім селянських дописів творче „обличчя” газети формували й злободенні кореспонденції, статті, замітки. Зокрема, як згадував І. Франко, особливо активно співпрацювали з редакцією юристи А. Дольницький та М. Дорундяк, що „ в різних річниках газети подавали популярні поучення про ... юридичні справи, які доторкали близько селянського життя. І так Дольницький під псевдонімом Харко Таран або Х. Нарат помістив у річнику 1880 р. статтю „Податок ґрунтовий і новели о нім”, в річнику 1881 р. – „Про вивлащення під желізниці”, „Про рекламації податку ґрунтового” і „Такса військова”, а в 1882 р. – „Податок від кас позичкових і оплати від них” і другу статтю – „Про вивлащення під желізниці”. Мих. Дорундяк... помістив у річнику 1886 р. поучення „Про ліцитацію селянських ґрунтів і як їй зараджувати” [83, 426].

Однак коли з 1888 р. головну тематичну лінію часопису почав формувати своїми просоціалістичними поглядами М. Павлик, намагаючись надати часописові радикального змісту, українське суспільство не сприйняло цих ідей і почало відвертатися від нещодавно такого популярного для неї

друкованого органу. В результаті різко зменшилася передплата і, проіснувавши ще деякий час, у 1896 р. видання „Батьківщини” припинилося.

Отже, на перших порах становлення господарсько-фахової та просвітянської преси чітко виділити критерії їх характеристики доволі важко, оскільки бачимо своєрідний симбіоз – поєднання багатьох тем і призначення не для якоїсь вузькопрофільної, а здебільшого для широкої читацької аудиторії. Це було характерним й для видаваного з 1893 р. у Львові під редакцією І. Ярембецького двотижневика “Читальня”, що почав спочатку видаватися заходами товариства „Дністер”. На його сторінках, окрім загальнотеоретичних пропагандистських матеріалів, друкувалися й статті на економічно-господарські теми, пропагувався досвід Німеччини, Голландії, Данії та інших розвинених сільськогосподарських держав. Зрештою, тематика часопису значно розширилася в 1894 р., коли він фактично стає друкованим органом “Просвіти” і виходить за редакцією К. Паньківського. Однак вік цього часопису був недовгим: у кінці 1896 р. він припинив своє існування.

У цьому ланцюгу преси, що висвітлював економічне й господарське життя галицького селянина, чільне місце належить місячникові „Господар”, який започаткував свій вихід 1898 р. у Перемишлі як „часопись для рускихъ хлеборобовъ”. Спочатку редагував місячник І. Негребецький, потім Т. Кормош. І хоча в літературі місячник здебільшого визначено його як газету [10, с. 22], усі його характеристики свідчать, що це журнал. Адже відміна між газетою і журналом передбачає різні чинники: передовсім обсяг, періодичність, постійність чи змінність оформлення першої сторінки тощо [43, с. 104].

Уже в першому числі часопису редакція звернулася до читачів великою передовою статтею „Чи потрібна русинам ся нова часопись „Господар”?”, в якій намагалася образно, дохідливо роз’яснити як значення преси для селянина, так і потребу в його систематичній освіті. Для цього редакція використала таку форму, як питання і відповіді на них. При цьому питання

були підібрані таким чином, щоб охопити проблему якнайширше, а відповіді були емоційно насиченими, публіцистично загостреними:

- Хочете бути темними і дурними, як барани, яких гонять на заріз? А нас ріжуть без ножа та дусять. Чому?

- Бо шкодуєте кілька корон на газету чи журнал. А надіславши ці гроші в редакцію, матимете часопис, який прийде до вас додому і з якого довідаєтеся не лише багато нового, що знадобиться у вашій господарці, а й розкаже, що доброго і лихого діється в світі, застереже вас від різних напастей і бід.

- Чи не стидно, щоб гроші на збагачення розуму шкодувати, а на горілку, від якої маєте лише затемнення розуму, дарма витратити?

- Знайте! Бути темним на очі – се воля Божа, але бути на розум темним се вина власна. Науку, освіту розуму ширить газета. Без освіти рілничої не можна вести добре господарство, хіба лише капарити.

- А скільки таких є газдів, ба навіть цілих сіл, що за свої гроші самі собі затуманюють розум, жалкуючи сотика на освіту свою і своїх дітей. Але ж за таку провину мусить бути кара Божа – і то не на одного, а на всіх, на весь нарід... Корона минеться, а чого навчився – того і вода не забере і вогонь не знищить” [305, с. 1].

Редакція намагалася довести, що „Господар”, як, зрештою, й інша періодика, повинні стати для селянина обов’язковою річчю, без якої годі ефективно вести господарство:

„Будь-яка справа чи професія потребує знань: на майстра треба скласти іспити, на священика здобути науку духовну, на урядовця мати також відповідну освіту. Та й власник великих земельних наділів без науки господарської не обійдеться. Не раз бачимо, що той, хто має менше землі чи худоби отримує більший прибуток ніж той, хто має всього значно більше. І ніби гарує хлоп, не покладаючи рук, від зорі і до зорі, а з нужди годі вибитися. А запитаєш – яку газету читає, відповідь, що не має часу на це

витрачати. А взяв би часопись, та й би дізнався, чому і корова його дає мало молока, а кукурудза не зійшла чи картопля погнила...” [209, с. 1].

Загалом редакція намагалася широко використовувати в публікаціях елементи розмовної мови, цікаві порівняння, прислів'я. Так, агітуючи за поширення знань, редакція в редакційній кореспонденції пише: „Чи знайдеться нині в селі людина, яка б тижнями не умивалася. Чи терпіли б такого бруднулю люди. Ні, вони б силоміць змусили його помитися, та ще й штурманів надавали, аби знав, що він людина і що воду створив Бог не лише для того, аби нею гамувати спрагу, а й тримати тіло в чистоті. Чому ж тоді терпить громада темних розумом, які ще гірші від бруднуль. Чому не висміює їх, не змусить взятися за науку?” [163, с. 3].

Редакція намагалася, аби кожне число часопису несло в собі корисну, пізнавальну інформацію. Особливо це помітно на матеріалах рубрики „Віник молочарський”, яка велася постійно і під якою друкувалися матеріали різних жанрів. Окрім власних публікацій, більша частина яких друкувалася без підписів, практикувалися передруки з іншомовних видань. Нерідко друкувалися й сатиричні матеріали, в основі яких була, як правило, якась господарська проблема.

На жаль, суттєво змінити свідомість селянина один чи навіть декілька часописів не могли. Тим паче, що мали вони здебільшого незначну читацьку аудиторію.

Наводячи статистичні дані про кількість передплатників за 1903 р., редакція „Господаря”, наприклад, зазначала, що, „незважаючи на те, що ми не томили своїх читачів довжезними теоретичними статтями, а намагалися в кожній публікації подавати золоті зерна знання, прагнучи, аби тримільйонний хліборобський нарід Галичини не червонів від сорому перед іншими націями, а мав би хоча один свій господарсько-рільничий часопис, яким є „Господар”, селяни ще не оцінили цього”. Відтак зазначалося, що часопис не міг перейти навіть тисячного рубежу, бо серед його передплатників було лише 260 священиків, 16 учителів, 21 дяк, 78

хліборобів, 15 міщан, 11 громадських урядовців... Навіть 2000 читалень передплатили всього 195 прим.” [317, с. 4].

Щоб повніше висвітлювати господарське життя села, у Перемишлі з 1902 р. при „Господарі” видається додаток „Економіст” до редагування якого було залучено Т. Кормоша. Звісно, і цей додаток не міг „розтопити лід недовіри до сільськогосподарської науки” [89, с. 44], тим паче, що вийшло всього його п’ять чисел. Видання ж часопису „Господар” припинилося лише в 1913 р.

Тому серед національно свідомої верстви народу ставало щораз більше зрозумілою потреба у виданні цілої низки різнотипових, масових газет і журналів. Однак було зрозуміло: налагодити потужну мережу періодичних видань не були спроможні окремі ініціатори. Це могли зробити або партії чи громадські об’єднання. Тим паче, що досвід „Просвіти” підтверджував цю тезу. Однак „Просвіта” не могла відразу ефективно працювати і над підвищенням освітнього рівня народу, і над зростанням його фахово-господарських інтересів. Тим паче, що в краї почали зароджуватися різні товариства. Зокрема, 1903 р. було засновано Краєвий союз ревізійний, з метою організувати зарібкові й господарські товариства, сприяти в отриманні кредитів, видавати друкований орган.

Через рік товариству вдалося розпочати видання періодичного друкованого органу „Економіст” (почав видаватися у Львові з 1904 р.). До 1907 р. його редагував К. Паньківський, відтак редколегія, до якої, окрім К. Паньківського, входили А. Жук, О. Саєвич, І. Петрушевич, К. Левицький, А. Глодзінський та М. Коцюба (С. Кость зазначає, що „часопис спочатку редагував М. Коцюба, в 1905 – 1908 рр. – К. Паньківський, у 1909 1914 р. А. Жук” [68, с. 87]. Між тим М. Коцюба значився лише як видавець, а не редактор, і лише з 1908 р. входив до складу редколегії.

У 1909 р. „Економіст” започаткував додаток „Самопоміч”, що спочатку додаток виходив окремими випусками газетним форматом А – 3, однак через рік перейшов на книжковий формат. Із зміною формату, як зазначила

редакція, змінився і характер додатку: відтепер в кожному числі друкувалися одна, рідше дві статті, навколо яких велася дискусія або редакція намагалася роз'яснювати їх суть. Перестала друкуватися поточна хроніка, інформаційні матеріали. Наприклад, 1910 р. перше число за січень-лютий вийшло з подвійною (№ 1/2) нумерацією. Відкривалося воно великою статтею „Спілки – наша самооборона”, відтак ішла друга стаття – „Які маємо полегші в податках безпосередніх” а далі – роз'яснення до цих статей, що були надруковані під заголовками „Про податки взагалі”, „Податок земельний”, „Податок домовий”, „Звільнення від податків за нові будинки”, „Примусове стягнення податків” тощо. Загалом майже 15 коментарів.

Головне ж призначення Економіста” розкривалося у передовій статті „Від видавництва”, якою відкривалося перше число журналу. Редакція, зокрема, зобов'язувалася давати поради економічним товариствам, сприяти організації нових товариств і спілок; консультувати читачів із тих питань, що стосуються кредиту, страхування, торгівлі, промислу; сприяти збільшенню народного майна і зростанню добробуту.

С. Кость всебічно охарактеризував це видання, зазначаючи, зокрема, що журнал став серйозною трибуною для пропаганди ідей кооперативного руху, надійним радником із багатьох практичних питань, засобом обміну думками у сфері українського економічного життя: „Не просто поліпшення матеріального становища, а економічна незалежність українців – ось що було підтекстом багатьох публікацій журналу” [68, с. 88], а Т. Лахман констатує, що „Журнал успішно виконував такі завдання, як поширення знань через науково-популярні та пізнавальні публікації в галузі сільського господарства; узагальнював та популяризував новітні технології і народні методи землеробства та господарювання; плекання культу землеробства – органічно близького й сприйнятного для українського народу; виховував почуття любові до землі, любові до праці; поширював та розвивав народні традиції, пов'язані з народним господарством” [74, с. 19].

Однак більшість західноукраїнських фахово-господарських часописів, що зародилися в кінці XIX ст., припинили своє існування в роки першої світової війни або й ще до її початку.

Між тим зрозуміло, що довговічність виходу часопису позначається на його читацькій аудиторії: видання, яке має тривалу історію більше знайоме читачам, має певний авторитет. Серед таких видань півмісячник „Господарська часопись” – „Орган краєвого товариства господарського „Сільський господар”, що почала видаватися у Львові в 1910 р. за редакцією Г. Величка і виходила до 1918 р. У роки першої світової війни редакція переїхала до Відня, де тимчасово продовжила видання часопису, але як тільки російські війська залишили Галичину і стало можливим друкувати газету, – знову повернулася в рідний край.

Головною метою газети було поширення сільськогосподарських знань серед населення [83, с. 194]. З цією метою друкувалися чисельні статті, кореспонденції, в яких пропагувався досвід роботи кращих молочарень, давалися поради щодо ефективного ведення праці в різних сільськогосподарських промислах.

Особливо велику організаційну роботу провела редакція після закінчення війни, що спрямовувалася, передовсім, на швидке відродження і до цього не особливо розвиненого сільського господарства. Матеріали цієї тематики були постійними на сторінках журналу до 1918 р. Серед них, наприклад, стаття М. Макухи „Відбудова краю” [235], аналітична кореспонденція В. Струка „Відбудова українського рільництва і селянського стану” [288] та М. Павликовського „Весняні засіви в воєнній добі” [260] та ін. Однак найчастіше публікації цієї теми подавалися в рубриці „Матеріяли до акції відбудови краю”.

Окрім сприяння поширенню сільськогосподарських знань, публікації „Господарської часописі” „допомагали селянам підготуватись до практичної діяльності з реформування господарств, знищених воєнними діями, роз’яснювали державну політику з аграрних та політичних проблем, сприяли

піднесенню освітнього рівня селянства та підвищенню його національної свідомості”[14, с. 217].

Не випадково редакція розробила правила, якими радила користуватися своїм дописувачам. Так, у повідомленні „До наших вп. співробітників” (редакція навіть окремо не виділяла своїх штатних працівників і дописувачів, що свідчило про повагу до активістів газети) писала: „Просимо ... усіх Вп. Співробітників присилати нам чіткі рукописи, по змозі на машинці писані, бо редакція не має часу розшифровувати їх письмо, а складачі збавляти собі очі, сидячи над нечіткими рукописами. Далі – просимо залишати ширші поля між рядками для поправок, а співробітників-спеціалістів авторів статей із хімії, фізики, техніки, географії, геології, природознавства й т. д. дуже просимо висловлюватися просто, зрозуміло, не вживати дуже вчених висловів, бо зі статей таких нема нікому користі. Не штука понаписувати все, що знаєш, а штука й найбільше фахову справу з’ясувати так, щоб, читаючи її, всяк її зрозумів. Ми розуміємо, що без фахових висловів обійтися не можна, але їх треба пояснити, бо ж пересічний читач їх не зрозуміє, і стаття, хоч і як розумна, нікому ні на що не придасться” [196, с. 4].

Між тим преса просвітніх установ та господарсько-фахова періодика розвивалася паралельно. Так, виходячи з того, що майже всі загальнополітичні й більшість масово-популярних часописів через антиукраїнську істерію польської влади були закриті, постала гостра необхідність налагодити видання нового часопису, який би став спільним друкованим органом для всіх членів „Просвіти”. При цьому, намагаючись показати тяглість традиції, почали видавати новий часопис під старою назвою – „Письмо з „Просвіти”, перше число якого побачило світ у середині грудня 1921 р.

Після першої світової війни одним з шляхів швидкої відбудови сільського господарства стала кооперація. Про її проблеми інформував часопис „Сільський господар”. Однак нерідко на його сторінках тематика кооперації кількісно переважала інші теми. Тому було вирішено

перейменувати часопис „Сільський господар” в „Господарсько-кооперативний часопис”.

Опіку над новим виданням взяв крайовий союз ревізійний, що поступово почав усе більше впливати на редакційну політику видання. За цих умов товариство „Сільський господар” фактично було позбавлено впливу на постановку своєї тематики на сторінках видання. Розуміючи вагу друкованого слова і не бажаючи конфліктувати із своїми колегами, в 1926 р. знову було відновлено випуск часопису „Сільський господар”, що почав видаватися спочатку як місячник, а через рік перетворився на двотижневик.

Товариство „Просвіта” з 1927 р. почало видавати ілюстрований журнал „Життя і знання”, а з 1936 р. – місячник „Просвіта”. Обидва видання були припинені більшовиками під час „визвольного” походу Червоної армії на західноукраїнські землі в 1939 р.

Тривалий час інформаційне поле Галичини у царині фахово-господарських часописів репрезентували місячники „Кооперативна родина” (1934 – 1939 рр.); „Кооперативне молочарство” (1928 – 1939 рр.), „Кооперативна республіка” (1928 – 1939 рр.) та ін.

Саме ці часописи стали школою просвіти, школою фахового виховання західноукраїнського читача.

Висновки до розділу

Уже в середині XIX ст. на західноукраїнських землях корінні жителі краю – українці – потрапили під жорсткий економічний гніт, що базувався на політичній основі. Особливо гостро це позначилося на селянах, які кількісно становили основу нації. Національно-свідома інтелігенція ще не була сформована. Її в основному репрезентували священики та вчителі початкових, рідше середніх, шкіл. Однак під впливом зовнішніх (революційні події 1848 р. в Європі) та внутрішніх чинників (зростаюча свідомість народу, до чого долучилася національна інтелігенція), українці краю почали щораз більше і впевненіше вимагати своїх національних прав,

поліпшення добробуту. Оскільки уряд не поспішав кардинально змінювати свою політику, необхідно було організувати сили, що могли б взяти на себе відповідальність за поступ нації. Позаяк партійне життя в краї перебувало в аморфному стані, тягар впав на організацію різних гуртків, на які покладалася організація загальнокультурних та фахово-господарських проблем. Так виникли культурно-просвітні та господарсько-виробничі товариства. Виникнення їх не було ініційоване урядовими розпорядженнями, а ініціативою місцевих сил. Тобто формування цих громадських інституцій базувалося за принципом „знизу – до верху”. Однак для ведення широкомасштабної роботи необхідно було налагодити мережу видань, організувати випуск книжкової продукції. Оскільки для регулярного ведення газети чи журналу потрібні були значно більші матеріальні затрати й відповідно підготовлена читацька аудиторія та кваліфікований редакційний колектив журналістів, товариства акцентують передовсім увагу на випуску неперіодичної друкованої продукції: календарів, брошур, книг. Поступово розширювалася й тематика видань, зростали наклади книг, почали видаватися шкільні підручники, науково-популярні видання. Особливо на перших порах цьому прислужилася діяльність української „Матиці”, що була створена на зразок чеської „Матиці”. Відтак серед новостворюваних товариств щораз більше відчувається потреба в розмежуванні їх функцій. Так виникли наймасовіші товариства – товариство „Просвіта” та товариство „Сільський господар”. Допомагаючи галицьким українцям побороти неграмотність, товариство „Просвіта” відтак сприяло зростанню політичного усвідомлення, а потім намагалося привчити й до ефективного ведення сільського господарства. З цією метою під патронатом „Просвіти” започатковувалися різноманітні курси, що допомагали селянам економічніше й продуктивніше вести своє господарство. Однак розширення цієї діяльності змусило „Просвіту” делегувати частину своїх функцій іншим товариствам, які б безпосередньо займалися питаннями сільськогосподарської й кооперативної роботи серед українців краю. Так було засноване товариство

„Сільський господар”, що в усі роки працювало спільно з „Просвітою” на одній ниві: „Просвіта” загартовуючи духовно, „Сільський господар” дбав про позитивне вирішення економічних проблем. Свої проблеми ці товариства спочатку висвітлювали на сторінках масово-популярних видань. Лише згодом їм вдалося заснувати власні друковані видання. Щоправда, на перших порах чіткої диференції їх не вдалося досягти. Тому провісником глибшої диференціації преси передовсім можна вважати два фактори: формування відповідного тематичного зрізу у загальнополітичних виданнях, на сторінках яких не лише висвітлювалося поточне життя українського села, а й обґрунтовувалася необхідність як загальної, так і фахової освіченості селянства, доводилася потреба належного ведення сільськогосподарської праці й пропагувалися базові, фундаментальні основи нових форм господарювання. Тобто саме тематика публікацій була тим визначальним стрижнем, що згодом вплинув на початки диференціації преси.

По-друге, не маючи можливості (матеріальні засоби, журналістські кадри, належна читацька аудиторія тощо) відразу налагодити випуск відповідного типу преси з чіткою тематичною спрямованістю (господарсько-фахові часописи й видання просвітянського типу), ця тематика поєднується на сторінках масово-популярних видань. Так редакції було легше домогтися більшої читацької аудиторії, легше „просувати” часописи в село, зацікавити українського селянина до читання своєї національної періодики.

РОЗДІЛ 3

ФОРМУВАННЯ ТЕМАТИКИ ПЕРІОДИЧНИХ ВИДАНЬ ТА РЕПЕРТУАРУ КНИЖКОВОЇ ПРОДУКЦІЇ ЯК ВІДПОВІДЬ НА АКТУАЛЬНІ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКІ ПРОБЛЕМИ КРАЮ

3.1. Роль друкованих видань в удосконаленні землевпорядкування та веденні сільськогосподарського виробництва: продовження традицій і новаторство

Зміцнюючи свою владу, польські колоністи аж ніяк не турбувалися про долю корінного населення краю. Більше того, саме за рахунок експлуатації українців окупанти намагалися зміцнити свій добробут, знищити будь-які вияви українського патріотизму, перетворити Галичину на сировинний придаток корінних земель Польщі.

Українці здебільшого проживали в селах та невеликих хуторах і, на відміну від малочисельного українського робітничого класу та ще меншого загону національної інтелігенції, залишалися в основному неписьменними, не мали будь-якої організації – політичної чи економічної, яка б відстоювала їхні інтереси: фахово-господарські товариства та гуртки „Просвіти” припинили свою діяльність під час війни, а ті поодинокі, які залишились, не виявляли жодних ознак діяльності [272, с. 4]. Зрештою, в більшості сіл навіть не було початкових шкіл з українською мовою викладання [273, с. 2].

На добробуті селян і надалі найбільш негативно позначався брак землі, придатної для ведення сільськогосподарських робіт. Тому не випадково уряд незалежної Західноукраїнської Народної Республіки низкою указів та розпоряджень намагався розпаювати маєтки великих землевласників, передати в державний фонд орні поля, сіножаті, ліси й пасовиська, плануючи відтак роздати їх селянам [57, с. 132].

Протилежна ситуація склалася після переходу влади до рук польської адміністрації. Окупаційний уряд не лише не сприяв українським селянам, а й вів супроти них ворожу політику. Наприклад, 15 серпня 1920 р. польський

Сойм ухвалив закон про земельну реформу, що базувалася на так званій парцеляції, тобто поділу сільськогосподарських угідь. Однак для українських селян ця кампанія обернулася блефом, оскільки при набутті землі преференції передовсім надавалися польським військовим колоністам, осадникам, урядовцям, і лише на те, що залишалось, могли претендувати українські селяни [81, с. 257]. Тому хоча з початку проведення парцеляції й до кінця 1939 р. було розподілено за різними умовами (правом викупу, в кредит, через обмін тощо) понад 820 тисяч гектарів, плодами цієї акції скористалося не більш як 1,3 % українських селян, які, до того ж, отримали незначні земельні наділи: відсоток тих, хто почав володіти угіддями більшими гектара становила 16,8 % [3, с. 17].

Щоб уникнути можливих селянських заворушень уряд змушений був вдаватися до деяких заходів, які, щоправда, також суттєво не поліпшили долю селян: наприклад, проголошений 29 жовтня 1920 р. кооперативний закон, хоча й формально надавав можливість засновувати й реєструвати різні кооперативні товариства [67, с. 22], не міг стати підпорою для українських селян, оскільки в державі не був відмінений військовий стан. Зрештою, навіть скасування військового стану, оголошеного у серпні 1922 р., не призвело до збільшення селянських наділів сільськогосподарськими угіддями [64, с. 42].

Стало очевидним, що в найближчій перспективі селяни не зможуть розширити межі своїх земельних угідь. За цих умов залишалось два виходи з ситуації: масова еміграція до інших країн чи вдосконалення ефективності сільськогосподарських робіт.

Новий поштовх для організації селян дала військова демобілізація, в ході проведення якої у рідні краї повернулися тисячі селян. Воєнні дії кидали їх в різні держави і допитливі сільські хлопці з цікавістю придивлялися до того, як господарюють селяни в інших краях. По поверненню в рідні домівки українські вояки стали ініціаторами відродження просвітніх та фахово-господарських товариств, пропагандистами і популяризаторами нових форм

ведення праці на селі. Саме вони почали пропагувати думку, що рятунок селян передовсім залежить від них самих селян, від того, як вони зуміють організуватися.

Першим кроком для досягнення цієї мети стало відродження просвітніх та господарсько-кооперативних товариств й розширення типології періодичних видань, налагодження мережі книгодрукування та книгорозповсюдження: „Нашому селянинові, як ніколи, потрібна вузька професійна книжка, потрібна проста й зрозуміла порада з сільського господарства... Варто ці знання ширше пропагувати й через загальнодоступний часопис. Це може і повинно стати вагомим кроком для подолання бідності...”, – радив відомий галицький політичний діяч Д. Бачинський [142, с. 4].

Отже, саме преса та книга повинні були стати тим фактором, завдяки якому через популяризацію нових форм господарювання селяни могли домогтися збільшення віддачі врожайності навіть з їх невеликих земельних площ. Звісно, для цього треба було чітко скоординувати роботу всіх видів друкованої продукції – газет, журналів, листівок, науково-популярних видань та книг, розрахованих як на масового читача, так і на фахівців певних галузей сільського господарства.

Особливих зусиль така робота не вимагала, оскільки певний досвід координації форм українських друкованих видань галицькі українці вже апробували до першої світової війни та почасти в невеликий період існування Західноукраїнської Народної Республіки. Так, під егідою господарських, просвітницьких та кооперативних товариств масовими накладками видавалися серії книг з агрономії, молочарства, торгівлі тощо. Зрештою, серійність видань, як слушно зазначає В. Хоню, „можна вважати однією з провідних тенденцій книгодрукування кінця XIX – початку XX ст., тенденцією, спільною для Росії, Західної та Східної України” [131, с. 9].

Особливо активно в справі книговидання, зокрема серійних видань, зарекомендувало себе товариство „Просвіта”. Так, під патронатом цього

товариства вже до 1910 р. в Галичині з виданих ним 344 найменувань книг 80 позицій становили серійні видання, присвячені сільськогосподарській тематиці [99, с. 6].

Серед виданих книг видання як місцевих авторів, фахівців різних галузей сільського господарства, так і праці, перекладені з інших мов – найбільше з польської та німецької. Зокрема, в серії „Господарська бібліотека” вийшло вісім книг, хоча авторами лише половини цих видань були галичани.

Про популярність книг серії „Господарська бібліотека” свідчить і те, що деякі книги перевидавалися по декілька разів, попри те, що разовий їх наклад нерідко перевищував кількатисячний рубіж. Так, чотири рази перевидавалася книга польського агронома А. Кіровського й фахівця-бджоляра В. Табо „Пасіка, або наука про те, що робити, щоб пасіка все добре велася” (останнє перевидання було здійснене 1910 р.). Двома заводами вийшла книга українського активіста товариства „Сільський господар” С. Кузика „Рільничі досвіди і проби, роблені заходом товариства „Просвіта” у Львові на селянських господарствах в літах 1908 – 1910”. Цінність цієї книги була тим паче очевидною, що емпіричним матеріалом для її написання слугував її авторові місцевий досвід ведення бджільництва.

Окрім цього, питання ефективного ведення сільського господарства порушувалося в щорічних „Ілюстрованих календарях „Просвіти” та в цілій низці її періодичних видань, зокрема на сторінках таких часописів, як „Просвітні листки”, „Читальня”, „Письмо з „Просвіти” та ін.

З 1910 р. на допомогу видавничій діяльності „Просвіти” все більше приходить товариство „Сільський господар”, яке, зрештою, вже мало досвід видавничої праці, започаткований ще в 1900 р. На чисельних спільних нарадах товариства „Просвіти” та „Сільського господаря” неодноразово підкреслювалося на потребі „Просвіти” більше зайнятися просвітницько-виховною, національно патріотичною працею, а видання спеціалізованої

господарсько-фахової літератури передати під опіку товариства „Сільський господар”.

У результаті чисельних дискусій було ухвалено активізувати видавничу діяльність і передати видання профільно-галузових видань, спрямованих на ефективне ведення тих чи інших галузей сільського господарства, товариству „Сільський господар”. Так з 1910 р. це товариство започаткувало видання книжкової серії невеликих за обсягом книг, здебільшого брошур, під назвою „Бібліотека „Сільського господаря”.

Однак передаючи „Сільському господареві” домінуюче право на видання книг з сільськогосподарської тематики, „Просвіта” та інші українські громадсько-політичні та кооперативні організації зобов’язувалася й надалі фінансово підтримувати видавничі плани „Сільського господаря” та певним чином залучити до фінансового забезпечення редакційних планів книговидавання й австрійський уряд. Це було особливо актуально й тому, що книговидавання, особливо українське, найчастіше було збитковим, а кошти за отриману друкарську продукцію не завжди покривали навіть витрати на їх друкування.

Попри всі незгоди як накладки книг, так і їх тематичний діапазон постійно розширювалися. Але парадокс: хоча за свою більш як 30-річну діяльність у серії „Бібліотека „Сільського господаря” побачили світ, за нашими підрахунками, не менше півтисячі назв різних книг і брошур, присвячених майже всім аспектам ефективного ведення сільського господарства, однак у 1944 р., з приходом на терени Галичини радянської армії, нова влада заборонила подальший випуск книг цієї цілком аполітичної серії.

Певним чином й завдяки мережі друкованих видань уже на початку 20-х рр. XX ст. в Галичині починають масово закладатися і активно розвиватися різнотипові сільськогосподарські кооперативи, активізує свою діяльність товариство „Просвіта”, відроджується й розширюється мережа крайового товариства „Сільський господар”. Головним своїм завданням усі українські

фахово-господарські, просвітні чи кооперативні товариства вважають піднесення рівня національної свідомості українського селянства, прилучення його до нових форм і методів господарювання на селі.

Причина такої особливої уваги саме до селянства, а, скажімо, не до робітничого класу, полягала не лише в тому, що абсолютна більшість українців проживала в селі і займалася сільським господарством, а в тому, що саме селянство було оберегом української культури, носієм народних традицій, захисником мови. Робітничий клас легше піддавався русифікації, не мав навіть такої мізерної матеріальної бази, як селянство, що робило пролетаріат залежним від волі інших. Тому й згодом саме на міський пролетаріат, а не селянство, зробили ставку більшовики [63, с. 204].

Отже мали рацію провідники нації, її керманичі, коли констатували, що „найважливішою подією XX століття в ділянці формацій суспільних сил повинно стати **відродження селянства, тотожне відродженню української нації**” (виділення редакції. – *Б. І.*) [217, с. 9]. Тому українські господарсько-кооперативні об'єднання й культурно-просвітницькі товариства відроджувалися саме з потреб селянства, „з боротьби за землю”, з необхідності задовольнити численні соціальні, господарські та культурні потреби в національному житті насамперед селян” [26, с. 603].

Саме навколо цих актуальних питань й велася вся робота в гуртках, товариствах і об'єднаннях, саме на це скеровувалася й редакційно-видавнича діяльність. Зокрема, виходячи з реалій сільського життя, керівництво товариств передовсім намічало основні господарсько-економічні проблеми, які необхідно було вирішити на селі, і до їх роз'яснення та пропаганди активно залучали друковані видання.

Аналізуючи тематику газетно-публіцистичних виступів фахово-господарської періодики та досліджуючи репертуар журнально-книжкової продукції, можна помітити деякі тенденції. Зокрема, 1) стали тенденцію до поглибленого висвітлення тієї чи іншої теми; 2) намагання „не загубити” підняту тему протягом тривалого періоду, вести її менш-більш постійно; 3)

коли висвітлення теми набувало в якийсь період особливої актуальності, організовувалися різні газетні кампанії; 4) за потреби редакції „розбивали” „велику” тему на кілька менших і висвітлювати їх в комплексі, як складову однієї теми. Саме це становило основну вісь щодо розробки майже всіх проблемно-тематичних напрямів, присвячених ефективному веденню сільськогосподарських робіт.

Прикладом може бути проблема землевпорядкування, що активно почала вестися друкованими засобами з 1923 р. і не сходила із сторінок преси протягом усього міжвоєнного періоду, а в кінці 20-х – на початку 30-х рр. для її висвітлення редакції організовували різні кампанії.

Оскільки ж тема землевпорядкування вимагала висвітлення її різних складових, бо складалася з багатьох стрижневих аспектів, редакції „поділили” її на дрібніші теми: так з’явилися брошури, а на сторінках періодичних видань друкувалися статті, кореспонденції та репортажі, в яких не лише „ставилися” питання, а й окреслювалися шляхи їх реалізації.

Саме тому, наприклад, акцентуючи увагу на необхідності впорядкування землеустрою як важливої складової для поліпшення ефективності обробітки сільськогосподарських земель, в центрі уваги видань були проблеми, пов’язані із комасацією та меліорацією земель, польовими межами, управою сіножатей тощо. Тобто, ця велика тема висвітлювалася через призму дрібніших.

Однією з перших тем, що активно розроблялася часописами вже з перших повоєнних років, було роз’яснення суті комасації (у деяких виданнях, щоправда досить рідко, використовувався й термін „зцілення”, тобто з’єднання чогось в єдине ціле) й пропаганда щодо необхідності її проведення. Особливо постійною вона стає на сторінках газети „Сільський господар”.

Суть касації полягала в тому, що більшість селян володіли земельними угіддями, які були розташовані в кількох місцях: найчастіше селяни мали 7 – 8 моргів поля, так зване „карликувате” або „шахове” господарство, яке

нерідко складалося з 8 – 10 ділянок, розміщених одна від іншої на декілька кілометрів. Це змушувало майже кожного господаря утримувати одного-двох коней, бо без того годі було вчасно обробити поле чи зібрати урожай. Тобто вже за цим стояли зайві витрати, що збільшувало собівартість продукції і зменшувало доходи господарів [145, с. 445].

Карликуватість господарств була й однією з причин сезонного безробіття: „навесні та восени селянин працював по 12 – 17 годин на добу, але зимою не мав праці й на дві – три години”, що можна було порівняти з безробіттям міських робітників. Однак коли міські безробітні отримували хоча й злиденну допомогу при безробітті, то селянин з цією проблемою залишався сам на сам [192, с. 97].

Влада розуміла, що якщо не зменшити масштаби цього лиха, то вони призведуть до масових селянських заворушень, до бунтів.

Коли в Європі на початку 20-х рр. почала загострюватися економічна криза, яка все більше позначалася на Польщі, уряд вирішив випередити можливі селянські заворушення й ухвалив закон „Про комасацію”. Тим паче, що, окрім забезпечення себе від можливих протестів селян, новим законом влада намагалася наповнити бюджет держави. Звісно, реалізація закону давала можливість українським селянам також поліпшити свій добробут. Саме тому українські фахово-господарські товариства позитивно оцінили цю законодавчу ініціативу влади й вирішили його підтримати та пропагувати, зокрема й за допомогою друкованого слова.

Селяни, які звикли нічого доброго не очікувати від окупаційної влади, з недовірою поставилися до проведення комасації. Тому товариства „Просвіти” та „Сільського господаря” передовсім ухвалили вести через свої друковані органи широку роз’яснювально-пропагандистську роботу, залучаючи до цього як фахівців, так і селян, які вже встигли скористатися нововведеннями і зрозуміти їх користь [216, с. 41]. Це, зрештою, позначилося й на формуванні тематики книжкового репертуару, добору редакційного

портфелю, проблематиці газетно-публіцистичних виступів періодичних видань й формуванню відповідного авторського кола.

Селяни побоювалися, що при проведенні касації вони можуть втратити частку високоврожайного поля, замість якого отримають хоча більшу площу й розміщену в одному місці, але гіршої якості: „... Виженуть мене з одного морга доброї земельки, а дадуть мокляк. Пропаций же я!” [265, с.207].

Теоретичні статті, авторами яких були сільськогосподарські фахівці: агрономи, інженери, кооператори, провідники товариства „Сільський господар” на конкретних прикладах роз’яснювали, чому комасація вигідна передовсім біднякам. Прикладом може бути теоретична стаття І. Лапчука „Чому Остап хоче комасації” [229, с. 238]. Характерною особливістю цієї статті є добір яскравих фактів, які не потребують розлогих коментарів, оскільки при належному доборі, а це бачимо і в зазначеній статті, „факти агітують самі за себе” [18, с. 54]:

- Без комасації багатий може обійтися, бідному вона дає прибуток: бідний, наприклад, якщо не має коней, мусить їх наймати, щоб вивезти гній на поле. За один раз він не зробить усієї роботи, треба їхати декілька разів. А на це ж треба не лише витратити час, а й знайти гроші за оренду коня. А мав би бідняк поле коло дому – тачками міг би на нього навозити гною. Та й коли поле далеко – не встигає селянин його добре обробити... Треба також пам'ятати, що при комасації багаті не дістануть нічого, а бідні виграють, бо Закон комасаційний зобов’язує кожному, хто має менше, як чотири–п’ять гектарів, – додати, щоби мав чотири–п’ять гектарів. Де ж взяти землю? Земельний закон передбачає, щоб двори мали не більше 180 гектарів землі. Решту ж мусять розпродати бідним. Звідки узяти гроші на цю землю? Справді, ніхто вигідної позички не дасть. А для комасації уряд її дає. Дрібні господарі, які хочуть набути землю при комасації, мусять виплатити частини ціни як завдаток, іншу ж сплатити за 30 років. Хто захоче будуватися на площі, яку отримав через комасацію, може розраховувати на позику до 2400 злотих з відтермінуванням сплати на 10 – 15 років.

Редакційні статті роз'яснювали: будуть створені відповідні комісії з оцінки землі, до складу яких входитимуть як представники самих селян, так і товариства „Сільський господар”, яким довіряють на селі. Вся земля буде поділена на сім класів, причому найкраща земля першого класу може коштувати в чотири–п'ять разів більше, ніж земля шостого чи сьомого класу. При оцінюванні якості поля будуть братися до уваги різні фактори: віддаленість від села, наявність доріг, урожайність поля тощо [228, с. 246].

Водночас редакції неодноразово акцентували увагу на дотриманні при проведенні комасації принципу гласності та прозорості, радили, аби скликалися збори, на яких самі господарі могли мали право вибирати „між кількістю та якістю” [227, с. 304]. Наприклад, у невеликому хуторі Новосілки на Радехівщині селянин Мирон Бубняк господарював на чотирьох гектарах землі. Оскільки ж земля не була високої якості і до того ж розміщена „в шахівницях”, ніяк не міг виборсатися із злиднів, й коли почув про комасацію погодився на неї: при цьому він отримав дев'ять гектарів землі значно гіршої якості, але на одній площі. Але зробив меліорацію, почав вести господарство так, як радили фахівці, дотримувався відповідних сівозмін і вже через три роки за продаж вирощеної сільськогосподарської продукції отримував до тисячі зол. прибутку” [230, с. 7].

Починаючи з 1930 р. редакції широко друкують відгуки селян на проведення комасації. Так, редакція газети „Сільський господар” завела для цього спеціальну рубрику „Чому потрібна комасація”, „Кооперативна республіка” „Мені біда нічого не зробить” тощо. Проведенню комасації була присвячена низка брошур, що виходили як в серії „Бібліотека „товариства „Сільський господар” так й іншими серіями чи окремими виданнями.

У листах, що друкувалися на сторінках періодичної преси, відчувалося, що селяни зрозуміли суть комасації і підтримують її проведення: „Ми мусимо собі ясно сказати, – писав Петро Минко з села Загаївці коло Буська, що дріблення ґрунтів заведе нас певно смерті ввічі... Колись мав наш прадід 100 моргів поля, а нині його правнуки господарюють на чотирьох кусничках.

Які ж вони господарі? Коли ми самі себе не врятуємо, коли самі собі не допоможемо, то пропадемо, як цуцики на ярмарку, зжебрачіємо і з голоду погинемо...” [237, с. 17].

Якщо простежити за частотністю публікацій, присвячених темі комасації на сторінках фахово-господарських видань, зокрема газет „Сільський господар” та „Господарсько-кооперативний часопис”, можна констатувати, що найбільш інтенсивно цю тему висвітлювала редакція „Сільського господаря”. Так, у 1928 р. цій темі було присвячено 36 публікацій, 1930 р. – 42, 1936 р. – 44 й 1939 р. – 39. Загалом же за цей період в названих періодичних виданнях було надруковано більш як 250 публікацій. 67 % їх авторів фахівці, 24 % – дописи селян, інше – редакційна хроніка. Серед авторів найактивнішими були інженер І. Лачук, М. Творидло, В. Адамчук.

Варто виділити ще одну форму редакційної роботи, яка вперше була започаткована в 1930 р. з приводу листів до редакції на тему комасації ґрунтів – коментування цих дописів. Метою таких коментарів було в сконденсованій формі ще раз наголосити на потребі комасації, окреслити перспективи її проведення. Таким чином на основі конкретних фактів глобальніше розкривалася проблема.

Наприклад, друкуючи на сторінках „Сільського господаря” в № 12 за 1930 р. лист селянина Охріма Величка з с. Шубкове поблизу Радехова, який писав, що завдяки комасації його поле з 29 різних ділянок стало однією площею і приносить значно більший прибуток (в листі наводилися конкретні цифри), в коментарі „Від редакції” зазначалося: „Що можна написати про цього листа? Одне лише – дай Боже, щоб ми мали таких господарів, як О. Величко! Тоді нам і господарська криза не страшна! Ось що цей рік злий, а господар Величко його пережив не зле...” і далі коротко повторювалися факти, завдяки яким комасація стала прибутковою для ведення сільського

господарства селянином Величком й ще раз акцентувалося на значенні комасації для сіл Галичини.

Значну допомогу у проведенні комасації надавали селянам створювані при філіалах товариства „Сільського господаря” спеціальні відділення – „технічні бюро по проведенню комасації”. Редакції закликали до створювання цілої мережі таких бюро, пропагували їх діяльність. Лише протягом 1930 р. на сторінках газети „Сільський господар” було надруковано три аналітичні кореспонденції та чотири інформаційні повідомлення про їх діяльність, 1932 р. – відповідно дві і три публікації. На жаль, кількість публікацій з цієї теми значно зменшується – пересічно одна – дві статті на рік, хоча, зазначимо, сам процес проведення комасації не припинявся до 1939 року.

Не меншим лихом, що негативно позначалося на землевпорядкуванні, була наявність великих меж, які розділяли поля між сусідами. Уже в 1928 р. редакції акцентують увагу на цій проблемі, бо якщо досі друкувалися окремі статті, присвячені цій темі, то з 1928 р. тема стає постійною, не зникає з сторінок газет, журналів, календарів аж до 1939 р.

У реалізації цієї теми можна виділити три етапи: 1) етап постановки проблеми; 2) етап роз'яснення шкоди від існування меж для ефективного ведення господарки; 3) окреслення шляхів вирішення проблеми, тобто практичні поради, рекомендації, що і як можна протиставити існуванню меж.

Поставка теми на першому етапі передовсім базувалася на роз'ясненні актуальності проблеми. Редакції намагалися за допомогою відомих кожному селянинові фактів, з якими він стикався постійно, але вони стали настільки звичними для нього, що просто їх не помічали, вказати на злободенність проблеми, привернути увагу до неї увагу: „Межі, це необроблювані поля, що розграничують сусідські ділянки. В давнині не були вони між нашим народом звані... Тепер люди так до них звикли, що і на думку нікому не приходить, що границю між сусідськими ґрунтами треба означувати значно

ефективніше. Нині межа є пережитком, в інших краях про неї давно забули, тому їм легше вести роботи в полі” [270, с. 101].

На підтвердження цих слів редакція надала слово тим, хто свого часу емігрував з рідного краю, а тепер, збагатившись матеріально, повернувся додому: „В Америці люди живуть добре, бо мають свої ферми. Нема в них ніде меж, все поле при купі” [146, с. 107], тобто комасація і тема меж вважалася для редакцій темами одного корпусу.

Відтак редакції намагалися вказати на збитковості для селян меж, підкреслювали, що їх ліквідація могла б принести прибуток: „Межі є так само плодovitі, як рільне поле, і тому за них платимо податки, як за плодючу землю, бо уряд не дивиться, що вони лежать облогом” [278, с. 32].

Інші публікації акцентували увагу на шкоді від меж: „... Вони утруднюють управу піль. Не один плуг зломився на межі, не одна борона погубила „зуби”, не один кінь ногу звихнув... Під межами мають сховок миші, всяка шкідлива комашня, на межах достигає насіння шкідливої хопти, яке розповсюджується на оброблене поле” [165, с. 114].

Зрештою, нерідко межі ставали причиною суперечок та сварок між сусідами: „Від ранньої весни, відколи зачнеться оранка і аж до пізньої осені, доки не впаде сніг, ба навіть часом і взимку, переслідує наших селян суперечка про межі: тут переорав її сусід сусідові, там вкапався в його ріллю, переконав сіножать... Буває й таке, що господареві здалося, що межу не знати хто і з яких причин пересунув. І кривда готова. Буває, що з того „межування” здійсмається в селі велика ворожнеча, завзята гризня навіть між рідними братами й сестрами” [251, с. 19].

Для дохідливішого сприйняття теми найголовніші її аспекти виділялися шрифтом більшого кегля чи його грубшим (за сучасною термінологією масним) накресленням: „Садженням дерев на межах – придбаємо і дров і землі і не будем мати з меж шкідників, а границя поля буде добре відмежована” [255, с. 94].

Редакції рекомендували, вирішувати „межеві” суперечки „полюбовно”, не намагатися робити це силою чи відразу звертатися до суду, бо коли селяни „зачнуть процесуватися, то один процес потягає за собою другий. Так сусіди тратять гроші на адвокатів, на судові процеси: найчастіше ж буває так, що межа не варта й 50-и золотих, а процес коштує сотки” [277, с. 97].

Для того, аби юридично грамотно домогтися справедливості при „межевих” конфліктах, коли інакше не можна було вирішити суперечки, редакція газети „Сільський господар” з 1929 р. запровадила тематичну сторінку „Сільський адвокат”.

Однак редакція підкреслювала, що не є прихильником розгляду суперечок через межі в судах, оскільки „треба двох сусідніх нив, щоби вижити двох селян, але досить однієї межі між тими нивами, щоби вижити двох адвокатів” [244, с. 146].

Якщо перші два етапи теми меж – постановка проблеми та роз’яснення шкоди від існування меж для ефективного ведення господарки найповніше висвітлювали редакції періодичних видань, то поради, як позбутися цього пережитку в землевпорядкуванні здебільшого перебували в центрі уваги неперіодичних видань. На наш погляд це можна пояснити тим, що навіть в невеликих за обсягом брошурах будь-яку тему можна розгорнути ширше, використовувати для аргументації не лише місцевий матеріал, а й робити глобальніші висновки, давати більше ілюстрацій. На цю особливість брошур вказує, наприклад, Н. Зелінська [48, с. 54].

Прикладом може бути брошура І. Дробатого „Як позбутися меж”, що побачила світ 1935 р. у Станиславі. В основі брошури – два вузлові композиційні блоки: у першому автор розповідає про викорінення меж на селі в європейських країнах, у другій, опираючись на місцевий фактаж, дає конкретні поради. При цьому поділу тексту на розділи, частини чи заголовки або технічного виділення частин тексту немає: брошура скомпонована і зверстана як суцільний текст.

Розкриваючи досвід інших країн, І. Дробатий зазначає: „На Заході ніде вже не бачимо таких меж з пасків незораної землі. Границю-межу між двома селянськими нивами роблять таможні селяни з камінних чи бетонованих каменів, глибоко вкопаних в землю. Але найрадше засаджують там овочеві дерева для відмежування сусідніх нив. Досліджено, що коли посадити на границях двох нив овочеві чи матеріалові дерева так, щоб відстань між ними була в середньому метрів 25, вони не затіняють поля. Звичайно, дерева на межах мусять бути високопенні, корона яких починається на висоті 1,80 метра. Таке відмежування двох нив камінними стовпами та овочевими деревами ніхто не зможе пересунути в будь-який бік”.

Навіть такий побіжний опис досвіду ліквідації земельних меж у селах європейських державах міг стати в пригоді й українським селянам. Однак український селянин найчастіше з пересторогою ставився до будь-яких новацій і самотужки не міг наважитися вирішити цю проблему, що десятиліттями потребувала свого розв’язання. Тим паче, що залучити до цієї роботи потрібно було бодай одного сусіда, який найчастіше не бажав долучитися до цієї справи. Тому в другій частині брошури її автор не лише радить, з чого почати робити перші кроки в цій справі, а й зазначає, на кого можна опертися, хто допоможе:

- Господарі ще й досі не поспішають позбутися польових меж, бо бояться згубити знаки границі полів... Найпростіше позбутися меж можна садінням на їх місці дерев. Але треба це робити на межах, що йдуть з півдня на північ, а не на тих, що йдуть зі сходу на захід, щоб не затінювалося ваше поле чи поле сусіда. Найкраще надається для меж береза, бо росте швидше і не дає багато тіні... Як посадите дерева, скопайте межу, бо плугом можна пошкодити саджанці... Коли самі не знаєте з чого почати скористайтесь допомогою товариства „Сільський господар”, при якому тепер повсюдно засновуються „гуртки скасування меж”. Там отримаєте пораду, а при потребі й деяке матеріальне заохочення.

Редакційно-видавнича праця господарсько-фахових та просвітніх товариств щодо ліквідації меж не обмежувалася лише розкриттям теми на сторінках періодичних видань та випуском брошур. З ініціативи „товариства „Просвіта” було рекомендовано провести широку кампанію, активізувати наочну агітацію. Так з’явилися листівки переважно із текстом, взятим як цитати із друкованих видань. Хоча, при цьому, джерело цитати не вказувалося. Тобто листівки ці можна розглядати як окремий дискурс. Наприклад, редакційна стаття „Скасуймо межі, як роблять селяни в Європі” [283, с. 17] закінчувалася словами „Геть з нашими дотеперішніми межами! Розоріть їх до чиста! На їх місце вкопуйте глибоко каміння, кам’яні плити чи стовпи, навіть бетоновані. Де каміння немає – садіть дерева”. Саме ці слова були й на листівці, у вихідних даних якої зазначено, що вона була надрукована з ініціативи товариства „Просвіта” та „Сільського господаря”.

Нерідко в одній газетній публікації водночас з проблемами комасації й ліквідації польових меж акцентувалася увага й на потребі для поліпшення землевпорядкування проводити меліоративні роботи.

У науковій літературі, виданій в Україні за роки незалежності, особливо в перші роки проголошення нашої державності, очевидно, через брак часу для опрацювання історичних джерел, особливо матеріалів української періодики, деякі положення, зокрема й щодо періоду проведення меліорації в Галичині потребують уточнення. Наприклад, львівська дослідниця З. Струк вважає, що „З початку 1938 р. почали проводити меліорацію тих громадських пасовищ, які перебували у жалюгідному стані: підмоклих, покритих купами кротовиння, порослих маловартісними травами... Уперше це було зроблено у с. Ляхівці Станіславського воєводства – понад 1000 гектарів стали більш продуктивними...” [116, с. 55].

Матеріали преси свідчать: меліорація в господарствах Галичини, зокрема й пасовищ, почалася значно раніше, принаймні на років десять і не виділялася окремо. Так, у 1927 р. редакція газети „Сільський господар”

надрукувала передову статтю „Ще про меліорацію”, в якій констатувала, що з часів Австрії „зачали мешканці сіл лучитися в спілку водну, спільними силами бралися до відводнення пасовиськ, сіножатей, полів. У цьому допомагала держава, спонсоруючи меліораційні проекти й частково фінансуючи власників господарств”. Відтак редакція закликала продовжити цю традицію” [308, с. 53].

З 1930 р. тема меліорації почала висвітлюватися у низці брошур. Їх автори акцентували увагу на потребі меліорації, зазначали, що її значення повинні усвідомити самі селяни, радили заручатися підмогою фахівців філій „Сільського господарства” й не очікувати на допомогу держави. Майже завжди виклад матеріалу в таких брошурах базувався на конкретних фактах, на цифровому матеріалі. Прикладом може бути брошура І. Війтика, в якій йдеться про отримання ефекту від проведення меліорації для галицьких сіл:

„У Польщі 18 мільйонів гектарів мокрих земель, які потребують меліорації. З них майже сім мільйонів гектарів, тобто майже 13 мільйонів моргів, це українські землі, а самих галицьких майже один мільйон. Це ж велетенські простори!.. Підраховано, що на поправу усіх цих ґрунтів у Польщі треба майже вісім мільярдів золотих. Річний бюджет Польщі при цьому менший, як два мільярди. Тобто, для осушення всіх земель потрібно чотири річні бюджети” [22].

У читача могло виникнути слушне питання: чи варто при цьому проводити меліорацію, коли це така коштовна справа. Однак автор роз’яснює: „Коли б на всіх українських землях, що є під Польщею, була проведена меліорація, то навіть при використанні такого реманенту й нинішніх методів господарювання доходи кожного селянина зросли б у два-три рази, а кошти, вкладені в меліорацію, окупилися б за три – чотири роки”.

Характерною ознакою авторського стилю таких брошур були короткі прикінцеві заклики, що нерідко виділялися чіткішим шрифтом: „То ж

кличемо: „Станьте апостолами в своїх громадах. Нехай не відстрашує вас перша чи навіть десята невдача. Прагніть – і вам воздасться!” [22, с. 37].

Нерідко в брошурі кожний її композиційний блок, а здебільшого було таких два-три блоки, закінчувався такими ж сконденсованими лозунгами-закликами. Наприклад, закликаючи не боятися експериментувати з проведенням меліорації, на завершення розповіді редакція закликала: „Поволі, але послідовно, працюймо над управою наших полів. Хто не вірить в результати, нехай спробує сам на малій площі, а тоді переконається, що це найраціональніший спосіб поліпшити родючість землі”. В кінці книги, підводячи підсумки, автор закликав „Переводім меліорацію найскоріше, щоб подвоїти урожай хліба і паші, чого так дуже потребуємо з браку землі” [7, с. 28].

Відтак редакції часописів та редколегії календарів починають не лише закликати до проведення меліорації, а на конкретних прикладах намагаються показати вигоди, які отримали конкретні господарства чи села від проведення цих робіт:

„Селяни села Комарова на Стрийщині отримали від своїх батьків в спадщину майже 100 моргів багна, яке їх батьки називали „сіножателями”. І косили батьки на тих „сіножателях” траву, а деколи пасли й худобу. Але тяжка то була праця, бо приходилось нерідко косити по коліна у воді, та й сіна того худоба не дуже хотіла їсти. Але три роки тому задумали комаряни за почином свідомого селянина Дмитра Сосяка висушити багно... Заважала річка, що плила серединою поля. І хоча текла вона через чотири села, селяни сусідніх сіл не пристали до комарян. Довелося їм самотужки братися за роботу. І результати не забарилися – хоча меліоративні роботи не закінчені, та вже через два роки там, де раніше косарі мокли по колоні у воді, нині буйно росте пшениця „Баварка”, де бродил корови в багні, ростуть тепер гарні буряки... От що можна зробити, коли є бажання перемінити свою долю...” [168, с. 459].

Про користь від меліорації, завдяки якій міг ефективніше вести господарство і отримати більший прибуток, причому в листі конкретно наводилися факти зростання добробуту, писав до редакції селянин Петро Ганас. Навіть сам заголовок цього листа розкривав зміст публікації: „Меліорація згодилась”. Окрім цього, щоб надати достовірності листа, редакція подала точну адресу цього дописувача: „Господар з села Мякиш Новий, повіт Ярослав, Галичина” [179, с. 362].

Цікавою формою подання матеріалів на сторінках преси щодо конкретної практики проведення меліорації була публікація окремих тематичних сторінок, що їх можна розглядати як сторінки-плакати. Уперше до такої форми вдалася редакція газети „Сільський господар” у 1929 році. Оформлялися такі сторінки-плакати найчастіше на одну газетну шпальту (газета видавалася журнальним форматом, за сучасною стандартизацією форматом А-4), з великим заголовком і суцільним текстом, без поділу на колонки, текстом, набраним великим шрифтом, не меншим як 18 пунктів та іншими ознаками, характерними саме для оформлення сторінки-плакату.

Про це, що редакція розглядала таку форму подання матеріалу як сторінку-плакат свідчило й те, що в кінці сторінки дрібним шрифтом подавалися вихідні дані: назва газети й число: всі інші сторінки не мали цих атрибутів оформлення. Така сторінка, наприклад, під заголовком „Як ми дійшли до доброго сіна” була надрукована 1 лютого 1928 р. У центрі сторінки був заверстаний малюнок, на якому зображено селянина з косою на тлі високих трав, а текст займав всього 21 рядок. І хоча зверху редакція подала наскрізну нумерацію сторінок, це була 25 сторінка газети, знизу подала окрему нумерацію, зазначивши з правого боку, що це випуск № 4.

Інколи особливо актуальні й узагальнюючі публікації також версталися у формі сторінок-плакатів, як стаття „Гей, господарі! Беріться з завзяттям до діла! Закріплюйте яруги, дбайте про кожную п'ядь землі” [180, с. 7], „Що треба знати й робити, щоби збільшити продуктивність лук” [309, с. 101-102]. На

жаль, така форма подачі матеріалів у міжвоєнний період на сторінках фахово-господарської преси не набула поширення: з 1935 року редакції перестали її використовувати.

Отже, для українського селянина земля був „верстатом”, завдяки якому він отримував засоби для існування, від якого залежав добробут його сім’ї. Тому редакційно-видавнича діяльність фахово-господарських й культурно-просвітніх товариства, зокрема „Сільського господаря” та „Просвіти”, була спрямована на те, аби допомогти селянам поліпшити структуру землі, зробити її максимально приданою для сільськогосподарського виробництва. З цією метою редакції періодичних видань активізували всебічне роз’яснення, а відтак і вели пропаганду комасації, меліорації землі, акцентували увагу на потребі ліквідації міжділянкових меж на полях тощо. Цій темі були присвячені й популярні брошури, в яких фактаж був підібраний таким чином, аби зміст книги розумів середньоосвічений селянин. Редакції організовували різні форми роботи, друкували листи читачів з відповідним коментарем, урізноманітнювали форми подачі матеріалів – від тематичних добірок і сторінок до сторінок-плакатів. Як для оформлення газет, так і для оформлення книжкових видань видавці надавали значення шрифтовому оформленню друкованих видань, добору ілюстративного матеріалу.

3.2. Пропаганда нових методів роботи в основних сферах сільського господарства

Маючи навіть добрі орні землі, які отримала значна частина західноукраїнських селян, передовсім завдяки проведенню комасації та меліорації, але продовжуючи господарювати старими методами, важко було селянинові отримувати менш-більш належний прибуток від свого поля чи удій від корови. Треба було рішуче міняти ситуацію, скоординувавши роботу в якомусь одному центрі. Тому підвищення ефективності усіх сфер

сільськогосподарського виробництва стали домінуючими в діяльності „Сільського господаря”.

З цього приводу С. Магальяс надрукував на сторінках літературно-просвітнього тижневика „Письмо „Просвіти” статтю „Просвіта” й економічні організації” [232, с. 165], якою відкривався часопис. У статті підкреслювалася роль „Просвіти” в житті української нації, яка (тобто „Просвіта”, – Б. І.) „має бути основою, що на ній будують відродження нації.., бо вона є матір’ю всіх українських культурних і економічних товариства” й далі роз’яснювалося: „Хто ж має вести всю культурно-освітню працю? Чи управи економічних інституцій? Ні! Вони мають вести технічну діяльність, а просвітню підготовку необхідно полишити товариству „Просвіта” й при цьому вказувалося на ролі різних фахово-господарських товариств, зокрема „Сільського господаря”.

На нерозривній єдності товариства „Просвіти” з іншими громадськими об’єднаннями акцентувалося і в статуті „Просвіти”, де, зокрема, в 44 параграфі зазначалося, що члени всіх українських міських та сільських кооператив чи будь-яких інших фахово-господарських об’єднань „повинні стати членами Товариства „Просвіта у Львові” [97, с. 124].

Отже, першим кроком для підвищення ефективності всіх ланок сільськогосподарського виробництва повинна була стати наукова основа ведення всього виробництва, запровадження нової техніки, нових методів роботи.

Однак „малограмотний, часто забобонний український селянин з недовірою ставився до новинок науки і техніки, волів господарювати батьківськими чи ще навіть дідівськими методами” [65, с. 22]. Тому треба було його зацікавити, роз’яснити необхідність господарювати по-новому, ширше використовувати сільськогосподарську техніку, досягнення тогочасної агрономії тощо. І вже традиційно, як це було й, наприклад, при пропаганді комасації чи меліорації, головний акцент робився на агітаційно-

роз'яснювальній роботі. Саме на роз'яснювальній, агітаційній роботі зосереджувався редакційно-видавничий процес як періодичних, так і неперіодичних видань. Не випадково перше число відновленого в січні 1926 р. у Львові двотижневика „Сільський господар” відкривалося великою статтею „Наш клич: сільськогосподарська освіта” [256, с. 4].

З цього часу тема підвищення усіх ланок сільськогосподарського виробництва стала постійною на сторінках часопису „Сільський господар” аж до 1939 р., її систематично висвітлювали й інші періодичні видання, зокрема „Кооперативне молочарство”, „Господарсько-кооперативний часопис”.

Новим методам господарювання присвячувалися також брошури. На потребу такої масової роботи націлювали редакції рішення Головної ради товариства „Сільський господар” від 30 березня 1930 р., ухвалені на Першому з'їзді його філій: „Треба, щоб книги, газети, журнали постійно і широко роз'яснювали та пропагували нові методи праці на полі, підкреслювали значення техніки, піднімали роль агронома...” [321. – Ф. 302, оп. 1, спр. 47, арк. 2].

Нові умови поставили перед редакціями часописів та книжковими редколегіями складні завдання, які треба було вирішувати в комплексі: пропагувати діяльність товариства „Сільський господар”, закликаючи поповнювати його ряди та водночас акцентувати увагу на значенні запровадження нової техніки, прогресивних методів господарювання індивідуально для кожного селянського господарства. Адже якщо, наприклад, селянин міг прислухатися до порад, які пропагували на сторінках друкованих видань і самотужки придбати якісно новий насіннєвий фонд, саджанці дерев чи нескладні механізми для роботи на полі, то новіші, дороговартнісніші і складніші за конструкцією сільськогосподарські машини самотужки придбати не міг. Зрештою, навіть коли б міг їх купити, самотійно освоїти придбану техніку не мав можливості. Та й для роботи на

невеликому полі ця складна і дороговартісна техніка не могла окупитися навіть через десятиліття.

Виходячи з потреб дня, визначальним гаслом для перебудови всіх ланок сільськогосподарського виробництва стало гасло „Усі на сільськогосподарський фронт”. Саме так називалася передова стаття часопису „Сільський господар” за березень 1929 р. [291, с. 1]. Відтак заголовки цієї статті й інші газети використовували як постійну тематичну рубрику, що з тією чи іншою періодичністю не сходила з їх сторінок до 1939 р. Наприклад, протягом 1931 р. „Сільський господар” надрукував п’ять добірок, присвячених різним сферам сільського виробництва, „Кооперативне молочарство” – шість, „Господарсько-кооперативний часопис” – сім тощо.

Аналізуючи публікації фахово-господарських часописів, можна помітити, що пропаганда нових методів господарювання проводилася не лише постійно, а й шляхом від простого до складного. Це давало можливість поступово засвоювати відповідні теоретичні постулати, що їх пропагували редакції, і служило фундаментом, завдяки якому згодом можна було вести редакціям мову про складніші проблеми. Зрештою, такий метод викладу матеріалу був особливо актуальним для загалом аудиторії з невисоким рівнем освіченості. Таким чином спочатку пропагувалися деякі, можливо банальні істини, а вже потім інші публікації розширювали тему, ускладнювали її. Щоправда, інколи редакції часописів, розрахованих на масову селянську читацьку аудиторію, особливо з кінця 1935 р., безпідставно ускладнювали виклад матеріалу, вводячи в дискурс статті складні формули, подаючи креслення. Через публікацію таких статей селяни втрачали інтерес до друкованого слова, довіру до газети чи журналу.

Нерідко до редакцій надходили скарги читачів про потребу „не писати надто по-науковому”, „по-мужицьки”. На жаль, не всі редакції адекватно реагували на такі зауваження та пропозиції: „Цікаво, що хотіли б такі читачі мати в хліборобському часописі? Може, байки, як то кажуть наші селяни, про

те, як то було на світі ще тоді, коли горобці в шпорнах ходили... Хочете вчитись? Гаразд! Коли хочете байочок – краще удайтеся до якоїсь старої бабусі у вашому селі, то не про одне диво довідаєтесь...” [275, с. 103].

Нерідко для роз’яснювальної роботи щодо потреби новітнього ведення господарки широко вводився в тканину тексту широкий фактологічний матеріал, використовувалися цифрові дані. Причому в деяких публікаціях цифри інколи повторювалися. І це не було прогалиною в роботі редакцій, а робилося обдуманно, цілеспрямовано, бо давало змогу читачеві глибше зрозуміти проблему, повірити в достовірність газетної публікації. Адже саме таке повторення певних фактів, але з різних боків сприяє кращому засвоєнню матеріалу [86, с. 104].

Окрім цього, використовуючи таку форму організації газетного матеріалу як повторення фактологічного матеріалу, редакції водночас намагалися привернути увагу й на доцільності передплачувати сільськогосподарські часописи, купувати спеціальну літературу:

„... Господарюємо так, як ми навчилися від своїх батьків. Ось погляньмо: чех чи німець бере з морга 10 – 12 сотнарів збіжжя, а ми лишень 5 – 6. Чому чех чи німець бере по 145 центнерів картоплі, а ми лишень 60 – 70. Чому данець бере від корови 3200 літрів молока річно, а ми ледве 100 літрів...” [191, с. 65].

Подібний цифровий фактаж, однак у ширшому його коментуванні, знаходимо в кореспонденції „Чому ми бідні”, підписаній криптонімом О. Я.: „Заграничні господарі беруть з гектара 22 – 23 сотнарі жита. Щоб взяти за них лише по 20 зол., то буде 460 зол. Наш бере з гектара 11 сотнарів – 220 зол. Заграничний – вчений господар – плекає расові підсвинки, добре і по припису їх годує і за короткий час має їх, приміром, двох, по 100 кг., а 200 кг. по 60 сот. – 120 зол. А наш, при наших невідомої раси свинях, при злім кормі, за довший час вгодує лише одного 100 кг., тобто має за це лише 60 зол. Далі: добра расова корова при правильній годівлі у того господаря дає

річно до 4000 літрів молока. Рахуймо: по 20 сот. 1 літра – буде коло 800 зол. А наша „випасена” невідомо на яких пасовищах і невідомо якої молочної вартости і раси дає 800, а найбільше 1000 літрів – це 200 зол. ...”[259, с. 109].

У цих публікаціях знаходимо й інші паралелі, зокрема, роз’яснення причин такого неефективного ведення господарки. Наприклад, у кореспонденції „Чому ми бідні” читаємо: „... Не звикли ми вчитися, не віримо в науку. Сидить ще глибоко в нас стара дідівська традиція: „Якось то буде. Якось же наші діди жили, і ми проживемо” [210, с. 96].

У статті „Добробут приходить через науку і знання” знаходимо також подібні твердження: „...Наша біда в тім, що не знаємо, як треба нині господарити. Так є в більшості. Бо хто нас вчив прибуткової господарки? Батько! А батька хто вчив? – Дід і т.д. А хто вчив німця, чеха чи данця? Школа, книжка, часопис господарський” [318, с. 53].

Здебільшого публікації з окресленої теми будувалися за схожою схемою, що її можна порівняти із структурою будь-якого літературного твору: зав’язка публікації, в основі чого найчастіше була констатація факту, переважно із залученням цифрового матеріалу, та порівняльний аналіз фактажу; й висновки, що переважно будувалися у формі закликів. Кульмінації при цьому, як у творах красного письменства, такі газетно-журнальні публікації здебільшого не мали:

„Не треба плакати, нарікати, не надіятися, не чекати, як дитина на цукерки від мами з міста, а треба по-новому, фахово, розумно господарити...” [319, с. 189]. „Як не крути, а так, як з діда-прадіда господарювали, нині не можна: мусиш вчитися як не в школі, то добай з книжок і часописів – розуміється господарських” [248, с.89].

Починати вдосконалювати ведення роботи на селі редакції часописів радили з добору якісного насіння злаків, посівного матеріалу, запровадження нових сортів породистих корів, свиней, добрих саджанців дерев тощо. Тому на сторінках фахово-господарських видань часто друкувалися рекламні

матеріали, в яких, наприклад, описувалися властивості того чи іншого виду та сорту насіння, давалися рекомендації щодо його використання, вказувалися адреси, звідки можна їх було замовити й за якою ціною.

Нерідко редакції друкували листи селян, у яких ті скаржилися, що через погане насіння господарство зазнало збитків: „Кожний господар з приходом весни журиться, де взяти бодай кілька кілограмів доброго насіння. Торгові агенти різних фірм їздять по селах і один перед іншого рекламують свою продукцію. На жаль, на таку пропаганду піддався і я, – писав селянин Роман Коцик із Хмелевого, Язловецького повіту коло Бродів, – послухав я агентів шумно рекламованої фірми братів Чижевських з Кракова й купив у них насіння буряків та моркви. Може, спокусився на те, що ціна в них була на 30 % нижча, як в інших фірмах. Але що видало це насіння – варто було бачити: буряки вродилися червоні, білі, жовті і помаранчеві. Одні круглі, інші з довжезними хвостами, словом одна саламаха. В результаті зібрав наполовину менший урожай, ніж очікував. Тому лише на одному моргові посіву буряка втратив щонайменше 600 зол. Збитки від такого насіння моркви ще не підбивав, та вони не менші” [255, с. 13].

Виходячи з того, що публікації літературно-художніх жанрів – невеликі оповідання, новели значно краще сприймалися читачами, викликали більший інтерес, редакція „Сільського господаря” намагалася у формі таких публікацій пропагувати певні фахові знання, наприклад, турботу про якість насіння. Свідченням цього є оповідання „Сільський вчитель” [175, с. 184].

Публікація була надрукована під рубрикою „Фейлетон”, хоча, за нинішніми жанровими ознаками, це оповідання. Адже саме для оповідання характерним є нерозгалужений однолінійний сюжет, взятий з життя [76, с. 232], що бачимо в цьому творі, тоді як фейлетон це сатиричне осмислення події чи явища [86, с. 124]. Оповідь у творі ведеться від першої особи – сільського вчителя, та коротких вставок редакції, поданих як в самій тканині тексту, так і на завершення публікації, як своєрідний підсумок.

Герой оповідання описує про свій приїзд в село на роботу, про настороженість, з якою зустріли його селяни. Але він не цурався сільської роботи, тримав худобу, розводив курей, займався садівництвом. При цьому домігся значних здобутків, чим зацікавив селян. Так поступово „все село до нього йшло, питало порад, розповідало своє горе. Учитель багато знав і умів – буває вислухає спокійно, порадить, а якщо треба, то й вкаже, як це чи інше зробити...”, і відтак подавалися конкретні факти.

Якось на Великдень прийшло багато людей привітати учителя зі святами і поступово перейшли до розмов на теми, які хвилювали селян: „Де б дістати доброго насіння конюшини, люцерни, моркви та буряків?”.

Відштовхнувшись від цього, редакція подала розлогі коментарі про значення доброго насіння, а монологом вчителя ще раз застерегла не вірити перекупникам та невідомим агентам, які прикриваються назвами широко рекламованих фірм та низькою ціною, а купувати насіння в своїх кооперативах та товариствах: „Ну-ну, вірте перекупникам та різним агентам. Вони вам наобіцяють золоті гори, а продадуть таке насіння, що вже десять років лежить по склепах і або зовсім вам воно не зійде, або може лише якась 1/6 чи 1/5 частина дасть плоди. Тому ліпше заплатіть у Союзі (малося на увазі Товариство „Сільський господар”. – *Б. І.*) дорожче та не буде у вас потім боліти голова, що „поле порожнє”, „перстенець (дикоростучий сорт бурянів, що приглушав ріст сільськогосподарських рослин, який швидко розростався і викоренити його з поля було важко. – *Б. І.*) звідкілясь взявся чи щось якесь інше лихо”.

Після такої розмови цілий гурт селян, які вийшли з хати вчителя, пішли до української кооперативи. Там кожен записався „чи то на насіння пашних рослин, чи городини”. „Побачимо! Спробуємо! Може й справді з того вийде щось путнє, – гомоніли люди, виходячи вдох-утрьох із кооперативи і зникаючи в темряві Великоднього вечора”.

Друкування таких публікацій викликало в селян прагнення поділитися з редакціями своїми проблемами чи отримати якісь поради. З цією метою, наприклад, редакція „Господарсько-кооперативного часопису” у першому січневому числі за 1931 р. на останній сторінці надрукувала великими літерами звернення, озаглавлене „Запити і відповіді” й оформлене у виді „шапки”: „Цей відділ вводимо для вигод наших читачів. Кожний передплатник може запитувати наш часопис про різні господарські справи і дістане тут відповідь. Ті, які часопису не передплачують, мусять надіслати на відповідь 1 зол. почт. значками”. Зрештою, подібну рубрику вводили всі фахово-господарські часописи.

Питання до редакцій, як і відповіді на них, редагувалися в короткому телеграфному стилі і торкалися найрізноманітніших проблем. Наприклад, „Сільський господар” у 11 числі подав рубрику „Запитання і відповіді” (в „Кооперативному молочарстві” ця рубрика називалася „Запити і відповіді”), в якій давалася відповідь на п’ять питань читачів.

Матеріали такої рубрики будувалися для всіх редакцій за однаковою схемою: спочатку редакція подавала питання, вказувала прізвища того, хто запитував і давала такі ж лаконічні, короткі відповіді. Наприклад, „Де дістати насіння віки озимої? (Господар Гр. Головчак). – Замовте віку у Центросоюзі у Львові або малу кількість в кооперативі „Рій”. Ще є час на сіяння віки. Ціна 80 – 1 зол. за 1 кг.”. Або: „Чим гноїти в зимі сад? (Господар Замарстинів М.). – Під овочеві дерева давати 300 кг. каїніту на морг, а поташових солей 150 кг. відповідно. На ґрунті, в якому бракує цих добрив, дерева на листях мають брунатні плями, часто ці плями відсихають і відпадають. Листя з таких дерев рано спадає” [205, с. 174].

З метою завоювати довіру читача, зацікавити його, редакції фахово-господарських часописів постійно експериментували не лише з формою подання матеріалів, а часто ставали ініціаторами інших редакційних новинок. Наприклад, редакція часопису „Сільський господар” у 1929 р. зробила

„Весняний дарунок” своїм читачам: „...Тим, хто протягом лютого оплатив хоча б піврічну передплату часопису, висилаємо окремими посилками даром вісім пачок насіння на весну. Це маленький дарунок на те, щоби наші господарі переконалися: добре насіння – найкраща запорука доброго збору, великого прибутку! Насіння, яке висилаємо, дістав „Сільський господар” з Центросоюзу, – нашої кооперативної централі у Львові. І це насіння, яке вам висилаємо, принесе користь і прибуток. Пам’ятайте, що його також можете купити в усіх наших кооперативах... Йдіть тільки в наші українські кооперативи, бо тільки там дістанете добре, дорідне й правдиве насіння, зразки якого вам даром висилаємо, а на кожній торбинці подаємо докладний спосіб управи і плекання...” [158, с. 3].

Таким чином, пропагуючи ефективне ведення господарки, редакції фахово-господарських часописів, як писав Богдан Хмиз у своєму вірші „Лиш ти, брате, не стогни!” передовсім виходили з трьох базових засад: 1) підтримка власного виробника; 2) спільна праця, об’єднання в гуртках „Сільського господаря”; 3) розповсюдження преси та читання відповідної літератури:

Свій до свого – це одно,
Гарт і праця – це те друге.
Третє – книжка: це звено
Сили твоєї й потуги...
Бо не той тепер вже час –
Милосердя й милостині:
Як прогавиш слухний час, –
Згинеш, як сліпий в пустині... [294, с. 11].

Для ефективного ведення господарства за новими технологіями обмежуватися придбанням якісного насіннєвого матеріалу було недостатньо, що особливо відчувалося в рільництві, при управі поля. Якщо до проведення

комасації селянин обробляв поле примітивною технікою й за допомогою коня або рідше корови, чим затягувався час проведення орних чи посівних робіт й негативно позначалося на їхній якості, то потреби дня вимагали ширше використовувати різні сільськогосподарські машини. Так перед редакціями повстало нове завдання: роз'яснити селянам доцільність використання нової техніки, показати її переваги.

Виходячи з цього, сучасні науковці стверджують, що фахово-господарські об'єднання передовсім почали масштабну кампанію за запровадження у кожному селянському господарстві нескладної та недороговартісної техніки: плугів, сіялок, борони тощо, яку б селянин спроможний був сам придбати та самотійно на ній працювати [116, с. 49].

Аналіз газетно-журнальних публікацій, статті в календарях та видання брошур свідчить про інше: друковані видання в основному робили наголос не на запровадженні примітивної техніки в окремому господарстві, хоча, звичайно, були й такі публікації, не на селянинові-одноосібникові, а орієнтувалися на колективні товариства, на техніку, яку можна було б використовувати спільно. Наприклад, лише на сторінках одного випуску календаря „Сільський господар” на рік 1930” було надруковано чотири матеріали на тему запровадження нової сільськогосподарської техніки: стаття інженера Т. Білоуса „Про управу рілля, добірне зерно та висів насіння сівалкою”; стаття інженера І. Лапчука „Як і коли треба вправляти ріллю” та два відгуки селян – І. Кудли „Як я почав сіяти добірне зерно” й Т. Опаленка „Мій перший стрічковий (лентовий) посів збіжжя”.

При цьому „першою машиною, з якої треба почати ефективно вести господарство, повинна бути сівалка, бо вона не лише заощаджує час й полегшує працю, а ще заощаджує насіння та погної, чим сильно підносить врожайність поля. Поплатність простої сівалки може окупитися вже через рік, а „комбінованої”, при вмілому застосуванні, через років два-три. Тому

треба, щоби вже на весну 1932 р. у нас в кожному селі були сівалки” [292, с. 3].

Для того, аби матеріально зацікавити селян придбати нові сільськогосподарські машини, передовсім сівалки як головну машину для роботи на полі, у 1926 р. редакція часопису „Сільський господар” спільно з товариством „Сільський господар” оголосили „Премію для кооперативи, яка купить сіялку для спільного ужитку членів” [274,с. 127].

Оскільки читач не сприймав розлогі теоретичні міркування, редакція основний зміст цього оголошення викликала в кількох пунктах, короткими реченнями, де зуміла розкрити боязнь і недовіру селян до нової техніки та водночас показати переваги її використання. В оголошенні зазначалося, що селяни вважають, ніби сіялка дорого коштує, тоді як сіяти вручну, старими методами, не потрібно жодних затрат. Окрім цього, мовляв, для використання таких машин потрібні великі площі, яких селяни не мають, рівне поле тощо.

Редакція переконувала, що придбання сіялки обходиться дешево, бо купує її спілка чи товариство, селяни ж оплачують лише невелику позику або можуть платити лише за час, на який орендують техніку. Переваги використання механізованої сіялки також очевидні: зерно лягає на однакову глибину, чим зберігається від промерзання та висихання, засіву потім не треба боронувати, також при рядковому сіянні механізованою сівалкою можна між рядками висівати ще збіжжя інших рослин, чого не можна робити при ручному способі засівання тощо.

Закінчувався текст підсумками та закликом: „...Користь з сіялок є велика навіть для одного господаря. А що казати, як всі зачнуть нею сіяти? Тоді збільшиться у нас дохід з господарки... Справою кооперативів є роз’яснення вигоди від використання сіялки, пропаганда купувати їх навіть на власний рахунок, бо і людям зроблять добро і собі дохід з винайму... Лякає перша проба? Та годі із-за боязні перед першим кроком зректися

доходів. Тому для заохоти оголошуємо, що котрі перші три кооперативи або сільськогосподарські кружки куплять через Центросоюз у Львові сіялку, – отримають від „Сільського господаря” по 100 золотих премій”.

Практично всю техніку, яку можна було використовувати для ведення польових робіт, рекламували часописи. З 1929 р. цій темі, очевидно, виходячи з її актуальності, нерідко присвячує по два-три матеріали газета „Сільський господар”; по одній публікації такі видання, як „Кооперативне молочарство”, „Господарко-кооперативний часопис” та ін. Наприклад, 1 лютого (№ 3) „Сільський господар” надрукував добірку „Господарський поступ не йде, а біжить. Про нові винаходи й поліпшення”, до якої входили три великі кореспонденції: „Машиновий кінь”, „Два врожаї в один рік” та „Розумний господар полегшує собі працю на кожному кроці”.

Така організація подання матеріалу у тематичних добірках мала певні переваги, адже тема в них розкривалася з різних боків, дохідливіше сприймається читачем. Часто такі кореспонденції супроводжувалися ілюстративним матеріалом. Так, для повнішого розуміння тексту в кореспонденції „Машиновий кінь” редакція подала два малюнки, заверстані як ілюстрації в середині тексту: „Машиновий кінь виконує функції жнивarki та сінокосилки” й „Господар їде машиновим конем з поля до дому”.

У кореспонденції „Сівалки для штучних погноїв” було додано, також заверстану в текст, схему „Переріз комбінованої сівалки”. Не зраджували редакції традиції – використовувати в ролі доказової бази цифровий матеріал, оскільки такий спосіб був і є найпереконливіший для пропаганди нових ідей. Головне при цьому було підібрати цифри так, щоб вони не вимагали жодних коментарів, а самі „працювали на розкриття теми” [16, с. 34].

Вдало обіграв цифровий ряд, роз’яснюючи переваги використання рядкової сівалки, Й. Чаковський у кореспонденції „Стрінулася зима з весною” [303, с. 50]: „На основі багатьох господарств обраховано, що при

сівбі рядковою сівалкою оощаджується не менш як 20 % насіння. Рахуймо: пересічне наше село обсіває кожного року лише 500 моргів збіжжя. Коли б тих 500 моргів обсівати рядковою сівалкою, можна заощадити лише в одному селі 10.000 кг., а це цілий вагон! Але це ще не все: нива, обсіяна збіжжям за допомогою такої сівалки, дає урожай на 20 % більший... Значить, на просторі 500 моргів урожай також буде вищий на 10.000 кг...". Навівши й низку інших цифр, автор зробив висновок: „Ефект від використання рядкової сівалки лише на площі 500 моргів становитиме не менше 5000 золотих річно”.

За подібною схемою, з використанням цифрового матеріалу як головної документальної бази будувалася більшість кореспонденцій „Сільського господаря”: „Ще про збільшення врожаїв з наших піль” [250, с.117], „Замовляйте добре господарське приладдя” [213, с. 254] та ін. Причому ця традиція не була порушена впродовж усього часу видання часопису „Сільський господар”, що, очевидно, свідчило про її ефективність.

До заслуг редакцій фахово-господарських часописів належить і підтримування власного товаровиробника. Зрозуміло, що українських фабрик, на яких би вироблялася сільськогосподарська техніка на теренах західноукраїнських земель у міжвоєнний період не було, тому редакції радили „придивитися до винаходів народних умільців”, які могли самотужки сконструювати якийсь агрегат, що полегшував би працю селянина на полі, або й навіть внести якісь корективи в конструкцію складних сільськогосподарських машин. При цьому практикувалося навіть повторне звертання до раніше вже висвітлених фактів. Наприклад, редакція газети „Сільський господар” у 1932 р. розповіла про винахід ручної сівалки селянином Ф. Гриневичем.

Кореспонденція викликала інтерес читачів, прохання докладніше дізнатися про цей виріб та розповісти умови його придбання. У відповідь на це, у повторній статті, але, зрозуміло, значно розширеній, що була

надрукована 1933 р. (№ 17, с. 267 – 268), редакція не лише подала докладний опис цієї сівалки, а й подала відгуки про її роботу тих, хто мав можливість придбати виріб у себе чи спостерігати за його роботою в сусідів, вмістила фотографію сівалки й зазначила: „Цю випробувану сівалку п. Гриневич продає тепер по 18 зол., а з пересилкою 23 зол. Вона важить 9 кг. Хто з читачів хотів би замовити цю сівалку, може звернутися до Ф. Гриневича на адресу: Ф. Гриневич, село Тростяниця, пошта Ратойчице”.

Для ознайомлювання селян з новими сільськогосподарськими машини редакція газети „Кооперативне молочарство” з 1930 р. почала майже щомісяця як додаток до газети додавати листівки-вкладиші. Вкладалися вони на внутрішніх сторінках середини газетного номера, не мали нумерації, не були з’єднані з основним блоком видання і нерідко друкувалися більшим форматом, ніж сама газета: ширина такої листівки здебільшого дорівнювала довжині формату газети. Тобто, при оформленні таких видань дотримувався відомий в поліграфії так званий „принцип золотого січення” [135, с. 73]. : коли газета виходила форматом А – 4, то листівка оформлялася форматом А – 3; при форматі газети А – 3 відповідно А – 4.

Для випуску газети використовувався газетний папір невисокої якості, однак листівки оформлялися у двох-трьох кольорах, часто навіть на цупкому крейдяному папері. Співвідношення текстового та ілюстраційного матеріалу на листівках становило приблизно 25 на 75 відсотків – лєвова частина площі припадала на ілюстрації, серед яких були здебільшого малюнки машин та спрощені схеми їх конструкцій. Текст, за нинішніми жанровими ознаками його можна трактувати як коротке рекламне повідомлення, був набраний великим чітким шрифтом, тобто все змістове навантаження листівки припадало на зоровий ряд.

Нерідко через певний проміжок часу – але не частіше ніж через півроку – одній й ті ж листівки повторювалися, додавалися і до інших чисел газети. Наприклад, у квітні 1930 р. „Кооперативне молочарство” вийшло з

вкладкою-листівкою, в якій рекламувалися „оригінальні вироби фабрики Меліхара”: „Сівалка комбінована до одночасного висівання збіжжя і помічних погноїв та до буряків”, „Сівалка універсальна ложечкова”, „Сівалка „слимакова” до помічних погноїв” та вказувалися ціни й адреси, за якими можна було придбати ці машини. Через сім місяців, у листопадовому випуску газети знову була реклама цих виробів, оформлена у такому ж стилі.

Таке оформлення вкладишів можна пояснити тим, що були вони розраховані на те, щоб їх могли вивішувати для ознайомлення у людних місцях: біля церков, клубів, сільських магазинів тощо.

У міжвоєнний період, виконуючи рекомендації керівних органів культурно-просвітніх та фахово-господарських товариств, редакції друкованих органів стають пропагандистами нових форм організації сільськогосподарської праці. Так, закликаючи об’єднуватися в лавах товариства „Сільський господар”, щоб „ні один свідомий господар не залишився поза цим товариством” [94, с. 21], у багатьох публікаціях роз’яснюють потребу такого об’єднання.

Прикладом може бути стаття “Як відновляти, основувати та вести кружки” [314, с. 79], в якій вказувалося на роботу, яка повинна організовуватися в цих об’єднаннях:

Кружок повинен старатися згуртувати коло себе якнайбільше членів. Перше, що він їм повинен дати, це знання нової поступової господарки... Помогти при закупівлі господарських машин... Для чого перед початком весняних або осінніх робіт повинні члени кружка порадитися, які і скільки їм буде потрібно господарських машин, наприклад, сівалок, плугів, скільки і яких погноїв, яке насіння... Усе це разом списати, зібрати задатки і гуртом замовити, бо при гуртовім замовленню дістанете велику знижку і швидше прийде товар. Можна це замовлення робити через місцеву кооперативу або прямо через кружок, але тільки для своїх членів”.

Ця ж думка розкривалася й в статті Антіна Романенка „Що маємо робити для добробуту села” [279, с. 115]. Публікація побудована у формі запитань і відповідей на них:

- Звідки можуть селяни добути для себе гроша?
- Тільки зі свого господарства. Іншого джерела отримання прибутку вони не мають.
- А що зробити, аби це джерело було прибутковим?
- Уміти добре провадити свою господарку.
- Де ж їм набратися знань?
- Тільки в кружках „Сільського господаря”.
- А хтось ще може допомогти?
- Може. Агроном. Але чи під силу одному господареві оплатити працю агронома?...”.

У 1927 р. з ініціативи редакцій почалася кампанія за створення „машинових відділів при кооперативах” [201, с. 21], у товариствах „Сільський господар” почали створюватися різні гуртки, секції, які могли запросити на роботу агрономів, інженерів, механіків. Адже навіть коли товариство спромоглося придбати якусь машину, сам селянин не міг без допомоги фахівця її експлуатувати: „Що мені з тої сівалки, коли я нею висіваю насіння більше, як висівав руками?” [220, с. 529].

Для вирішення таких проблем редакції радили „щоб кооператива випозичала сівалку разом з вправленим чоловіком, „рулевим”, а тих „рулевих” мають вивчити агрономи. Добре було б організувати машинові секції чи машинові кооперативи при повітових союзах, які б мусили мати свої майстерні для ремонтування машин, інженера-техніка, майстрів-монтерів, слюсаря та ін.” [176, с. 29].

Завдяки такій формі організації праці, селяни спільними зусиллями могли купити будь-яку, навіть дороговартісну, сільськогосподарську техніку, що раніше було неможливим. Таким чином до кінця 1927 р. у розпорядженні гуртків „Сільського господаря” та сільськогосподарських

виробничих кооперативних було декілька десятків сіялок, більш як півсотні молотарок, різні культиватори, віялки, плуги тощо – загалом майже 370 одиниць різної сільськогосподарської техніки [226, с. 207].

Наскільки нова форма організації праці на селі була ефективною, свідчить й те, що саме її запозичили в передвоєнні роки більшовики при організації машинно-тракторних станцій, МТС, де зосередили всю сільськогосподарську техніку, весь реманент. У деяких регіонах МТС не припиняли працю і після закінчення Другої світової війни [77, с. 184].

Аналізуючи проблематику газетно-публіцистичних публікацій, що друкувалися на сторінках фахово-господарських видань і були присвячені новим формам проведення сільськогосподарських робіт, треба вказати ще на одну особливість роботи редакцій: найчастіше газети намагалися висвітлювати тему не окремо, відірвано від інших, а в поєднанні з тематично спорідненими проблемами.

Видається, що така постановка висвітлення проблеми мала більше негативних, ніж позитивних аспектів. Насправді ж було навпаки: завдяки такій постановці питань тему можна було розгортати ширше, робити ґрунтовніші висновки, висвітлювати проблему як „в розрізі”, так і комплексно, з різних боків. Тому й кампанія, спрямована на розширення мережі гуртків „Сільського господаря”, наприклад, велася з висвітленням потреби агрономічної праці.

Часописи виходили з цього, що „хоча й організація „Сільський господар” дає добрі поради селянам як легше пережити скруту та дочекатися кращих часів..., однак тепер ніхто, навіть наш „Сільський господар”, не може однозначно сказати, як тягнути з господарства зиски. Тому треба прислухатися до порад агрономів, зокрема й тих, що друкуються на сторінках наших часописів. З ситуації найбільше скористають господарі нашої хліборобської організації, де в гуртках агрономи покажуть нові методи роботи” [299, с. 33].

Ця ж думка була головною в редакційній статті „У гуртках і кооперативах – наша сила!”, що була надрукована на сторінках „Кооперативного молочарства”: „Тяжкі тепер часи, але перебудемо їх тоді, коли всі згуртуємося під стягом „Сільського господаря” .., де основою є різні кружки, а першим джерелом знання – праця повітового агронома”[289, с. 24].

У сконденсованому виді тема доцільності праці агронома і єднання в гуртках „Сільського господаря” часто розкривалася у „шапках. Зокрема, газета „Кооперативне молочарство” в кількох числах повторювала „шапку” „Хто йде одинцем – може пропасти. Для гуртка, де працює агроном, не страшні ніякі перепони!”.

Форма розміщення „шапки” в тодішніх виданнях відрізнялася від традиційної, що усталася в українських часописах ще з повоєнних років і триває нині, коли вважається, що „шапка” повинна розверстуватися лише зверху сторінки і здебільшого на всю ширину газетного формату, „покривати” всі колонки сторінки. [52, с. 78].

У часописах Галичини міжвоєнного періоду „шапки” часто розміщувалися внизу сторінки, інколи навіть не на повний формат: при двоколонковій верстці, наприклад, займали одну колонку, розверстувалися здебільшого на два-три рядки, але завжди виділялися шрифтом більшого кегля.

Український агроном мусив добре розуміти всі сільськогосподарські проблеми, щоб дати селянинові добру пораду „як ходити коло худоби, як влаштувати стайню, як виплекати телят, як годувати кролів, що зробити, аби корови давали більше молока, а кури неслися частіше...” [298, с. 19].

У багатьох публікаціях газет розповідалося про те, як завдяки праці агрономів селяни домоглися значних зрушень у тих чи інших галузях своїх господарств. Характерними ознаками таких публікацій була їх „адресність”, тобто вказівка на конкретну місцевість, прізвище господаря, докладний опис отриманих результатів. Так, В. Вакуловський на прикладі господарств

Р. Дмитра (с. Лучинці, Рогатинського повіту) та В. Мацука (с. Конюшки, цього ж повіту) в кореспонденції „Наслідки праці господарів, які працюють за вказівками агронома” [152, с. 82], розповів, яких здобутків домоглися ці селяни. Причому він докладно описав способи ведення їх господарки, зазначив, коли, які і скільки добрив вони вносили в ґрунт, якими знаряддями обробляли поле, якими методами сівби користувалися, вказав на доцільність використання тих чи інших сортів зернових посів тощо й після такого докладного аналізу зазначив, яку вигоду отримали господарі від порад агронома.

Використовуючи належну документальну базу, редакції часописів намагалися показати, що праця агронома не є затратною для селян чи гуртків „Сільського господаря”. Навпаки, користуючись порадами агрономів вони не лише покривають витрати на оплату праці агронома, а й отримують прибуток: в одному з сіл Рогатинського повіту, наприклад, прибулий агроном взяв проби землі, уважно їх дослідив і порадив замість пшениці вирощувати цукровий буряк, що дало майже втричі більший дохід із морга поля, ніж пшениця [267, с. 73].

Тому вони усвідомили, що „кооперативам чи кружкам „Сільського господаря” не тяжко дати по 3 – 5 зол. місячно, а мати за це сталу агрономічну поміч” [300, с. 421].

Таким чином можна констатувати, що пропагуючи нові методи роботи в сільському господарстві, редакції газет виконували посередницьку функцію між фахово-господарськими товариствами, їх керівними органами і читацьким загалом: роз’яснювали суть прийнятих рішень керівних структур цих товариств, використовуючи весь арсенал жанрів, прийоми аргументації намагалися допомогти втілити ці рішення в життя.

Своїми публікаціями редакції часописів намагалися допомогти селянам розвіяти боязнь до ведення сільськогосподарських робіт за допомогою нових, прогресивних методів, з використанням тогочасних новинок науки і техніки.

Для роз'яснення цих положень редакції так конструювали структуру публікацій, щоб в їх основі був конкретний фактологічний матеріал, промовисті цифри, переконливі факти. Для викладу матеріалу використовували доступний стиль, намагалися уникати зайвої термінологічної ускладненості матеріалу. Причому процес розкриття теми йшов від простого, зрозумілого матеріалу, до складного.

Намагаючись зацікавити читача, редакції шукали не лише нових форм подання матеріалу, а й самі виступали ініціаторами проведення різних кампаній, конкурсів.

Серед основних тематичних аспектів, спрямованих редакціями на підвищення добробуту селян – пропаганда щодо використання якісного насіннєвого фонду, роз'яснення потреби організовуватися у фахово-господарських товариствах, підкреслення ролі агрономів для практичного навчання селян. Так завдяки діяльності друкованим засобам масової інформації українське село в міжвоєнний період щораз більше ставало на шлях передових методів господарювання, поступово почало виходити із злиднів.

3.3. Повторюваність тем як фактор ефективності газетно-журнальних публікацій при висвітленні молочарського промислу

„Сільський господар” як громадсько-фахове об'єднання селян не міг самотужки своєчасно реагувати на всі виклики тогочасного українського села – тримати в центрі уваги проблеми землеробства, давати рекомендації щодо годівлі та збуту худоби, перейматися виробництвом сільськогосподарської продукції тощо. Тим паче, що до активної праці в різних сферах промислового виробництва все більше долучалися українці, які мешкали в містах Галичини. Тому з ініціативи й при підтримці „Просвіти” в краї розгортається мережа кооперативів: молочарські, господарсько-споживчі, збуту різних товарів і т.д. Кооперативний рух поступово переходить за межі

сіл: в містах розгортають роботу міські споживчі та виробничі кооперативи, створюються каси взаємодопомоги тощо.

Зародження й розгалуження різних видів промислу і сільськогосподарського виробництва, діяльність та проблеми функціонування яких необхідно було висвітлювати на сторінках преси, сприяло відродженню періодичних видань, що через різні причини припили свою діяльність. Водночас це породило хвилю появи нових друкованих органів – як періодичних, так і неперіодичних, що виходили як самостійно, так і у виді додатків до інших часописів. Отже, розширення мережі українських фахово-господарських часописів на західноукраїнських землях у міжвоєнний період було викликане потребою глибшого висвітлення всіх аспектів господарської діяльності, яка розширювалася, охоплювала щораз більший масив людей.

Окрім роботи на полі, за рахунок чого селянин отримував основний дохід для своєї родини, майже в кожному селянському дворі були одна-дві корови, вирощувалися свині, кури. До того ж, як уже тривало протягом багатьох десятиріч, що, зрештою, стало доброю українською традицією, біля сільських хат, за словами Т. Г. Шевченка, здебільшого засаджувався „садок вишневий” [138, с. 14], також плодоносили яблуні, достигали груші, буяв горіховий розмай, достигали інші овочі, фрукти, ягоди.

Однак молочарство, птахівництво, утримання свиней чи садівництво тривалий час не вважалося в селянському господарстві чимось вартим на увагу, найчастіше розглядалося як щось другорядне, як підсобний промисел. Саме на ці ділянки роботи, передовсім на молочарство, звернули увагу в товаристві ”Просвіти” та „Сільського господаря”, з ініціативи яких в окремих селах Східної Галичини уже навіть напередодні першої світової війни війни українці почали створювати молочарські кооперативи.

Потреба молочарського промислу диктувалася й тим, що значна частина земель, непридатних для виробництва сільськогосподарських

товарів, припадала на пасовища та заболочені луки, покриті травами. І хоча якість таких кормів та заготовлена з цих сіножатей трава здебільшого була не найкращої якості, все ж це був хоча якийсь корм для худоби. Тому фахово-господарські часописи, передовсім „Сільський господар”, а з його відновленням й місячник „Кооперативне молочарство” у кожному числі друкують матеріали, присвячені проблемам молочного промислу.

У тематиці, що стосується проблем молочарства, можна помітити таку тенденцію: розширюючи тематичний діапазон та жанрову палітру газетно-публіцистичних виступів, газети не полишають тем, започаткованих у перші повоєнні роки, а продовжують їх упродовж наступних етапів, тоді як, наприклад, проблеми рільництва висвітлювалися редакціями поступово – від простіших до складніших, причому редакції намагалися уникати тематичних повторів.

Таку форму подання матеріалів як постійне повернення до попередніх тем при висвітленні молочарських проблем можна пояснити тим, що рільництво, наприклад, вважалось життєво важливим, тому з основами ефективного ведення польових робіт селянин у тій чи іншій мірі все ж був обізнаний. До того ж, хоча селянин з недовірою ставився до нових сільськогосподарських машин, однак хоча б без простого сільськогосподарського реманенту обійтися не міг. Тобто, в його свідомості вже починався перелом, були закладені певні знання, а це був той „фундамент”, з якого можна було розширювати й поглиблювати тему. Однак користі з молочарства він ще не бачив, не знав, як домогтися віддачі від нього. Тому й треба було поряд з висвітленням нових тем постійно повертатися до „старих”.

Зрештою, на цю тенденцію звернули увагу й самі читачі газети: „Деякі питають: для чого про одну й ту саму справу пишеться в кількох числах підряд. Була стаття про заготовку молока для дітей, а тут, у другому числі, знову про заготовку молока до молочарні; було про уділи в одному числі,

вже є і в другому; було про парові молочарні, про контролю молочності, – вже є і в цьому” [280, с. 14].

У цій же кореспонденції автор сам давав відповіді на поставлені питання, роз’яснюючи, що це не упущення редакції, а правильний, потрібний вибір: „А нема чому дивуватися. Спитаймо щиро самі себе: що з того усього, що ми прочитали в часописі, перевели ми в діло, – не кажу в усій ширині, а хоча би в межах нашої спроможності. Ми, мабуть, усі розуміємо, що ці вимоги мусять бути виконані, але, за звичкою, так, як на всіх нових ділянках нашого суспільного життя, – все відкладаємо „на пізніше”, а опісля, коли вичитаємо в газеті про цю справу вдруге (до речі, в іншому підході), питаємо: для чого про це знов торочеться?”.

Щоб читачі глибше зрозуміли потребу такої повторюваності тем редакцією, автор часопису завершує свою кореспонденцію таким, взятим із життєвих буднів, зрозумілим прикладом: „Своїй донечці, Марусі, наказуєте в понеділок ранком, щоби ручки мила, бо ж шкідливо хліб у немиті, брудні руки брати. А ваша Маруся миття ручок відложила „на пізніше”, а, побачивши вареники в мисці, брудну ручку туди встромила. Чи, окрім ляпаса, якого обірве, не почує від вас вдруге і втретє слова ранком сказаної науки: щоби ручки мила..., хоч про це ви вже говорили, і до того ж, і говорили не один раз”.

Серед тем, які постійно повторювалися – намагання переконати селянина в доцільності для нього самого продавати молоко не перекупникам, а здавати його до українських заготівельних кооперативів, дбати про чистоту та якість продукту, належно годувати й утримувати корів, ставати членами молочарських товариств тощо.

Для цього редакціям треба було постійно і цілеспрямовано вести роз’яснювальну роботу, оскільки селяни, особливо ті, які слухали підбурювачів-перекупників, „боялися нести молоко до молочарні, бо хтось розголосив, що як в тій молочарні змішається молоко разом, то корови

більше не будуть доїтися, їм пропаде молоко... Другі казали, що почнеться з того молока зараза, і люди вмиратимуть, як мухи... Треті ж вважали, що чарівниці відберуть від корів усе молоко” [194, с. 23].

Саме внаслідок такого постійного повернення до теми, вже через два роки ситуація почала змінюватися. Цю ситуацію редакція намагалася показати не узагальнено, а на прикладі конкретних сіл чи молочних кооперативів. Наприклад, у кореспонденції „Йдемо до поправки нашої господарки”, дописувач А. Соневицький з селища Ліски, що поблизу Рудок на Львівщині, зазначав: „... спочатку на заклик товариства відгукнулося лише п’ять селян, які не побоялися пліток і почали здавати молоко до кооперації”, редакція, оперуючи конкретними цифрами, показала переваги такої співпраці [286, с. 12].

Цінність цифрового матеріалу, наведеного в публікації, була тим паче більш значущою, що селяни особисто знали „героїв” кореспонденції, могли з ними спілкуватися, тобто перевірити істинність фактологічного матеріалу яким оперував автор допису до редакції.

Такий прийом, завдяки використанню фактів, достовірність яких можуть перевірити читачі, безпосередньо спілкуючись з „героями” публікації, не лише викликає ефект повної довіри читача як до самої публікації, так і до редакції загалом [71, с. 77], а й спонукає його прислухатися до думок, висловлених автором у такому творі. Тобто, добре підібраний фактаж уже сам по виконує не лише роз’яснювальну, а й агітаційно-пропагандистську функцію. Про це, зрештою, свідчить і продовження кореспонденції: коли читачі переконалися, що постачальники молока до кооперативи справді отримали за здане молоко „непогані гроші”..., „розмови в селі повернулися в інше русло: тепер уже говорили про прибутки, які можна було отримати від здійснення реалізації молока не перекупникам, а продажі його кооперативам.

У коротких інформаційних замітках редакції подавали факти з сіл, які свідчили про те, як селяни все частіше відмовлялися від послуг перекупників, торували шлях до українських заготівельних кооперативів.

Звісно, окремі замітки не є тією доказовою базою, на основі якої можна говорити про якусь тенденцію. Однак коли факти, наведені в таких замітках, повторюються, опис події охоплює щоразу ширшу географію, то з цього вже можна робити висновки про ту чи іншу закономірність.

Наприклад, у невеликому селі Стронятині на початку 1920 р. була заснована кооперативна спілка, щоб допомогти селянам „доставляти молоко до Львова самим, а не даватися визискувати приватним пахтярам” (пахтяр – перекупник. – *Б. І.*).

Записалися до спілки 50 чоловік з уділами (для того, щоб стати членом спілки, селяни, згідно із статутами кооператив чи фахово-господарських товариств, повинні були сплатити членські внески, так звані уділи. – *Б. І.*) по 1000 польських марок, однак лише 18 з них заплатили цю суму відразу. Інші ж взяли відтермінування сплати до кінця року.

Вигода спілки стала зрозумілою вже за місяць після її організації: коли селяни не були об'єднані в кооперацію, здавали молоко перекупникам по 25 марок, а ті перепродували його у Львові по 60 – 70 марок. Тобто, селяни отримували за свій товар лише третину його вартості. Натомість „Спілка показала різницю з першого ж місяця її існування – платила спочатку своїм членам $\frac{3}{4}$ ціни, і лише четверту частину залишала на адміністрацію. Відтак залишала на адміністрацію ще менше – лише шосту частину, а згодом – тільки дев'яту”. Це ставало можливим завдяки збільшенню кількості молока, яке селяни здавали до кооперативи: якщо в жовтні, наприклад, жителі цього села здали 2250 л., в листопаді – 3030, в грудні – 7926, то в січні наступного року 8339, а в лютому вже 9537 літрів” [304, с. 71].

Так подаючи факти з окремих сіл, редакція засвідчила, що селяни все більше переконуються в потребі відмовитися від послуг перекупника, налагодити стосунки з кооперативами.

Особливо переконували в цьому селян публікації, які базувалися не лише на міцній фактологічній основі чи належній доказовій цифровій базі, а й мали дохідливий стиль та манеру викладу матеріалу. Адже відомо, що, наприклад, науковий стиль не годиться для роз'яснення чи пропаганди якихось положень, бо переконати завжди легше завдяки використанню образних ресурсів мови, введенням у тканину твору елементів гумору, сатири, цікавих порівнянь, прислів'їв та приказок [72, с. 69].

Таким способом, наприклад, побудована кореспонденція Т. Воробця „Зі села” [172, с. 14]. В її основі діалог, використання цифр як доказової бази, редакційні коментарі. Мова твору проста, наближена до народної. Основний зміст публікації – відтворення бесіди між селянкою, яка їде на ринок до міста продати молоко, і кооператором. Він також везе зібране в селі молоко, яке доставили члени кооперативи, на молочарську фабрику. Між ними відбувається такий діалог:

- Ну, і як продаєте?, – цікавиться кооператор.

- По 45 гроша, – повідомляє селянка.

Після розмови виявляється, що кооператор продає на фабрику зібране молоко „лише по 43 гроша”.

- То я два гроша заробила більше, радіє селянка і числить: 20 літрів по два то є 40 гроша.

Однак молочар розвінчує ці „прибутки” селянки: „А час, а ноги! Ви заробили 40 гроша, а втратили злого, бо ж день праці вам пропав, та й чоботи зносилися. Я вожу молоко з кооперативи. Людям не треба іти самим до міста, трати час та ще переживати, чи продадуть сьогодні, чи ні. Нас же є 60 членів. Коли б з них 30 носило молоко втратили б 30 злотих, 30 робочих днів, а ще знищили б взуття, одяг... Отже, скільки ви заробили? А я ще купив солі. Ви за 35 гроша, а я в себе в кооперативі за 33. І вже в 10 годині вертаю додому, а декого, кому пощастить спродатися до цього часу, ще й підвезу. То ж хто з нас у виграші?”.

Агітуючи здавати молоко до кооператив, роз'яснюючи, які вигоди від цього може мати селянська родина, редакція застерігала, що кооперація „не хоче, щоби селяни все молоко до молочарні несли, не залишаючи й ложки молока для своїх дітей. Коли ставиться жадання до поодиноких молочарень про збільшення доставки молока, то рівночасно зазначається, що таке поліпшення має настати від побільшення молочності корів”, – підкреслював інженер В. Дмитренко в кореспонденції „Як збільшити доставку молока до кооперативної молочарні” [190, с. 226].

Очевидно, що тема була актуальна, оскільки, оцінивши вигоди від продажу молока, селяни намагалися постійно збільшувати обсяги його продажу, аби отримати найбільший прибуток. Тому не лише редакція „Сільський господар”, а й інші часописи постійно поверталися до цієї теми, висвітлювали її протягом багатьох років.

Через два роки після того, як на сторінках „Сільського господаря” була надрукована кореспонденція В. Дмитренка „Як збільшити доставку молока до кооперативної молочарні” місячник „Кооперативне молочарство” надрукував передову статтю „Важна справа” [151, с. 322]. У статті по-пунктах окреслювалося шляхи, „в яких мусить йти освідомлення селян”. Першим пунктом при цьому зазначалося: „Селянин не сміє вибуватись останньої ложки молока, а мусить задержати дещо в хаті та принайменше стільки, що потрібно для дітей, хоча б і яка була потреба гроша”.

Актуальність цієї теми диктувалася й тим, щоб розвінчати наклепи, до яких вдавалися перекупники. Вони, зокрема, використали незаперечний факт, що „село недоїдає”, і винуватими вважали не суб'єктивні фактори – малоземелля селян, відсутність якісного насіння, добрих порід сільськогосподарських тварин, належного реманенту, неспроможність вести господарство на науковій основі, експлуатація, незбалансованість цін на промислові та сільськогосподарські товари тощо, але вказували на громадські фахові-господарські об'єднання як на причину всіх бід, оскільки,

мовляв, вони, як, наприклад, кооперативне молочарство „забирають насилу все молоко із села, тому селяни, а передовсім діти, недоїдають, і отже ці організації є шкідливі для української нації” [258, с 21].

Звісно, це були вигадки перекупників, бо втрачали вони можливість експлуатувати селян і таким чином позбавлялися ґрунту для власної наживи.

Домагаючись, аби селяни прагнули до продажі більшої кількості молока саме кооперації, центральні органи фахово-господарських об’єднань та товариств, а відтак і їхні друковані видання, радили при цьому головну увагу приділяти належному доглядові за коровами, правильній їх годівлі, утриманні приміщень для утримання худоби тощо. Тобто головним чинником при збільшенні кількості продажі молока вважався приріст надоїв за рахунок правильного догляду за тваринами.

Після того, як селянин відчув реальну вигоду від продажі молока саме кооперації, а не перекупникам, ставлення до корови як вагомого чинника сімейного бюджету різко змінилося, принаймні, „ця увага хоча не перевищувала, однак зрівнялася з опікою над кіньми” [261, с. 42], бо ж досі корова вважалася „як другорядний інвентар перед кіньми...” [129, с. 23]. Тому господар раніше дбав, аби ситно і якісними кормами нагодувати коня, а вже те, що залишилось, діставалося корові. Тому нерідко бувало так, що корова „жилилась здебільшого соломою” [262, с. 6]. Звісно, про високі надої при такому методі годівлі годі й було мріяти.

На початку 30-х рр., внаслідок гострої економічної кризи, коли різко впали ціни на сільськогосподарську продукцію, утримання корів стало чи не єдиним джерелом добробуту більшості селянських сімей. Тому в кожному господарстві шукали способів, як збільшити надій від корови. Інколи доходило до курйозів, про що писали газети, використовуючи такий жанр, за сучасною класифікацією, як фейлетон чи гумореску, побудовану найчастіше на правдивих життєвих фактах. Прикладом може бути гумореска Осипа Василенка „Яких чарів вживала Палажка, щоби її корови давали більше

молока?” [154, с. 52]. За усіма ознаками це гумореска, тобто твір літературного жанру: кумедний сюжет, цікава мова, – все говорить про ознаки жанру гуморески, хоча сама редакція подала безпідставно твір під рубрикою „оповідання”.

Очевидно, таке визначення жанру вписувалося в канони тодішньої української журналістики і, як свідчить аналіз схожих за структурною та стилем викладу матеріалу публікацій, надрукованих на сторінках західноукраїнських часописів кінця 20-х – початку 30-х років, під рубрикою „оповідання”, за нашими спостереженнями, друкувалися передовсім твори, в яких не було конкретної адресної прив’язки, мова твору наближалася до розмовної, авторські відступи були сатирично загострені, факти в них подавалися перебільшеними, тобто з використанням елементів гіперболи: „Уже не знаю, кумонько, яку собі раду радити, що мої корови дають дуже мало молока... У літі то було ще як так, а тепер – то хоч сядь та плач”, – так бідкалася Палажка перед своєю сусідкою.

Разом вони пробують знайти причини, які ніби-то, на їх переконання, викликали цю біду: висовуються різні версії, причому одна безглуздіша за іншу. Оформлено це у відповідному сатирично загостреному стилі. Нарешті кумоньки погодилися: „Може, то від злих очей, а може й яка чарівниця молоко відібрала”. Ось так ніби зійшлися: винувата в тому, що корови почали погано доїтися, чарівниця. Але як її вирахувати? І знову розлогий сатиричний-коментар, оформлений як „порада”:

- Багато є на те способів, кумонько люба, – каже Мокрина. ... Після заходу сонця молока не продавайте, а вже коли конечно кому потрібно, то не забудьте посолити... Відтак помагає теж ходити удосвіта через дев’ять днів з сокирою до лісу і вирубувати лише тую або ліщину, але тільки двома зарубами, а вирубані пруті треба принести до хати не оглядаючись і розпалити ними під Святий вечір...” і тоді до хати першою мала б прийти „чарівниця”.

Кульмінація твору є фактично і його розв'язкою: виконавши цей ритуал, Палажка чекала – хто ж зайде цього вечора першим до хати. Але чи то її кумонька забула, яку пораду давала сусідці, чи не була впевнена, що цю пораду Палажка виконає, прителіпалася з якоюсь доброю новиною до сусідки:

- А, то ти, чарівнице якась. То ти відібрала моїм коровам молоко. Чекай, потворо, я тебе почарую” й кинулась на „чарівницю” з віником.

Далі автор сатирично описує перебіг бійки: „... не було б цій „комедії” кінця, як би не надбіг кривий Панько та не вилляв на них коновку води”.

Постійно піднімалася на сторінках фахово-господарських часописів тема розбудови різних форм кооперативних та господарських товариств, зокрема й у сфері молочарства. Для цього редакції оперували зрозумілими прикладами, які підтверджували вигоду передовсім селян у таких об'єднаннях.

У фейлетоні „Дід Горох членом” [311, с. 9] автор розповідає про діда Гороха, який „завзято носить молоко до кооперативної молочарні: рано два відра, а в полудне – півтора. Тільки членом районної молочарні ще не є. Не хоче”. А не хоче тому, що скупий, і боїться „платити уділ”, тобто внески. І хоча сума внесків ніби й незначна, але практичний дід розмірковує так: „Добре поки добре. А як вийде „банкерація” якась (тобто банкрутство. – *Б. І.*), а ти, діду, плати. Хто тобі допоможе, коли грошики твої плакали”.

Побоювання діда розвінчує „масляр”. Причому розповідь „масляра” редакція подала досить широко, оскільки саме в ній розкривається потреба єднання селян у своїх фахових громадських організаціях:

- Там, діду, де всі як один у гурт стають, там „банкерації” не буде... А подивіться на цей малюнок. Що є? Самі самоходи, правда? А чиї? Не знаєте?

- Маслосоюзу! А як маслосоюз мав членів-кооператив 10 або 20, то, думаєте, стати йому було на самоходи? Якраз! У руках, на плечах носили молоко та масло... А тепер що! Поскладають усе в самоход, та й їдуть... Крім

того, знаєте добре, ці всі машини, які бачите в нашій молочарні, куплені за уділи членів”.

Дід Горох погоджувався з наведеними аргументами, але „сплачувати уділи” не поспішав. Молочар наполягав на своєму, жартуючи, що в того, хто не є членом кооперативи незабаром молоко будуть закуповувати за меншою ціною, бо „було б несправедливо, щоби не члени користувалися даром цими машинами. Мусить бути якась різниця, тому не членам будуть виплачувати нижчу ціну за молоко, як членам, а колись може й зовсім відмовляться від послуг одноосібників”. А довідавшись, що членам кооперативу в кінці року будуть доплачувати ще й премії та порахувавши, що може втратити більше, ніж зекономить, „дід Горох попросив дати йому заяву”.

Головний лейтмотив публікації акумульований в кінцівці фейлетону: „А завтра завзяті кооператори приєднають діда Якіма, післязавтра бабувдову Мокрину – і так щодня. Тільки діло треба вести вперто!”.

Редакції наполегливо поглиблювали аксіому: підняти молочарство на промислову основу поодинокі селянські господарства неспроможні. У світі давно використовують машини, чим не лише полегшують працю, а й знижують собівартість продукції. Купити ці машини самотужки селянинові не під силу. То ж як йому вижити, адже використання техніки зменшить собівартість продукції, й за цим процесом селянинові не вгнатися. Виготовляючи продукцію кустарними методами господар-індивідуаліст змушений ставити на нього вищу ціну. Тоді ніхто не купуватиме молоко, наприклад, за втричі більшою ціною, коли зможе купити його дешевше і кращої якості. Зміст цього добре передав Богдан Хмиз у своєму вірші „Бо ... ми народ майстерний...” [293, с. 15]:

Ми любимо все знати, лиш тяжко нам зачати:

Поволі, брате Йване, най добре сонце встане! ...

Нащо нам, як в друкарню, машини в молочарню?

Найліпше по-старому: та ж ми у себе, дома!

Чи предків ми не мали? Цього вони не знали!

Від днини та до днини, – з малої ще дитини

Руками все робили й не знали там машини...

Однак розуміючи, що старими методами годі послуговуватися, автор закликає:

Закиньмо бити баки, лишім старе капарство, –

І скоро машинове впровадьмо молочарство!

Редакції почали висвітлювати переваги механізованих молочарень, докладно описували їхню роботу. Зокрема, на сторінках місячника „Кооперативне молочарство” був надрукований великий репортаж, розверстаний на двох сторінках, „Перша моторові молочарня в Глинянах”, підписаний криптонімом І. П. [212, с. 8]. Репортаж має всі характерні ознаки, що й нині притаманні цьому жанрові: присутність автора на місці події, в тканину твору введені елементи інтерв'ю тощо [13, с. 77].

В іншій публікації описувався технологічний процес, завдяки якому „працювати стало значно легше, якість продукції підвищилася, і стало можливим протягом півтора року окупити витрати на машини, і це попри те, що ціни на продукцію знизилися [315, с. 12].

Однак редакції застерігали проти організації селян у товариства „лише заради матеріальних надбань кооперативів, коли занедбується кооперативна самодіяльність, занепадає освідомлююча праця і члени товариств не бачить мотивації до технічної поправки продукції” [301, с. 6].

При цьому редакції зазначали, що коли селяни зневірюються в кооперативах чи недооцінюють роль фахово-господарських товариств і починають лунає голоси: „Наша кооператива паде, наше товариство не розвивається, бо їх приватні сконкурували, бо в нас свідомості мало, а народ ще не бачить різниці між кооперативою і приватними... й таких причин упадку начислять вам безліч”, винними, на думку редакцій, були не селяни, а „сама кооператива чи товариство, провід яких не зумів порозумітися з господарем, переконати його”. Тому радили керуватися гаслом: „Не приватні

нищать кооперативи й товариства, а неполаднані товариства й організації творять приватників” [147, с. 3].

З початку 1930 р., виконуючи інструкції уряду Польщі про якість сільськогосподарської продукції, при здаванні молочарської продукції почали враховуватися не лише кількість та відсоток жирності молока, але також його чистота. Тому з ініціативи редакцій було ухвалено доплачувати постачальникам додатково від 0,1 до 0,2 гроша більше за кожен літр чистого молока [185, с. 3].

Відтак редакції поглибили ведення цієї теми, оголошуючи, наприклад, різні конкурси, в яких переможці отримували цінні подарунки, а їх імена висвітлювалися на шпальтах газети. Водночас у сатирично-гумористичних публікаціях висміювалися ті господині, які не дбали про чистоту молока. Але конкретних адресних фейлетонів, у яких би вказувалися прізвища чи назви сіл, газети не друкували. Очевидно, що метою таких публікацій була не критика окремих господинь, а створення якогось збірного образу нечепури-господині, що слугувало б пересторогою, можливо навіть через боязнь прочитати таке про себе в газеті.

Цій же меті – застерегти недбалих господинь, змусити їх до акуратного ведення господарства – слугували сатиричні малюнки з короткими текстітками. При цьому редакції виробили своєрідну форму верстки таких матеріалів, в основі яких майже завжди були два малюнки, подані у формі контрасту: доброго і поганого. Для цього редакція місячника „Кооперативне молочарство”, наприклад, навіть завела спеціальну рубрику „Веселе з молочарства”:

- Ой! Ой! Сусідо! А чого ж то так жінки тікають з молочарні?

- Ба, бачите, приїхав ревізор з маслосоюзу та перевіряє якимсь апаратом чистоту молока і ганьбить жінок за нечисте молоко що неміра”, а на малюнку були зображені жінки, які наввипередки вибігають з будинку, на якому виділяється вивіска „Молочарня”. Цей малюнок ніс негативну інформацію. В іншій колонці малюнок мав позитивний зміст: господині,

охайно одягнуті, статечно стоять у черзі з невеликими бідончиками, наповненими молоком. Малюнок супроводжувався таким текстом:

- А дивіться, дивіться, кумонько, всі тепер ідуть до молочарні, як до церкви.

- Певно, бо навчилися чисто ходити коло молока та від того часу не те, що ревизор не ганьбить, ба ще й дарунки за чисте молоко роздає [157, с. 12].

Щоб відповідати вимогам, які ставив час до якості молочної продукції, треба було весь процес – від годівлі корів й до надою молока – перевести на наукову основу, активніше використовувати відповідні технології, застосовувати машини та обладнання. В індивідуальних господарствах цього домогтися не було можливо. Тому редакції почали кампанію за те, аби до молочного промислу залучати спеціалістів, які б могли на конкретному прикладі кожного селянського господарства допомогти господареві збільшити від кожної корови кількість надоїв, поліпшити якість молока. Кошти на оплату праці фахівців видавало товариство як із отриманих ним прибутків, так і оплати членських внесків – уділів.

Оскільки найефективнішим для роз'яснення чи пропаганди якоїсь ідеї найкращим „агітатором” є конкретний приклад чи зрозумілий, добре аргументований факт [23, с. 74], редакції переконували читачів за допомогою використання відповідних, доступних для розуміння, навіть не надто освіченої більшості, прикладів:

„Молочарня втратила при виробі на цілий рік 75000 товщевих одиниць (відсоток жирності. – *Б. І.*). Платили постачальникам молока по 4,5 гроша за одну товщеву одиницю. Отже за рік кооператива втратила 6750 зл. А був би в молочарні фаховий чоловік, він допоміг би уникнути таких затрат. І нехай за роботу щомісячно отримував би по 200 зл., то за рік його оплата становила б 2400 зл.” [243, с. 18].

Для підвищення ефективності молочарського промислу фахівці почали практикувати такі форми роботи, як контроль молочності та „перегляд молочної худоби годівельних секцій „Сільського господаря”. Редакції

активно включилися до висвітлення цих форм: пояснювали мету, закликали практикувати використовувати ці форми господарювання в кожному товаристві. Завжди в таких публікаціях містилися точні адреси, наводилися цифри, вказувалися прізвища тощо. Тобто публікації мали всебічну аргументаційну базу й конкретні адресні дані:

„Філія „Сільського господаря” в Рогатині від довшого часу веде пропаганду за введенням контролю молочності в районах, де розвинена молочарська кооперація. Першими започаткували її в селі Черче. Спочатку зголосилися до цього лише три добровольці, відтак ще дев’ять господарів, які побачили вигоду, коли прочитали про це на сторінках газети ” [153, с. 102].

Для розкриття теми автор зосередив увагу на прикладі господарки селянина С. Климковича. Цей господар, за свідченням автора кореспонденції, сумлінно дотримувався рекомендацій фахівця і вже через 20 днів його корова почала давати щоденно на дві літри молока більше, ніж до початку експерименту. Поліпшилася й жирність молока: якщо раніше вона становила 3,4 %, то тепер 4,4 % . Цей ефект, як впливало з кореспонденції, став можливим передовсім завдяки тому, що В. Климкович почав годувати корову так, як рекомендував йому фахівець, який, до того ж, і сам спостерігав за дотриманням якості кормів.

У публікаціях газети часто подавалися й зведення щодо підсумків проведення контролю молочності корів за місяць чи навіть рік. Це були розлогі статистичні дані, що друкувалися, як правило, на кількох сторінках газети, починаючи з першої, де розверстувалися передові статті. Однак, щоб не виглядали газети заповнені суцільним текстом, не привабливо і не відбивали охоту читача від ознайомлення з такою великою публікацією, редакції використовували такий прийом, як поділ статті на окремі частини з підзаголовками, що добре сприймається читачем.

Коли друкувалися великі, на кілька сторінок матеріали, які починалися з першої шпальти, редакції не друкували передових статей, а початок статті на місці передової свідчив про актуальність публікації. До того ж, такі звіти

видавалися і як окремі брошури. Наприклад, на початку грудня 1934 р. на сторінках „Сільського господаря” був надрукований звіт „Висліди контролі молочності за 1933 – 1934 рр., веденої в годівельних секціях „Сільського господаря” [159, с. 353], і під таким самим заголовком побачила світ брошура.

У середині 30-х рр. рівень життя більшості селян суттєво знизився. Якщо раніше майже кожний господар основний дохід отримував від землеробства, то тепер через „цінові ножиці” заняття землеробством ставало щораз більше затратнішим, а найбільшим джерелом достатку стала корова: частину молока селянин залишав для своєї сім’ї, частину продавав. Окрім цього, з молока виробляв сметану, сир, масло, а відходи, які залишалися після переробки молока, йшли як додаток до корму для свиней.

Так для багатьох сільських сімей корова стала єдиною годувальницею: „Бог дав, – Бог взяв, – чується часто в селі з уст бідного селянина, якщо помре йому дитина. Похорон відбудеться тихо, спокійно, без плачу й зойку. Якщо згине в дрібноземельного корова, плаче ціла родина. У порівнянні тих двох подій криється одна причина: смерть дитини є смертю тільки однієї особи в родині, і її долю цілком слушно передається волі Всевишнього. Життя і смерть людини лежить тільки у силі Бога, якій людина мусить покоритися. Як згине корова у хлібороба, то це відчуває ціла родина. Часто загибель корови тягне за собою голодування цілої сім’ї, захитує рівновагу цілого господарства на довгі роки. Тому в страху перед голодуванням, перед буттям „без ложки молока”, без тої одинокої омасти до бульби чи тіста або каші, у страху перед небезпекою захитання господарства, того верстату праці й підстави до добробуту сім’ї, плаче ціла родина за коровою” [171, с. 33].

Щоб застерегтися від такого лиха селяни почали самостійно шукати порятунку від такої біди. У деяких селах вирішили збирати кошти, щоб компенсувати витрати селянам на випадок загибелі корови. Для цього призначали касира, який вів облік надходження коштів. На випадок нещастя

з коровою „... до книговодця, а він усе звіряє і платить гроші. Так без мороки можна знову купити корову” [312, с. 15].

На сторінках газет обговорювалася процедура відшкодування селянинові вартості корови. В результаті чисельних пропозицій, які висвітлювалися на сторінках часописів, було вирішено „без нічиєї допомоги, без жодних субвенцій з боку держави чи урядових установ створити при районних молочарнях „допомоговий фонд” [245, с. 3]. Завдяки фонду селянин, який втратив корову, отримував готівкою як компенсацію за цю втрату до 80 % коштів на придбання іншої корови, а 20 % йому виплачували як кредит. Це, звісно, було суттєвою допомогою.

Водночас за рахунок незначних відрахувань при районних молочарнях обладнувалися ветеринарні аптеки, пункти, створювався штат ветеринарів, які б в разі потреби надавали худобі допомогу тощо.

Однак редакції фахово-господарських часописів намагалися приділяти увагу й іншим сільськогосподарським промислам. Звісно, через незначне розгалуження цих промислів, таких публікацій на сторінках часописів було не багато. Наприклад, при товаристві „Сільського господаря” були створені секції для „ходівлі та хову” домашньої птиці, відгодівлі свиней, розвитку садівництва тощо. Найбільше уваги висвітленню цих промислів приділяли „Господарсько-кооперативний часопис”, місячник „Сільський господар” й відповідні вузькоспеціалізовані видання – „Український пасічник”, „Шовківництво” та ін.

Головний акцент у публікаціях, присвячених висвітленню інших промислів, робився на тому, аби розповісти про доцільність розширювати усі галузі, вказувалося на їх вигоді. Наприклад, збираючи зернові, селянин лише обмолочував їх, готуючи до продажу. Однак редакція „Сільського господаря” закликала подивитися на цю, ніби вже усталену традицію, ширше, закликаючи, зокрема, будувати невеликі млини. Вигоди від цього роз’яснювала за допомогою введення для аргументації відповідного цифрового ряду: „100 кг. пшениці коштує 24 зл. Однак коли цю пшеницю

змолоти, можна отримати різні сорти муки, за які, якщо навіть списати 5 кг. на втрати при помолі, отримаєте 30,5 зол., тобто матимете чистий прибуток більш як 6 зл. ” [140, с. 229].

Редакція закликала не відкидати можливості розвивати й підсобні промисли, зуміти з усього знаходити вигоду: “Коли це район лісовий чи гірський, де є маса грибів, ягід, – організуймо збір, сушення, маринування грибів, ягід, видушування соків і т.д. Гриби, сушені чорниці, малини, ялівець чи й малинові соки – це золото. На ці продукти завжди є більше купців, як продавців. Польща щорічно спроваджує їх вагонами. Теж саме можна сказати про околиці з садовою і огородиною. Закладайте сушарні, переробляйте овочі на повидла, організуйте квасярні капусти, огірків і т.д. Відкрийте в селі перукарню, крупярню, м’ясарню. Заложіть оліярню, кошикарню, ткальню, шевську чи кравецьку майстерню, цегольню, млин, електрівню, де це можливо. А скільки ще можна мати верстатів праці в спеціальних місцевостях, приміром з торфовищами, з лічничими зелями, з смолистими лісами, з озерами і потоками, з вапняками і т.д. Усе це є наші нерозкопані скарби... Коли б у кожному селі повстало, принаймні, два верстати праці – вже маси безробітних чи малоземельних знайшли б працю” [143, с. 29].

Так само в публікаціях обґрунтовувалося значення як для добробуту селян, так і загалом для українського села вирощування і переробка цукрових буряків, роль садівництва, збут яєць, розвиток пасічництва. При цьому редакції вказували на потребу організувати працю в кооперативах у комплексі, щоб селяни самі брали участь на всіх етапах – від виробництва і до переробки та продажі продукції і домагатися, аби з села продавалося більше товарів, ніж доставлялося, бо „лише так можна було забезпечити сталий ефект і мати вигоду” [269, с. 314].

Загалом найбільше публікацій, окрім тем землеробств та молочарства, газети присвячували підсобним промислам. Однак якщо порівняти кількість видів промислу за 1938 рік, наприклад, і з кількістю публікацій на цю тему, –

матимемо суттєві розбіжності. Згідно із статистичними даними, зробленими в товаристві „Сільський господар”, до ткацького промислу в 1938 р., наприклад, було залучено більш як 1650 селян, 700 осіб займалися плетінням кошиків, понад 300 ткали килими. Поширеним були й заняття у сфері виробництва іграшок, гончарстві тощо [207].

Натомість на сторінках газети „Сільський господар” у 1938 р., за нашими підрахунками, було надруковано лише два репортажі, три кореспонденції та декілька заміток на тему ткацького промислу; дві кореспонденції та одна стаття про заготівлю лози й плетіння кошиків тощо.

Загалом, порівнюючи тематику публікацій всіх фахово-господарських часописів на теми різного промислу за 1938 р., наприклад, можна констатувати, що майже 70,4 % публікацій було присвячено висвітленню теми землеробства та молочарства, на інші промисли припадало менш як 29 %. Причина цього, на наш погляд у тому, що самі фахово-господарські товариства головну увагу в своїй діяльності приділяли саме великим промислам – землеробству та молочарству, тоді як про розвиток інших промислів у міжвоєнний період особливо не турбувалися.

Таким можна констатувати, що формування тематики фахово-господарських часописів у міжвоєнний період передовсім впливало з тих завдань, які керівні органи громадських просвітніх товариств та професійних об’єднань вважали першочерговими для підвищення ефективності сільськогосподарського виробництва, піднесення добробуту як безпосередньо українського селянина, так й українського села загалом. Однак при цьому редакції не були бездумними пропагандистами таких рішень, а підходили до цього творчо: урізноманітнювали форми подання матеріалів, розширювали їх жанрові можливості. Для переконливішого роз’яснення змісту публікацій використовували всебічну аргументаційно-доказову базу, статистичні дані, відповідний стиль викладу матеріалу.

Виходячи з того, що найважливішою ланкою сільськогосподарського виробництва, окрім рільництва чи хліборобства, вважалося молочарство, редакції більшості часописів постійно тримали в центрі уваги питання, пов'язані з цією галуззю: не було такого числа будь-якого видання, на сторінках якого не порушувались би ці питання. Для встановлення частотності цієї теми, ми загалом підраховали, що коли, наприклад, „Кооперативне молочарство”, бо це впливало з його призначення, майже 89 % усіх публікацій кожного числа присвячував цій темі, то інші часописи дещо менше – „Сільський господар” – до 42 %, „Господарсько-кооперативний часопис” – 39,7 % тощо.

При висвітленні тих чи інших аспектів, пов'язаних з молочарським промислом, редакції неодноразово використовували повторюваність тем, що було обумовлене необхідністю того, аби селяни не лише усвідомили актуальність проблеми та її значення для поліпшення їхнього добробуту, а й на основі листів-відгуків, що надходили до редакції, реально оцінили корисність від пропагованої часописом проблеми й хотіли втілили цей, вже апробований досвід іншими господарствами, у свою господарську практику.

Серед провідних тем, присвячених молочарському промислу, що часто повторювалися і висвітлювалися у різних жанрах, варто виділити роз'яснення селянам необхідності перейти від індивідуальної продажі молока до реалізації молочної продукції в кооперативах, потреби раціональної годівлі худоби як найважливішого фактора збільшення надоїв молока, використання нових методів праці, застосування відповідної техніки.

Нерідко редакції самі ставали ініціаторами нових починів: саме з їх ініціативи, наприклад, були розроблені і втілені в практику рекомендації щодо того, як допомогти селянинові при втраті корови, організувати ветеринарні аптеки тощо.

Починаючи з 30-х рр. редакції починають активізувати роботу і над висвітленням тем, пов'язаних із тими чи іншими галузями виробництва.

Висновки до розділу

Виконуючи своє призначення, українські періодичні і неперіодичні видання фахово-господарських товариств основну увагу приділяли темі сільськогосподарського виробництва. Передовсім, будучи офіційними друкованими органами товариств та об'єднань, редакційні працівники, використовуючи весь арсенал доступних їм творчих прийомів, намагалися дохідливо роз'яснити читачам рішення керівних установ цих товариств, усебічно пропагували їх.

Виходячи з того, що основним „виробничим верстатом” для українського селянина було землеробство, друковані видання чільну увагу приділяли тому, аби поліпшити якість орної землі. З цією метою вони проводили різні кампанії, пропагували значення комасації, меліорації, акцентували увагу на потребі знищення міжділянкових меж на полях тощо. З цією метою використовувалися публікації різних жанрів, але переважали традиційні – теоретичні статті, репортажі, кореспонденції, інформаційні замітки. Їх авторами були як штатні працівники редакцій, так і вузькопрофільні фахівці.

Починаючи з 30-х рр., редакції не лише подають тематичні добірки листів як самостійні тематичні блоки, а й практикують нову форму подання таких матеріалів: друкуючи, наприклад, лист, що надійшов від позаштатних авторів, додають до нього коментарі. Причому коментаторами таких листів були не лише редакційні працівники, а й спеціалісти відповідних галузей сільськогосподарського виробництва.

Водночас тема комасації та меліорації висвітлювалася в популярних брошурах, що видавалися завдяки фінансовій діяльності товариств „Просвіта” та „Сільський господар”. Серед цих видань як перекладені праці німецьких та польських авторів, так і книги українських фахівців. Саме брошури місцевих авторів були особливо цінними тому, що будувалися вони

переважно на місцевому емпіричному матеріалі й пропагували місцевий досвід.

Не менш важливо було прилучити селянина використовувати новітні методи господарювання, користуватися сільськогосподарськими машинами тощо. Для роз'яснення цих положень редакції так конструювали структуру публікацій, щоб в їх основі був конкретний фактологічний матеріал, промовисті цифри, переконливі факти. При цьому текст будувався таким чином, що нерідко цифровий фактаж, який слугував головною аргументаційною базою, у деяких публікаціях повторювався. І це не було прогалиною в роботі редакцій, а робилося обдуманно, цілеспрямовано, бо давало змогу читачеві глибше зрозуміти проблему, повірити в достовірність публікації. Однак така повторюваність фактологічного матеріалу, стосувалася лише окремих публікацій, висвітлення однієї теми в кількох „розрізах”. Якщо ж аналізувати тенденцію до розкриття теми в загальному контексті, то редакції „вели” її послідовно, без повторів, розкриваючи проблему від простого, зрозумілого матеріалу, до складного. Публікації такого типу відзначалися доступним стилем, у них не було зайвої термінологічної ускладненості, публіцистичних чи образних елементів. Нерідко, намагаючись зацікавити читача, редакції шукали не лише нових форм подання матеріалу, а й самі виступали ініціаторами проведення різних кампаній, конкурсів.

Коли внаслідок кризи, яка щораз більше охоплювала державу, рільництво та землеробство ставало збитковішим, товариство „Просвіта” та „Сільський господар”, аби допомогли селянинові перебороти економічні труднощі, поставили перед редакціями своїх друкованих органів і видавництвами завдання почати пропаганду за розвиток молочарства. Тому вже в 20-х рр. не було такого видання, редакції яких би не порушували ці питання. Наприклад, на сторінках журналу „Кооперативне молочарство” як провідного друкованого органу молочарської кооперації майже 89 % усіх публікацій кожного числа присвячувалося цій темі; „Сільський господар”

друкував у кожному числі до 42, %, „Господарсько-кооперативний часопис” – 39,7 % публікацій на теми молочарства тощо.

Висвітлюючи теми землеробства, редакції уникали повторюваності тем. Але при висвітленні тих чи інших аспектів, пов’язаних з молочарським промислом, спостерігаємо протилежне: неодноразову повторюваність, що, очевидно, було обумовлене необхідністю того, аби селяни не лише усвідомили актуальність проблеми, на яку досі не звертали уваги, бо вона була для них не головною, а й глибше зрозуміли її значення для поліпшення добробуту. Сприяла цьому й широка робота позаштатного авторського активу: на основі листів-відгуків, що надходили до редакції, селяни реально могли оцінити корисність від пропагованої проблеми й таким чином воліли втілили вже апробований досвід іншими у свою господарську практику.

Серед провідних тем, присвячених молочарському промислу, що часто повторювалися і висвітлювалися в різних жанрах, варто виділити роз’яснення селянам необхідності перейти від індивідуальної продажі молока до реалізації молочної продукції в кооперативах, потреба раціональної годівлі худоби як найважливішого фактора збільшення надоїв молока, використання нових методів праці, застосування відповідної техніки.

Водночас в активі редакцій й пропаганда інших видів промислу. Редакції вже не тільки акцентують увагу на збільшенні виготовлення тієї чи іншої сільськогосподарської продукції та поліпшення її якості, а й підносять тему на вищий щабель, акцентуючи увагу на завершеному циклі виробництва – від вирощення продукції до її перероблення та продажі.

Для ширшого поширення тієї чи іншої ідеї редакції нерідко друкували на „розвороті” сторінки-плакати, текст яких набирался більшим шрифтом і коментувався малюнками, схемами. Часто такі сторінки-плакати оформлялися в кількох кольорах. Оскільки вони не були зшиті з основним блоком, то їх можна було вивішувати окремо в людних місцях. Усе частіше друкувалися й фейлетони, невеликі гумористично-сатиричні оповідання.

РОЗДІЛ 4

Виховна та просвітницько-освітня функції фахово-господарських видань

4.1. Ліквідація неграмотності та роль друкованих ЗМІ як складова освітньої функції медіа

Серед проблем теорії журналістики, які потребують вивчення, оскільки й досі не мають однозначного трактування є, зокрема, з'ясування функцій засобів масової інформації. Тим паче, що як українські, так і закордонні вчені цю проблему трактують по-різному. Наприклад, швейцарський дослідник мас-медіа Р. Блюм вважає, що ЗМІ виконують функції інформування, артикуляції, соціалізації, критики та контролю, корекції, обслуговування, розважання і реклами [8, с. 197]. А. Роскошний виділяє інформаційну, освітню, соціалізуючу, інноваційну, контролюючу, мобілізуючу, розважальну і рекламну функції [107, с. 91].

Загалом можна погодитися з кожним з цих визначень, хоча більшість функцій обґрунтована недостатньо. Наприклад, А. Роскошний виділяє інформаційну, а Р. Блюм – функцію інформування, що, певним чином, збігається. Однак, з'ясовуючи інші функції ЗМІ, можна зауважити, що в кожній з названих функцій неодмінно також є більший чи менший елемент інформаційності. Не можна, наприклад, досліджувати контролюючу чи мобілізуючу функцію без інформаційного приводу, тобто в кожній з цих функцій інформаційний елемент є визначальним. Зрештою, у будь-якому жанрі чи у будь-якій радіо- чи телевізійній передачі, як слушно зазначає В. Лизанчук, функції ЗМІ „характеризуються властивістю взаємопроникнення, перебувають в органічній взаємозалежності, постійно взаємодіють” [75, с. 245]. Тому варто, очевидно, говорити про інформаційно-пізнавальну функцію, як це роблять А. Чічановський і В. Шкляр [136, с. 22] чи А. Москаленко [87, с. 122].

Також при визначенні функцій ЗМІ доцільно, на наш погляд, враховувати й історичний контекст, адже в різних часових відтинках, у різних суспільно-політичних обставинах функції ЗМІ можуть змінюватися. Наприклад, у демократичному чи тоталітарному суспільстві, у період становлення мас-медіа чи в епоху глобалізації тощо.

Однак безперечно, що засадничі, базові функції ЗМІ залишаються незмінними, хоча певним чином й можуть транслюватися, видозмінюватися. Це спостерігаємо на прикладі діяльності фахово-господарських часописів та друкованих видань різних кооператив, товариства „Сільський господар”, „Просвіта” тощо.

У міжвоєнний період, коли не було розгорнутої мережі українських загальноосвітніх шкіл та фахово-господарських навчальних закладів і культурно-просвітницьких національних інституцій, роль вихователя та організатора мусили взяти на себе українські друковані видання, які лише почали торували свій шлях до масового читача.

Водночас успіхи українських фахово-господарських товариств знаходили щораз більшу підтримку серед українського населення, яке побачило, що товариства „Просвіти”, „Сільського господаря”, кооперативи дбають про українського селянина, робітника, купця...

Враховуючи майже поголовну неграмотність – із середніх шкіл, наприклад, українцям після тривалої боротьби вдалося домогтися заснування лише шести гімназій: дві у Львові і по одній у Тернополі, Перемишлі, Коломиї і Станіславові й створення кількох паралельних класів при польських гімназіях у Бережанах та в Стрию, а фаховий вишкіл молоді вели лише п'ять українських семінарій і не було жодної технічної, торговельної чи сільськогосподарської школи [116, с. 106]. Тобто загалом західноукраїнське населення було в основному неграмотним. Тому „Просвіта”, кооперативні установи та товариство „Сільський господар” вважали першочерговим завданням ліквідувати неграмотність, щоб на цій основі виховати національно свідомого патріота нації, захисника її інтересів. Саме такі

завдання і поставили вони перед своїми періодичними виданням, на це націлювали й видавничу діяльність. При цьому виходили з того, що „неписьменна людина не має звичайно ніякої свідомості: ні національної, ні громадської. Вона не може виявити майже ніякої громадської активності. Через свою несвідомість та неактивність вона поневолі ослаблює національно-громадську солідарність народу та найкращі досягнення зорганізованого суспільства [50, с. 22]. Тобто фахово-господарські видання зосередили першочергову увагу на виконанні освітньої функції.

Як свідчать матеріали періодики, проблема ліквідації неписьменності не була якоюсь одноразовою кампанією: в міжвоєнний період ця тема майже ніколи не сходила зі сторінок преси, хоча, щоправда, відбувалася з різною інтенсивністю. Причина цього, на наш погляд, у тому, що в суспільстві не були чітко визначені стратегічні напрями вирішення цієї проблеми. Наприклад, найбільшого поширення кампанія ліквідації неграмотності, як впливає це з аналізу фахово-господарських часописів й тогочасної західноукраїнської загальнополітичної преси, набула в 1923 – 1924 роках, у 1933 – 1934 роках і в 1937 р.

Аналіз виконання цієї функції, що виявлялася у відповідній тематиці, яку вели журналісти на сторінках фахово-господарської періодики, свідчить, що в 1923 – 1924 рр., якщо виходити із 100 % кількості публікацій, присвячених проблемам боротьби з неграмотністю, на цей період припадало, за нашими підрахунками, 17,6 % публікацій; в 1933-1934 рр. – 12,4 %, у 1937 р. – 19,1 %. Тобто, саме протягом цих трьох періодів було надруковано майже половину публікацій за весь міжвоєнний період, присвячених темі ліквідації неграмотності.

Загалом же початок кампанії боротьби з неграмотністю можна вважати 1913 рік, коли товариство „Просвіта” розробило „Інструкцію для читалень „Просвіти” в справі поборювання неграмотності” [211, с. 259], в якій головну роль відводилося періодичній пресі та читальням „Просвіти”: „Ціллю читальні є просвітня робота в громаді, а такою роботою мусить бути понад

усе поборювання неграмотності” і зобов’язувало читальні „в місяці падолисті оголосити кожного року.., що з днем 2 падолиста, а найдалше з днем 1 грудня відкриває курс науки читання і писання для неграмотних”.

Водночас в „Інструкції” акцентувалася увага на методиці викладання, розкривалася програма навчальних курсів, рекомендувалася необхідна література: „Наука повинна відбуватися в днях і годинах, погоджених з учасниками курсів. Час науки повинен тривати найменше 10 тижнів при 6-годинній науці на тиждень. План науки: читання і писання письма та чисел до 100, ознайомлення з мірами вимірювання ваги і відстані. При науці належить триматися підручника О. Солтиса, виданого товариством „Просвіта”...”. Тобто, головним і єдиним підручником рекомендувався „Буквар” О. Солтиса. Натомість І. Зуляк твердить, що „для навчання неписьменних Головний виділ пропонував підручник О. Поповича, за його відсутності – буквар О. Солтиса” [50, с. 196].

Відтак через 10 років при товаристві „Просвіта” була створена „комісія по боротьбі з неписьменністю”. На жаль, як слушно зазначає І. Зуляк, практично до кінця 1923 р. вона „не проявляла належної праці у цьому питанні” [50, с. 187]. Зрештою, суттєвих зрушень щодо ліквідації неграмотності серед населення краю не вдалося домогтися навіть до початку 1930 року.

При висвітленні проблеми ліквідації неграмотності редакції акцентували увагу на трьох аспектах: важливості вирішення цієї проблеми як для кожного неграмотного українця, так і для нації загалом; рекомендацій щодо ефективного проведення навчання; акцентуванні на потребі створення власного національного інформаційного поля, яке б формували українські періодичні і неперіодичні видання й читальні. Ці тематичні блоки були основоположними протягом усієї кампанії.

Видається, що створення читалень не вписується в орбіту інформаційного простору. Між тим і нині дослідники мас-медій вважають, що інформаційний простір держави становлять не лише друковані чи

електронні видання, а й архіви, бібліотеки. Наприклад, З. Партико твердить, що в інформаційну галузь держави входять, окрім ЗМІ, більшість закладів культури, зокрема бібліотеки, архіви тощо [95, с. 221].

У чисельних публікаціях фахово-господарських видань підкреслювалося, що без загальної освіченості населення неможливо піднести добробут селянина навіть тоді, коли він буде активним членом кооперативних інституцій чи, наприклад, товариства „Сільський господар”: „Конечність просвітньої діяльності, – писав організатор української кооперації Ю. Павликовський, – є безсумнівною. Оскільки ж через вікову неволю нарід наш стоїть на низькій культурній рівні, мусить культурно-освітня праця серед нашого населення бути передусім загальною” [94, с. 12].

Найбільше уваги ліквідації неграмотності приділяли видання товариства „Просвіта”. Однак ця тема не була байдужою й для журналістів фахово-господарських видань. Наприклад, „Сільський господар” 1 січня 1933 р. підкреслив, що боротьба з неграмотністю є не менш важливою, ніж оборона під час війни, і закликав приєднуватися до цієї оборони якомога більше людей: „Всі на фронт до боротьби з неграмотністю. Одні поборюють неписьменність безпосередньо і вчать неписьменних, інші посередньо – і надсилають хоч би малі датки на фонд боротьби з неграмотністю. Поборюючи неписьменність, відкриваєте темним скарбницю знання і робите їх життєздатними, а тим самим збільшуєте кадри ідейних і свідомих громадян”, і виділила жирним шрифтом заклик: „Нехай на тім фронті не буде між українцями дезертирів!” [74, с. 15].

Статті, присвячені темі ліквідації неграмотності мали, як правило, мобілізуючий характер, свідченням чого є навіть заголовки таких публікацій: „Геть з неграмотністю!” [181, с. 2], „Смерть неписьменності” [284, с. 82] та ін. Тобто, апеляційна функція таких заголовків, як зазначав В. Здоровега, „лежить у площині агітаційно-пропагандистській, за допомогою такого заголовка редакція і автор, зрозуміло, прагнуть певним чином вплинути на читача” [47, с. 108].

Зрештою, не тільки заголовки, а й стиль публікацій, присвячених темі боротьби з неграмотністю, також характеризувався безапеляційністю, чіткою мотивацією, використанням різних гасел: „...Мусимо на цілий мільйон збільшити число письменних і водночас національно свідомих громадян-українців. Мусимо бодай одну третину сховищ темноти перетворити у ясні палати світла. І перетворимо! Наше гасло: листопад – місяць грамотності українських мас! Нехай же цей поклик понесеться широко в народ: із сторінок нашої преси, з церковних проповідниць, із домівок усіх наших товариств і установ, із кожної нашої хати, з уст кожного українця!” [181, с. 2].

Інший спосіб побудови статей, присвячених темі ліквідації неграмотності, базувався на формі питань або гасел-імперативів, які озвучувалися в статті, і відповідей редакції на них: „Чи знаєте Ви, що неписьменність – найбільший ворог кожного народу, найстрашніша гальма його поступу на всіх ділянках життя, каламутне джерело його духовного рабства? І чи знаєте Ви, що серед нас, ось тут, на західних землях аж сім мільйонів сімсот двадцять тисяч (себто 41,7 відсотків), а в самій тільки Галичині аж вісімсот тридцять шість тисяч (себто 34,5 відсотків) українців у пошкільному віці (від 14 року життя) не знає сьогодні основ грамоти, себто стільки української молоді та старших не вміє ні читати, ні писати? ... Як же іти вперед? Як за кращу долю змагатися? Як? ... Хто Бога в серці має – биймо в дзвони – і то скрізь! На тривогу!” [290, с. 3].

А ось приклад статті, в якій виклад матеріалу іде від озвучених автором актуальних лозунгів: „Не будьмо байдужі! Виховуймо наших членів! Не легковажмо! Ушляхетнюймо свої душі та підносім моральну вартість наших членів через освітньо-виховну працю! Цей клич мусить стати тепер нашим гаслом. Цього вимагає теперішня хвиля”. І далі розкриває форми, які треба ширше використовувати для боротьби проти неграмотності. Це, зокрема, „кооперативні бібліотеки, читання преси, передплачування різних часописів та книг...” [160, с. 4].

Нерідко на сторінках фахово-господарських часописів для того, щоб ознайомити читачів з позитивним досвідом проведення кампанії ліквідації неграмотності, передрукувалися публікації з інших видань. Так, на сторінках „Сільського господаря” 22 листопада 1930 р. було передруковано редакційну статтю з волинської газети „Нове село” „Використовуймо довгі осінні та зимові вечори”, в якій узагальнювався досвід організації навчального процесу в читальнях. Її автор радив „Починати читати з чогось легкого, а потім переходити до складнішого. При цьому треба мати чіткий план проведення занять. Найліпше планувати тижневу роботу, вважаючи, наприклад, що в понеділок можна ознайомлювати слухачів з географією України, для чого читати відповідну літературу. У вівторок бесіду присвятити історії, в середу – етиці, в четвер – природознавству. В інші дні можна практикувати голосні читання газет та обговорювати актуальні публікації. Лише так, – підсумовував автор статті, – можна побороти неграмотність”. Окрім цього, радив гуртом скласти гроші і купити самовар. Якщо продавати чай навіть по мінімальній ціні, то вже через місяць-два покупка окупиться. До того ж, господині могли б випікати тістечка до чаю, і продавати їх.

Зрозуміло, що готових рецептів для боротьби з неграмотністю не було. Тому на сторінках фахово-господарських часописів, в середовищі української інтелігенції нерідко влаштовувалися дискусії з приводу того, як краще організувати цю справу. Дехто обстоював думку, що до участі в ліквідації неграмотності повинні бути залучені всі освічені громадяни і робота ця повинна вестися постійно, в будь-якому гуртку чи в школі або в церкві: „Найбільше неписьменних є на селі, а тому всі інтелігентні сили хай свій вільний час віддадуть на користь українському селу – на боротьбу з неписьменністю...” [281, с. 145].

Інші ж доводили, що такий підхід не сприятиме успіху, оскільки не кожний, хто вміє писати і читати, здатний навчити іншого – для цього потрібні спеціальні методики, навички педагогіки тощо. Тобто лише

фахівець може бути корисним у справі навчання неграмотних, оскільки „дилетантизм в освітній праці шкідливий”, хоча й при цьому не заперечувалося, що педагогами можуть бути всі суспільні діячі, однак „в інтересі справи повинні вони докладно з’ясувати собі ціль і обсяг освітньої праці та пізнати її засоби й методику” [234, с. 214].

Нерідко в нижній частині газетної шпальти, у так званому „підвалі”, на закритті сторінки редакція виділяла жирним шрифтом, розверстані на два-три рядки лозунги, присвячені проблемі ліквідації неграмотності: „Всі на фронт боротьби з неграмотністю!”, „Зробимо місяць листопад ударним фронтом по боротьбі з неграмотністю!” тощо.

Найчастіше такі форми подання лозунгів використовували редакції „Господарсько – кооперативного часопису” та „Сільського господаря”. Такий спосіб організації подання матеріалу В. Карпенко вважає різновидом самостійного інформаційного жанру – гасла, стверджуючи, що „Гасло – порівняно новий жанр, який можна віднести до розряду інформаційних, висунутим нашим динамічним часом. Це, як правило, стислий, афористично значущого змісту вираз, який подає певні орієнтири для комуніката...” [58, с. 210].

Ознайомлення з українськими часописами свідчить, що таку форму подання матеріалу практикували ще в 20-і – 30-і роки українські часописи, а згодом її перейняли й партійно-радянські газети [108, с. 48]. На наш погляд, зрештою, не варто говорити й про такий окремий жанр, як гасло, бо це, радше, форма подання матеріалу, своєрідний різновид верстки часописів, який має тривалу історію, а в наші часи зазнав лише відповідної трансформації.

Звісно, лише обґрунтуванням потреби ліквідації неграмотності, що велася на сторінках фахово-господарських часописів, домогтися суттєвих зрушень було неможливо. Тому інший, так би мовити, стратегічний, напрям щодо ліквідації неграмотності полягав у необхідності роз’яснювальної роботи щодо ролі бібліотек, клубів-читалень, налагодження системи

видавничої роботи, розповсюдження періодичних видань: „Передовсім необхідно зайнятися освітньою роботою по читальнях „Просвіти”, бо освіта є передмовою будь-якого поступу, – зазначав С. Магальяс у статті „Слово до української молодіжи”, де окреслював першочергові завдання щодо боротьби з неграмотністю: організовувати читальні, вести курси для неграмотних, улаштовувати виклади і дискусії на цікаві теми, проводити спільні читання, ширити друковані видання” [233, с. 214].

Очевидно, що керівництво товариства „Просвіти” прислуховувалося до таких рекомендацій, бо для координації роботи щодо ліквідації неграмотності при центральнім товаристві „Просвіта” у Львові було створено низку комісій: просвітньо-організаційна комісія, головою якої був обраний М. Галущинський, секретарем О. Панейко; видавнича комісія (голова І. Раковський, секретар В. Радзикевич); комісія для поборювання неграмотності (голова М. Мороз, секретар В. Полянський); комісія для кольпортажі (розповсюдження. – *Б. І.*) книжок (голова О. Навроцький, секретар С. Громницький) та ін.

Головним завдання просвітньо-організаційної комісії було „відновити всі читальні, засновувати нові, виготовляти для них інструкції, як повинні вони вести просвітню працю у себе, скликувати читальняні анкети, організовувати мандрівні бібліотеки тощо” [264, с. 219].

Для ефективнішої роботи при просвітньо-організаційній комісії було створено три групи, які, відповідно, координували просвітню працю, контролювали сплату членських внесків та опікувалися роботою бібліотек. Це дало позитивні результати: уже до середини 1922 р., як інформували часописи, відновили роботу 880 (до війни їх було майже 250.000) й засновано 68 нових читалень [102, с. 17].

Видавнича комісія займалася підготовкою до друку різних книжкових видань та календарів товариства „Просвіта”. Саме завдяки її зусиллям у 1924 р. було налагоджено випуск книжкової серії „Просвітні листки”. Особлива увага приділялася рецензуванню книг, оскільки польська цензура

шукала будь-яких зачіпок, аби конфіскувати шкідливі, на погляд цензури, видання чи вилучити з них цілі абзаци або й навіть сторінки. Так трапилося, наприклад, з 44-м річником календаря товариства „Просвіта” на 1922 рік. Редакція намагалася подати в цьому 247-сторінковому виданні максимум матеріалу просвітнього й науково-популярного характеру. Однак втручання цензури аж у 82 місцях призвело до величезних збитків товариства. Такі ж збитки отримало товариство внаслідок втручання цензури до першого випуску „Театральної бібліотеки”, де п’ятитисячним накладом була надрукована драма М. Старицького „Зимовий вечір” й таким самим накладом оповідання В. Недолі про життя задунайських запорожців „Бери все, що в хаті” [62, с. 19]

Робота цієї комісії також була нелегкою, бо влада нерідко забороняла організовувати курси неписьменних дорослих, як, наприклад, у Волчківцях коло Снятину, в селі Ралівка на Самбірщині тощо [177, с. 4].

Комісія, яка відала розповсюдженням книг, намагалася розробляти різні форми, аби книжка якнайшвидше доходила до найширшого кола читачів. Наприклад, за рекомендацією членів товариства або активних книго- чи пресорозповсюджувачів надсилалися друковані видання на умовах післяоплати та з відтермінуванням оплати на певний час, почала діяти заборона на безкоштовне розповсюдження книг (виняток становили лише політичні в’язні та сиротинці). Окрім цього, комісії вдалося налагодити зв’язки з наддніпрянськими, американськими та іншими закордонними книгорозповсюджувальними фірмами. Передбачалося, що отримані кошти від цих запроваджень допоможуть заснувати у Львові книгарню товариства „Просвіта” та сприятимуть організації „синдикату українських видавців” [271, с. 25].

Однак для налагодження книговидавничої справи й розширення мережі періодичних видань необхідно було мати відповідне фінансово забезпечення. Тому чимало газетно-журнальних публікацій фахово-господарських видань роз’яснювали, для чого потрібні кошти: „Кожна праця вимагає гроша, а

освітня робота дуже дорога. І тут лежить найтяжчий камінь на грудях головного віділу товариства „Просвіта” [139, с. 19]. Для „скинення цього каменя” рекомендувалося створити спеціальний видавничий фонд, налагодити мережу книгодрукування та розвиток газетно-журнальної справи [276, с. 6].

Закликаючи до збирання коштів на просвітні й видавничі цілі, редакції часописів водночас вели цю тему з роз’ясненням значення „Просвіти” для кожного українця, зазначаючи, що „Вогненне слово „Просвіти” сприятиме освіті, зростанню нашого культурного рівня, господарському поступу, щоби найскоріше зрівнятися нам з найкультурнішими європейськими народами... Хто не йде за проводом „Просвіти”, хто стоїть збоку, той вже тим самим підтримує стан нашої відсталості...” [224, с. 2].

Водночас усіляко підкреслювалася роль преси як чинника освітньо-культурного процесу: „Часописи це дуже важний чинник у поширенні культури, й коли освітник зуміє його використати як слід, стає надзвичайно успішним засобом в освітній праці. Значення часопису велике, бо він зв’язує нас вістями з цілим світом; освітлює національні справи, допомагає у боротьбі проти неграмотності” [234, с. 268].

Значно активізувалася підтримка „Просвіти” з проголошенням місяця грудня місяцем товариства „Просвіта”. Пропагуючи проведення місячника, редакції фахово-господарських часописів, як, наприклад, „Господарсько-кооперативного часопису”, закликали кожного „чиє серце ще не скам’яніло, в кого надія ще жива, кому національна честь ще дорога” до того, що варто зробити протягом найближчого часу: „1). Скласти жертву на „Дар „Просвіти”. І не важливо багато дати, чи мало, важливіше, аби дав кожний. 2). Вписатися в члени Головного товариства „Просвіти”... 3). Закупити в „Просвіті”, хоч на невелику суму, книжок для бібліотек. 4). Передплатити видавані „Просвітою” періодичні видання й купити бодай одну-дві книги” [239, с. 4].

Систематична публікації таких матеріалів дала позитивні результати. Наприклад, усі західноукраїнські кооперативи зобов’язувалися 0,5 % із своїх

прибутків перераховувати у фонд товариства „Просвіта” [221, с. 12] й до таких акцій залучалося все більше кооператив та фахово-господарських товариств. Таким чином, уже до 1932 р. практично не було українських громадських інституцій, які б фінансово не допомагали „Просвіті”.

Та попри це редакції били на сполох, що українці мало читали. Свідченням цьому велика розлога стаття, підписана криптонімом О. Л. „Замало читаємо” [252, с. 1], автор якої обґрунтовано доводив, що європейці домоглися успіхів у всіх галузях передовсім тому, що багато читають, дбають про поширення преси й купують книги. Причому вважав, що приклад у цьому повинні показати освічені люди, бо „коли письменні не люблять читати, коли часопис і книжка не є їх конечною потребою, тоді нарід з такою письменною провідною верствою мусить оставатися позаду, в темряві, злиднях і забуттю. Коли ця темрява і злидні сотню літ тривають, тоді такий нарід потрапляє в блудне колесо: він бідний, бо темний, а темний, бо бідний. В сучасній європейській нації всі читають, а ті, що пишуть, пам’ятають: писане, а особливо друковане слово, це кладка до вищої культури народу...”.

Логічним продовженням цієї статті є кореспонденція В. Ксенича „Передплачуємо наші видання” [226, с. 3]. Її автор зосередив увагу лише на одному типові видань – кооперативній періодиці – й проаналізував стан передплати цих часописів: „Від 1920 р. видаємо тижневик „Господарсько-кооперативний часопис”. Маємо 3013 кооператив, а передплатників 3600. Третій рік виходить щомісяця „Кооперативна родина”. Одне число цього часопису коштує тільки 5 сотиків. На жаль, передплатників є тільки 20 тисяч. Не можемо друкувати науково-популярного місячника „Кооперативна республіка” накладом більшим, як 900 примірників, бо наша інтелігенція ще мало цікавиться справами економічними і мало читає. „Кооперативне молочарство” здобув собі лише 1000 передплатників, хоча є цікавим виданням для багатьох”.

Для однозначного трактування цього, що українці читають мало, В. Ксенич робить порівняння з німцями, які проживали в Польщі: „Їх тут сім

раз менше, як нас, але їх кооперативне об'єднання видає також три часописи (два тижневики і один півмісячник). А на кожную німецьку кооперативу припадає 1195 прим. цих часописів на рік, тобто на одного члена аж 19 примірників! Передплатників! А не тільки читачів! Ось як виглядає культурна нація, ось з кого треба брати приклад!”.

Нерідко читачі скаржилися, що хотіли б придбати книгу чи передплатити часопис, однак для них це було фінансово витратно: „Ви, як оборонці і заступники селянських інтересів, не ідете, на мою думку, всім селянам на руку, – писав до редакції С. Стефанидин із с. Борщів Рогатинського повіту, що нині на Івано-Франківщині. Його лист був надрукований під назвою, взятою як цитата із цього листа – „Ваші видання дорогі! Чому Ви не подумали, щоб і бідному хату отворити перед Вашим календарем? Ми не в силі сплатити таких дорогих газет!”, а в листі зазначалося, що редакція, „як лікар, що за одну візиту бере 5 зл., а як бідний чоловік має при душі лише 4.50 зол., то йому своєї помочі не уділить. І так у Вас нема різниці чи господар 50-морговий (тобто той, який має таку кількість поля. – *Б. І.*), чи 2-морговий, – все одно заплати 14 зол., як хочеш читати часопис. Правда, що Ви тут не можете вести контролю, хто має більше, а хто має менше майна, але візьмімо другу сторону. Ви дуже добре знаєте, бо нас поучаєте, серед яких злиднів живе тепер наше селянство, а мимо того не даєте змоги читати нашому селянинові книжки і газети. Чому? Тому, бо раніше треба було продати 50 кг. жита або біля 7 кг. свині живої ваги, щоби заплатити Вашу газету, а тепер треба біля 100 кг. жита або 15 кг. свині живої ваги” [287, с. 337]. Відтак висловлювалися такі ж претензії щодо дорогої ціни на календар товариства та на іншу книжкову продукцію. При цьому автор листа радив сплачувати авторам менші гонорари, відмовитися від друкування на дорогому папері та „зменшити великі платні” тим, хто працює в редакції.

У цьому ж числі газети редакція дала відповідь, обґрунтувавши звинувачення щодо високої ціни друкованих видань. У відповіді, зокрема, значилося, що вона не може робити різниці між багатими і бідними

передплатниками, а всі фінансові витрати щодо друкованої продукції заздалегідь схвалюються загальними зборами товариства, які також дбають, аби „і хату бідного отворити перед нашими виданнями.., тому якщо минулого року, наприклад, на наш часопис передплата була 14 зол. на рік, а календар – 3.50 зол., тобто разом 17.5 зол., а на цей, 1931 р., ми оголосили передплату на часопис і календар разом 15 зол., загалом знизивши передплату на 2.50 зол, або на 16 % порівняно з минулим роком”.

Відтак редакція докладно розписала, скільки коштує папір, скільки платить друкарні, скільки отримують редакційні працівники тощо. З цього обрахунку читач міг зрозуміти, що редакція практично не мала прибутків, і могла б знизити передплату лише тоді, „коли б кожен член „Сільського господаря” не лише сам став передплатником, а й приєднав до цього хоча б трьох родичів, сусідів чи знайомих”.

Про потребу збільшення кількості передплатників як важливого чинника зменшення вартості часописів говорилося й на нараді головного відділу товариства „Сільський господар” у 1934 р.: „Коли б самі члени управ кружків і філій товариства „Сільський господар” скористалися з гуртової передплати, яка дає певні пільги, то лише в організації „Сільського господаря” часопис розповсюджувався більш як 10-тисячним накладом” [321. – Ф. 302, оп. 1. спр. 117, арк. 2].

При цьому практикувалися різні заходи для того, аби здешевити вартість часописів та книжкової продукції. Наприклад, „Маслосоюз” у 1933 р., намагаючись домогтися того, щоб у кожному селі розповсюджувалося не менше 10 примірників газети „Сільський господар”, передав „Сільському господареві” читачів „Кооперативного молочарства” і почав постійно дотувати видання цього часопису квотою 1.100 американських доларів щорічно [321. – Ф. 302, оп. 1. спр. 134, арк. 8].

Зрештою, редакції українських часописів не приховували, яку зарплату отримують її працівники, і наголошували, що значно більший гонорар отримують позаштатні фахівці. Це робилося для того, аби залучити до

освітньої праці якомога більше української інтелігенції. Наприклад, у 1930 р. редакція „Сільського господаря” зініціювала випуск двотомного видання фахово-господарської енциклопедії, передбачивши, що авторам сплачуватимуть по 35 американських доларів гонорару за один друкований аркуш, причому 50 % відразу, а іншу частину після виходу у світ першого тому видання, тобто в квітні 1931 р. [321. – Ф. 302, оп. 1. спр. 16, арк. 4].

Щоб знизити ціну на книжки та газети і зробити їх доступнішими, редакції газет та книжкових видавництв періодично оголошували різні місячники і пояснювали мету їх проведення. Наприклад, газета „Сільський господар” активно включилася в пропаганду провести місяць жовтень місяцем незалежного українського часопису, що був започаткований ще в 1924 р. В одній з публікацій, присвячених цьому місячнику, зазначалося, що „незалежні українські часописи, це ті, які без чужого гроша, без невідомих джерел доходу, а просто власними силами нашого народу виходять. Вони є тим важним знаком, який каже про те, чи нарід наш культурний та охочий до друкованого слова, бо чим більше в якого народу часописів, тим більше він освічений, тим більше в нього науки, знання і культури” [296, с. 306], а далі зазначав, що коли, наприклад, на 25 мільйонів поляків припадає 200 щоденників, на 6 мільйонів німців, які живуть на теренах Польщі, – 7 щоденників, та навіть в африканській державі Конго є шість щоденників, а українці в Польщі мають лише два такі часописи, тобто лише на кожних 140 господарів припадає одне число „Сільського господаря” і закликав: „Використовуйте для поширення нашого часопису місяць жовтень... А ми напишемо невдовзі, чи знову в нас одне число „Сільського господаря на 140 господарів, чи може справа поправилася”.

У 1934 р. редакція цього ж часопису розширила рамки проведення місячника, назвавши його місяцем української преси і книжки, закликаючи „щороку в цей місяць... купувати бодай одну книжку, передплатити часопис і обов’язково придбати календар „Сільський господар” та заохотити до цього темнішого сусіда” [236, с. 305].

Відтак редакції підхопили заклик товариства „Просвіта” про проведення у березні місяця дешевої книжки, аби „кожен, навіть найбідніший, господар міг собі придбати якусь господарську книжку або й цілу бібліотеку, оскільки в цей місяць ціна на книжки знижена на 50 – 70 % [238, с. 70].

Певним чином такі заходи сприяли залученню читачів до книжки чи розповсюдженню часописів. Деякі селяни не лише самі ставали активними прихильниками друкованого слова, а й залучали до цього своїх земляків. Так, Степан Гнида з Волині в 1938 р. загітував 40 своїх односельчан передплатити часопис „Сільський господар” і закликав інших наслідувати його приклад [183, с. 355].

На жаль, проведення таких місячників не завжди приносили очікуваних результатів: „Ми проголосили січень цього року місяцем кооперативної книжки та понизили її ціну. Прийшли замовлення тільки від „Народної торгівлі” та з окремих міст та сіл: з Тернополя, Борщева, Коломиї, Золочева, Мостиськ, Славська... Загалом разом на 150 зол. Це дуже мало. Тому, щоби чужі люди не насміхалися з нас, щоби й ми дійшли д гаразду і до світла, читаймо хоч десять раз більше, ніж тепер!” [282, с. 1].

Для того, аби газета стала цікавою для читачів на сторінках преси друкувалися загадки. За правильні відповіді дописувачі отримували премії. Однак оскільки загадки не були складними, потік листів суттєво зростав, редакції змушені були визначати переможця шляхом жеребкування. Це не сприйняли читачі, тому ця форма роботи з позаштатним активом дописувачів виявилася неефективною.

Даючи поради позаштатним авторам, редакції просили дописувачів писати про те, що їх турбує, в чому вони досягли успіхів, як налагоджена праця в їхньому селі чи в фахово-господарському товаристві, кооперації: „Ми не можемо обмежуватися тільки читанням часопису, нам пора вже взятися за творення змісту часописів, які ми читаємо. Нам треба подавати про себе звістку – про те, як живемо, як ми організовані, як працюємо, яких

домоглися успіхів у боротьбі з неграмотністю, що нам заважає працювати і вчитися краще, по-новому. Своїми дописами ми взаємно себе пізнаємо, вчимося з чужого досвіду та свій досвід передаємо іншим... Пам'ятаймо, що часопис не є лише ознакою культури й освіченості, але й засобом до їх розвитку. Не забуваймо цієї справи, не будемо байдужими до нашого друкованого слова” [307, с. 43].

Причому практика запрошення до співпраці торкалася не лише періодичних видань, а й календарів-річників: „Головний відділ товариства „Просвіта” повідомляє, що збирає матеріали до свого 44-річника „Великого ілюстрованого народнього календаря „Просвіти” на 1923 рік”, який вийде з початком жовтня, і просить всіх, що хотіли б взяти участь у сьогорічнім календарі, присилати статті, додержані в популярнім тоні... до кінця червня. Статті довільні: поезія, новели, короткі історичні оповідання, статті літературні, історичні, політичні, з життя нашої еміграції, просвітні, економічні, кооперативні, технічні, господарські, з медицини, ветеринарії, природи, інформаційні справи, гуморески, приказки, оголошення” [164, с. 178].

Звичайно, для зворотного зв'язку з читачами редакції не припиняли й такої форми роботи, як проведення різних конкурсів. Наприклад, у 1935 р. в лютому редакція „Хліборобської молоді” організувала конкурс на тему „Які книжки прочитав (-ла) я цієї зими, чи сподобалися вони мені, чи ні, та чому?”, „присвячений пам'яті нашого пророка та провідника народу – Тараса Шевченка”.

Серед нагород – такі призи: „перша премія – Кобзар Тараса Шевченка в гарній оправі і 5 господарських книжок; друга нагорода – бібліотека, що складається з 10 господарських книжок; третя нагорода – бібліотека з 5 господарських книжок”.

Також умовами конкурсу передбачалося, що якщо будуть й інші цікаві відповіді, то редакція переможців також преміює.

Через місяць редакція оприлюднила результати конкурсу, загалом зазначивши, що молодь не гаяла часу і збагатилася певними знаннями. Так, першу премію отримала Марія Мельничук із с. Годів Коломийського повіту; другу – Василь Баранець (с. Присівець Зборівського повіту); третю – Михайло Сухарик (с. Велдіжа Волинського повіту). Окрім цього, календарями „Сільського господаря” на рік 1935 було нагороджено ще 10 учасників конкурсу [203, с. 80].

Подібні конкурси практикували й редакції інших часописів. Наприклад, „Господарсько-кооперативний часопис” в листопаді 1935 р. схвалив ініціативу Львівського товариства письменників і журналістів ім. Івана Франка про збір коштів на літературний фонд, з якого щорічно б виплачувалися премії за найкращі твори, що вийшли в поточному році на західноукраїнських землях, й інформував, що найпершими до цієї акції прилучилися кооперативні товариства – „Народний дім” Дрогобича, кооператив „Будучність” з Тернополя, львівський „Маслосоюз”, „Народна торгівля” та кооперативний банк „Дністер” та інші, зібравши, таким чином, 575 зол. Остаточною ж метою було зібрати не менше 1000 зол. [223, с. 2].

Відтак інформувалося, що першої премії був удостоєний твір Уласа Самчука „Волинь”; друга премія дісталася Юрію Косачу за збірку поезій „Черлень” і повісті „Сонце в Чигирині”, третьою премією був відзначений Богдан Антонич за збірку поезій „Три перстені” [166, с. 13].

Продовжуючи традицію, редакція цього ж часопису у 1937 р. оголосила конкурс на кращу статтю на тему „Домашній промисл у моїй околиці” [219, с. 3].

Така форма роботи редакції з своїми читачами є актуальною й нині, бо дає можливість не лише краще зрозуміти читача, а й слугує орієнтиром для подальшого розроблення певних тем редакцією.

Важливим чинником доступності книги для читача була мережа книжкових видавництв. Тому закономірно, що чимало публікацій присвячено популяризації книжкових видавництв, висвітленню їх здобутків. Наприклад,

„Господарсько-кооперативний часопис” у 1934 р. присвятив кілька публікацій кооперативному видавництву „Самоосвіта”, що було організоване ще перед війною, однак повністю змогло відновити свою діяльність лише в 1930 р., щоб „видати кількадесят книжок, написаних якомога доступніше, і які б слугували прообразом для майбутньої фахово-господарської енциклопедії” [208, с. 2].

За неповні два роки це видавництво видало 53 книжки, і хоча обсяг книг був невеликий – від 32 до 48 сторінок, однак вони охоплювали всі сфери життя – суспільне виховання, світову історію, історію українського народу, науку про землю, книги з агрономії тощо [240, с. 3].

Так само позитивно відгукнулася редакція „Господарсько-кооперативного часопису” про видавничу кооперацію. „Хортиця”, що розпочала свою діяльність у Львові з 1930 р. Її заснувала група емігрантів з Наддніпрянщини. До 1939 р. це видавництво видало такі книжки, як „Чорний крук” і „Прірва” Ф. Дудка, „Мої спомини” С. Русової, „Призначення України” Ю. Липи, „Войнаровський” Т. Борщака та ін. Загалом 11 книжок.

Завдяки такій спільній діяльності друкованих органів товариства „Просвіта” й фахово-господарським часописам та книгам, що видавалися під егідою цих товариств, „вдалося зробити великий внесок у ліквідації масової неграмотності українського населення” [110, с. 59].

Важливе місце для ліквідації неграмотності серед населення відводилося бібліотекам та читальням, тому робота їх була під пильною увагою різнотипових видань, зокрема й фахово-господарських часописів. Бібліотеки й читальні організовувалися при товариствах „Просвіти”, кооперативів, фахово-господарських товариств. Їх метою було залучити якомога більше людей до читання, сприяти ліквідації неграмотності. Редакції, наприклад, радили, як варто організувати роботу серед неграмотних: „Під час голосного читання повинні бути присутні головню такі, що не вміють читати або читають слабо. Зацікавлені книжками і часописами, вони наберуть охоти читати і писати, тому згодом для них

можна буде організувати курси для неграмотних. Крім того, з часом вони й самі прилучаться до друкованого слова. Однак найперше треба навчити неграмотних читати. А запорука цьому – голосне читання” [202, с. 242].

Редакції не лише дбали про розгалуження мережі бібліотек, читалень, а й акцентували увагу на найголовнішій літературі, яка повинна бути доступною для читачів – „зрубом (осовою. – *Б. І.*) для таких бібліотек повинна стати література з історії України, цікаві твори, періодична преса, література з різних галузей сільського господарства” [204, с. 3].

Рекомендації редакції уважно стежити за добором літератури для читалень та бібліотек не були випадковими. Коли, наприклад, в грудні 1933 р. до бібліотеки с. Вацівка надійшли зі Львова з товариства „Просвіта” твори В. Винниченка, „... всі як один перестали брати читати книжки, хоч було багато цікавих і корисних видань”. Тому громадські активісти з цього села писали до товариства „Просвіта” Львові, щоб „не висилати таких книг, а більше присилати повістей Лепкого, Кобзар Шевченка, книги про Україну, її історію, природу тощо” [320. – Ф. 122, оп. 4, арк. 17].

Висвітлювалася на сторінках фахово-господарської преси діяльність мандрівних бібліотек: лише протягом першого півріччя 1936 р., наприклад, на сторінках „Господарсько-кооперативного часопису” цій темі було присвячено 14 публікацій. З ініціативи редакції цього часопису почали організовуватися й так звані „курсові бібліотеки”, які були двох типів: для лекторів, і для курсантів. Такі бібліотеки організовувалися для слухачів кооперативних курсів і, зрозуміло, основою фонду була відповідна фахова література. Можна припустити, що саме такі бібліотеки стали основою для бібліотек, які нині функціонують в більшості навчальних закладів України.

Отже, серед різноманіття функцій, господарсько-фахові часописи Галичини між двома світовими війнами особливу увагу приділяли освітній функції. Реалізувалася ця функція в кількох аспектах. Передовсім, виходячи з того, що українське населення краю в основному було неграмотним, редакції організовували різні кампанії, присвячені боротьбі з неграмотністю. На

сторінках преси при цьому широко велися обговорення того, як найшвидше домогтися перелому в цій справі. Це було актуально й тому, що готових зразків ефективного подолання неграмотності досі не було, а досвід боротьби з неграмотністю в більшовицькій Україні через його ідеологічну зашореність, забюрократизованість, показуху, підміну конкретних результатів демагогією не міг бути корисним для галичан.

Для подолання неграмотності необхідно було мати певну підручникову базу, розгорнуту мережу книгодрукування, налагоджену систему преси, яка б оперативно реагувала на запити читачів. Тому на сторінках преси висвітлювалися питання ефективного залучення читачів до співпраці з редакціями, організовувалися різні літературні конкурси, повідомлялося про вихід та підготовку до видання книг, друкувалися запрошення до участі у формуванні тематики друкованих видань тощо.

Чимало уваги приділили редакції доступності періодичних та книжкових видань для найширшого читацького загалу. З цією метою, наприклад, піднімалися питання про здешевлення книги, збільшення накладів преси як чинника зменшення собівартості видань тощо.

Широко популяризувалися на сторінках фахово-господарських видань діяльність бібліотек, читалень. При цьому редакції намагалися урізноманітнювати форми роботи з масовими читачами, пропагували організації різних типів бібліотек чи читалень, як, наприклад, мандрівних читалень чи курсових бібліотек тощо.

І хоча до кінця 1939 р. не вдалося здійснити в краї поголовну ліквідацію неграмотності, однак суттєві зрушення все ж відбулися, що дало змогу редакціям перейти до реалізації нових функцій.

4.2. Вплив преси на формування людини нової формації, національно свідомого громадянина, європейця

Виходячи із ситуації, яка склалася на західноукраїнських землях, перед фахово-господарськими виданнями постало питання не лише навчити селян

ефективно працювати на землі, а й привити галицьким українцям самоповагу, виховати в них почуття національної свідомості, щоб вони могли стати справжніми європейцями – європейцями за способом мислення, за переконаннями. Це, зрештою, впливало із рекомендацій керівних ланок товариств „Просвіта” та „Сільський господар”, де зазначалося, що основне завдання, яке стоїть перед усіма громадсько-фаховими організаціями та їхніми друкованими органами в міжвоєнний період, є „виховання і розбудження національної свідомості”, щоб український народ Галичини міг стати в один ряд з „культурними народами Європи” [320. – Ф. 122, оп. 4/3, арк. 41].

Актуальність формування людини нової формації обумовлювалася й тим, що „здебільшого молоді люди на селі чи в містечках... зазвичай не були суспільно-корисним елементом. Вони часто втрачали власну життєву рівновагу, потрапляли в конфлікти з громадянством, скочувалися до краю власної недолі..., сходили на негативні й шкідливі антигромадські й християнські позиції, ставали аполітичними, бездуховними, готовими до бездумних дій” [21, с. 328].

При висвітленні проблем виховання людини нового типу, людини європейського мислення і свідомості на сторінках фахово-господарських видань основний акцент, як відзначав відомий український економіст С. Злупко [49, с. 56], редакції намагалися передовсім робити „на національній гідності загалу і кожної одиниці”. При цьому публікації будувалися таким чином, щоб залучати як доказову й аргументаційну базу для розкриття теми значення української культури, українських національних традицій як важливого фактора у справі виховання молоді, передовсім молоді хліборобської. Також, з метою ефективного ведення виховної роботи, рекомендувалося ширше розповідати про „засади побратимства, яке колись було між славним козацтвом і вояцтвом-стрілецтвом, друкувати статті, присвячені історичним подіям” тощо [49, с. 56].

Характерною рисою публікацій на теми формування національної свідомості була апеляція до конкретного читача, тобто публікації будувалися таким чином, ніби їх автори звертаються до конкретної особи, а не до читацького загалу. Особливо такий прийом був характерний для стилю газети „Хліборобська молодь”. Прикладом цього є кореспонденція Михайла Дяченка „Особиста честь” [199, с. 54].

Розпочинається кореспонденція зверненням автора до читача: „Коли хочеш бути людиною – будь чесний. Чи думаєш, що й без людської честі можеш називатися людиною? Дуже помиляєшся”. Відтак М. Дяченко доводить, що „тільки твоя честь відрізняє тебе від звіряти, тільки вона дає людині людську гідність і тобі її дасть, а тоді ти сміливо можеш заявити перед людьми, що ти є людиною”.

У цій кореспонденції немає конкретних фактів чи розлогих коментарів. В її основі загальнолюдські, християнські постулати, народна мудрість, приказки: „Честь – це найбільший скарб, яким наділена людина”, „Бережи честь, бо без неї ти не людина”, „Стратиш майно – щирою працею можеш здобути ще більшого, стратиш батьків і станеш сиротою – зустрінеш добрих людей, які допоможуть тобі в біді, але коли втратиш честь – тобі її ніхто не поверне”, тому „коли б мав стратити честь – краще покінчити зі собою. Тоді згинеш людиною, а не волочитимешся по світі виродком”.

У трактуванні редакції особиста честь ототожнювалася з честю нації: „Пам’ятай, що як ти без честі не є людиною, так само нація без честі не є нацією”, – писав М. Дяченко у статті „Бережи чести своєї нації!” [198, с. 70].

Ця кореспонденція М. Дяченка побудована за таким самим принципом, як і більшість його публікацій. В її основі такі сентенції, як „Тільки нація з честю може могутнішати”, „Тільки твоя особиста честь є твердим гранітним стовпом національної честі”, „Твоя честь – це частина честі твоєї нації”, „Коли ти любиш свою націю й бажаєш їй добра, – будь сам чесний і дбай про честь своєї нації”, „Не будь підлий і не понижуйся, бо твоє пониження є пониженням честі твоєї нації...”.

Метою таких публікацій було піднести національну гідність кожної особи, довести, що саме від неї залежить майбутнє всієї нації. Тобто, на відміну від марксистсько-ленінських догматів, які вважали, що „єдинича ноль” і закликали, як писав В. Маяковський, групуватися в колективи [85, с. 122], редакції фахово-господарських часописів передовсім возвеличували роль особи, а не колективу, підкреслюючи, що саме від конкретної особи, від кожної людини залежить роль колективу, залежить європейське майбутнє краю, а відтак і цілої України.

Натомість редакція „Господарсько-кооперативного часопису”, висвітлюючи поняття честі та гідності, намагалася показувати це на реальних прикладах з життя, вважаючи, що важливим елементом честі та гідності є, наприклад, взаємодопомога – взаємодопомога навіть у буденних справах, без якої не може бути згуртованої нації:

„Ось вам кілька картин з буденного життя в місті і селі, – писав М. Демкович у кореспонденції „Село і місто” [189, с. 6]. Відтак у публікації наводяться два приклади, дібрані на основі протиставлення, на основі контрасту:

Їде віз, навантажений цеглою, камінням, піском або якимось іншим вантажем. Їде вулицею вгору, коні тягнуть що сили, але витягнути не можуть. Погонич, підперши плечима воза, щоб не скочувався вниз, допомагає коням. Та це не допомагає: витягнути під гору воза коні не можуть. Поряд проїжджають інші фірмани. Однак нікому не спаде на думку допомогти колезі: „Що він їм обходить. Кожен має своє діло і чужими клопотами не журиться”. Бачачи, що самому не впоратися, візник, зрештою, зважився просити про допомогу: „Не маю часу!”, – відповідає один. „Не можу, бо поспішаю”, – відказує інший. Хтось вдає, що не почув, пішому також не охота пхатися до воза, аби не забруднитися... Лише чи не з десятка візників знайшовся один візник з людським серцем, який допоміг потерпілому”.

На противагу цьому випадку, який трапився в місті, автор розповідає, як поступають у схожих ситуаціях на селі: „Ось їдуть люди з лісу. Один набрав більше дров, інший менше. Той має слабкі коні, той сильніші. Один виїде власними силами з дебри на добру дорогу, інший не може і застряг з возом по дорозі. Але ніхто нікого не мусить просити про допомогу. Люди самі бачать, що треба допомогти і самі, з власної принуки, йдуть допомагати. І їм все одно: чи це брат, сват, сусід, чи зовсім незнайома людина з двадцятого села, бо хлібороба чужий клопіт болить так само, як свій”.

Цю ж тезу про моральність українського села, про готовність допомоги, що характерне для освічених європейців, розвиває редакція „Господарсько-кооперативного часопису” у статті „Господарський патріотизм”, підписаній криптонімом В. П. [173, с. 2], де автор переконує, що „без господарського патріотизму села, без консолідації всієї нації навколо ідей національної культури, які зберігає українське село, неможливий поступ нації”.

Отже, на думку авторів фахово-господарських часописів, саме село є основою формування нового типу людини, бо воно моральніше, згуртованіше, чого, зрештою, так боялися більшовики. Звідти і влаштовані більшовиками на Сході України голодомори, і „розкуркулення” та вивіз кращих господарів до Сибіру. Тобто все робилося для того, аби позбавити націю носія українських ідеалів, культурницьких традицій.

Водночас редакції не ідеалізували тогочасного українського села, різко виступали проти того, що заважало консолідації селян. Прикладом є стаття Є. Храпливого „Гуртуймося – не роз’єднуймося!” [295, с. 32]: „Уже така людська вдача, що сваритися легше, чим єднатися... Сваряться між собою наші люди в місті, сваряться й на селі... Не одне вже селянське господарство чи міська кооперація заборгували й розпалися через ці сварки” й наводить низку прикладів.

Прокоментувавши розпад чи економічний занепад низки громадсько-кооперативних інституцій, Є. Храпливий робить логічний висновок: „Тепер

такі часи, що через сварню по селах чи повітах наші товариства завмирають і при цьому найбільше тратить український купець, селянин чи ремісник. Тому треба забувати особисті справи і порахунки. Треба всім ставати до діла, треба нам більше ніж будь-коли раніше єднатися, гуртуватися. Так, і лише так ми наблизимося до культурних націй Європи”.

Семен Нечай у статті „Для загального добра” [247, с. 6], що складалася із кількох блоків, у кожному з яких йдеться про потребу єднання як головної умови національного розвою, кожний блок повторює словами „Не сварімося”: „Не сварімося! Не ділімося на партії і не кажим, що Федь радикал, а Дмитро соціаліст чи там хто ще, бо всі ми діти українського народу... Не робім різниці, що я, мовляв, селянин чи робітник, а той священик, учитель чи адвокат, але скажімо собі, що ми всі українці, єдиної матері-України діти...”; „Не сварімося так, як ми вміємо, мовляв до кооперативи я не піду, бо там Данила вибрали крамарем, а він мій ворог...”.

Така форма побудови статті з використанням елементів повторів, у яких була сконденсована головна думка, позитивно сприймалася читацькою аудиторією, бо допомагала їм зосередитися на головному, запам’ятати основні висновки публікації.

Звісно, нерідко між селянами справді траплялися різні непорозуміння, гострі сварки, непримиримі суперечності. Редакції це не приховували: „Уже така вдача людини, що в добрі вона добра, спокійна, для кожного доступна і вибачлива. Зате в нещастю, в злиднях людина подразнена, лиха, зачіплива і швидка до сварки а навіть й до бійки, – писав у великій, розверстаній на три сторінки журнального формату, статті „Сільського господаря” Богдан Волинець „Досить вже сварок по наших селах” [169, с. 87]:

„Як добро, як засіки повні, хліб вже під стріхою і в коморі, картопелька зріє, а худібка сита і повна вертає з поля, то й селянин спокійний, вдоволений, з кожним годиться, кожному вибачить навіть важливішу справу як, наприклад, переорання межі чи якусь шкоду”. Однак через злидні, що

трапляється найчастіше на переднівку, по селах „найбільше непорозумінь, сварок, бійок не за межу, а за дрібницю – за пусте слово, за образу „гонору”.

Через такі непорозуміння мали роботу адвокати, судді, так „марнується не лише здоров'я, а й витрачаються кошти, тратиться час, зростає ненависть між ворогуючими. Селяни зайняті процесами і розшукуванням грошей на оплату жидівських адвокатів, бо до своїх українських встидаються йти”.

Тому автор статті радив „не поспішати відразу до суду, не витрачувати час і гроші, не слухати підшептів односельчан, які рекомендують „своїх добрих і випробуваних” адвокатів, а намагатися передовсім порозумітися між собою, порадитися в читальнях, у товаристві „Сільського господаря”, кооперативі, де „передові люди можуть вас розсудити. Можна звернутися і до священика чи попросити організувати з авторитетних людей села „полюбовний суд” тощо”. Відтак в статті докладно описується, як організовувати „полюбовні суди”, які справи вони могли б вирішувати. Водночас наведені факти про суми, які витрачаються на державні суди і безкоштовний „полюбовний суд” беззастережно свідчили про користь останніх.

У вирішені конфліктних питань господарського значення чільну роль відігравало товариство „Сільський господар”, при якому, як рекомендувала редакція, доцільно створювати відповідні правничі осередки: „Треба при філіях „Сільського господаря” організовувати бюро правничої поради..., бо коли б гуртом, спільно наші селяни зложити такі бюро, вони могли б за невелику плату отримати там кваліфіковану юридичну консультацію”, – закликала редакція „Сільського господаря” у передовій статті „Як дальше боротися?”, що була подана з підзаголовком „Організуйте бюро правної поради і селянської оборони при філіях „Сільського господаря” [313, с. 338].

Безперечно, отримати національний гарт галичани могли, певним чином, й у своїх, національно-просвітніх товариствах та фахово-громадських об'єднаннях, які користувалися щораз більшим авторитетом галицьких українців. Тому не випадково польська влада нагінки проти українського

національного руху розпочала саме проти цих інституцій. Редакції українських часописів мусили розвінчувати наміри польських урядових чинників, які „пряником і бато́гом” намагалися залучити селян до різних польських товариств.

Першими в інформаційну війну втрутилися загальнополітичні часописи – „Діло”, „Батьківщина” і відразу ж національно-патріотичний фронт українства підсилили друковані видання фахово-господарських товариств.

Цю кампанію можемо назвати інформаційною війною, бо характерними для неї були тривалість у часі, акцентування на стрижневих, доленосних проблемах для нації тощо, що і нині є ознакою інформаційних воєн [100, с. 214 – 216].

Редакції часописів, виконуючи волю своїх засновників, намагалися викрити справжні наміри тих, хто обіцяв українцям різні блага і преференції, коли б вони зреклися своїх фахово-господарських та національно-просвітніх товариств і стали членами польських товариств, закликали не вірити солодким обіцянкам своїх кривдників: „Бувають між людьми приятелі щирі, що допоможуть в біді, порятують в нещасті. Таких мусимо шанувати... Бувають, одначе, і такі, що вдають тільки наших приятелів. Коли коло нас біда, то пхаються з своєю поміччю. Коли ж приглянемося до цієї помочі, побачимо, що вони мають в цім користь. Та не для нашого, а для свого добра вдають наших приятелів. Вони хочуть використати нас у майбутньому або так прив'язати до себе, що потім годі з ними розв'язатися, – констатував Є. Храпливий в передовій статті „Не туди шлях нашим господарям!” [297, с. 1].

Відтак Є. Храпливий розкрив причини такої „любові” до українського народу і механізми, якими користувалися маніпулятори: „...Приїжджають в наші села, запрошують наших селян до чужих нам хліборобських товариств, просять, щоб вписатися в члени та й обіцяють золоті гори: сьому даром дадуть бугайця, іншому расові поросята, жінкам обіцяють кури, що добре

несуться та й інших обіцянок не шкодують. А все обіцяють тільки тим українським хліборобам, які підуть до чужих нам господарських товариств. Здається, що ці люди наші приятелі і хочуть нам добра. Однак коли близько приглянутися до цієї справи, то видно, що не прихильність та любов пхає цих людей на наше село... Чому ж вони не знали нашого села, коли повинь у нас була, вода жниво забрала, коли хати наші були розбиті чужими військами, а жінки і діти наші мешкали в землянках? Тоді ці „приятелі” будували для себе гарні хати і допомагали багатом, але не нашому селянинові... А діло ясне: вони бачать, що на нашому селі починають люди гуртуватися, зростає авторитет хліборобської організації „Сільський господар”... і тому придумують різні штуки, щоби нашу організацію розбити”.

Хоча в статті немає конкретних, адресних фактів, їх роль виконують узагальнення, завдяки чому стаття є яскравим зразком публіцистики, в якій автор зумів чітко провести свою думку, зробити логічні, переконливі висновки: „Наше селянство не сміє йти цим шляхом, бо він поведе його до ослаблення, до роз’єднання національних сил. Тому придивляйтеся до таких „приятелів”, учіться розрізняти зерно від полови”.

Про актуальність і тяглість цієї інформаційно війни свідчить і те, що після статті Є. Храпливого на сторінках цього ж часопису майже через десять років була надрукована передова стаття А. Волинського „Нам не по дорозі!” [170, с. 169].

У статті А. Волинського головний акцент робиться на потребі тіснішої консолідації нації: „... Не вірте чужим агітаторам, які запевняють, що вони борються за кращу долю для всіх селян, без огляду на національність чи віросповідання. А запитайте, що конкретно зробить він для українського селянина, відповіді не дасть. Поцікавтеся, чому ніколи польський селянин не кличе українського, щоби пішли й купили поле на парцеляції? Поле купувати йде сам польський селянин, а українського не кличе...”. Відтак, наводячи низку інших фактів, які свідчили, що лише в консолідації нації можливий поступ, автор закликав до порозуміння з усіма націями, але робити це треба,

на його думку, „совісно, нікого не ображаючи, але пам'ятати при цьому про власну націю, про її потреби”.

Нерідко редакція „Сільського господаря” намагалася вже в самому заголовку публікації дати однозначну відповідь на потребу консолідації нації, як, наприклад, у редакційній статті „Національна єдність – запорука доброго життя” [242, с. 160], або так поставити питання, що напрошувалася єдина правильна відповідь, як у кореспонденції В. Созанського „Де наша хліборобська сила?” [285, с. 1]. Очевидно, та й це впливало з контексту статті, хліборобська сила в єднанні, в консолідації нації.

Редакції роз'яснювали, що кожний українець повинен мати свою гідність, уміти відстоювати власні інтереси, якщо вони, зрозуміло, не суперечать інтересам іншим. Це було тим паче актуально, що селяни відчували себе особливо безпорадними у взаєминах з представниками інших, особливо пануючих, націй ніяковіли перед ними.

З цього приводу редакція „Хліборобської молоді” розповіла про ситуацію, змальовану польським журналістом Й. Мацкевичем, що її оприлюднив М. Демкович-Добрянський у статті „Всі за одного, один за всіх” [188, с. 168].

Журналіст був свідком того, як десяток українських селян наливали до вагона-цистерни нафту. За роботою спостерігало троє власників товару, очевидно, євреїв. „Селяни тягали бочки по шнурах догори, інші виливали, треті відставляли порожні бочки і т.д. А жида стояли при вагах”. Раптом котрийсь із селян зле скрутив бочкою, вона зсунулась і вдарила об камінь. Селян щосили старався її вдержати, але не зміг – зі щілини в бочці вилялось трохи нафти, а з чола селянина впало до неї кілька крапель поту. „Побачив це жид – звичайний, простий жид, а не якийсь там капелюшний. Боже! Як він лаяв того селянина! По-московськи, очевидно. Обзивав його останніми словами, якими так пишається багатий словник московських лайок. Вимахував і грозив йому перед носом кулаками, фицкав ногами, пінився, белькотав язиком. Не тільки гидко було слухати, але брала чоловіка лють”.

Селянин же покiрно скулився, припишк i тiльки бормотiв щось в бороду пiд носом. А дев'ять його колег несмiливо усмiхалися, немов самi були спiввиннi в тому, що так зневажають i поневiряють їх земляка.

Навiвши i прокоментувавши ще декiлька подiбних фактiв, автор публiкацiї зробив висновок, дещо розлогiший i ширший, як це здебiльшого практикували в тогочасних виданнях. Цей висновок нiби складався з двох частин, з двох тез: перша теза впливає з конкретних фактiв, є нiби їх узагальненням; друга окреслює напрям подальших дiй. Загалом у цих висновках сконцентрований весь змiст публiкацiї, що давало possibilitь навіть без ознайомлення з текстом статтi зрозумiти головне. Ось перша теза висновкiв:

„Не розвинувся ще у нас дух нацiональної солiдарностi, не вмиємо спiльними силами боронити себе. Не розумiємо, що тiльки в єдностi сила, тiльки солiдарно можна оборонити свою слухну справу...”.

I друга: „В єдностi сила! Всi за одного, один за всiх! Це запорука сили хлiборобського i всього нацiонального стану. А доки ми не маємо сили, то до наших голосiв i до наших найбільш слухних домагань не прислухаються iншi з належною увагою. Та замало тi кличi декламувати в святочнi днi. Треба пiсля них поступати, треба їх виконувати в щоденнiм життю. Нацiональна i хлiборобська честь вимагає того, щоби постояти за своїм сусiдом або земляком хлiборобом... Сьогодні трапилася пригода йому, завтра таке може трапитися вам. Якщо ти йому допоможеш, він i тобi з пiдмогою не забариться. Так зростатиме наша солiдарнiсть, а з нею i наша сила. А сила тiльки в єдностi, в активнiй єдностi. Отже, завжди всi за одного, а один за всiх”.

Прагнучи утворити проти українцiв ширший антиукраїнський фронт, польська влада намагалася залучити у свої спiльники євреiв. Дарма, що євреi також потерпали вiд полiтики Польщi, коли в 30-х рр., наприклад, розгорнувся антиєврейський рух „Не купуй у жида”, а єврейські крамницi i будинки нерiдко ставали об'єктам рiзних диверсiй з боку полякiв.

Натомість українці лояльно ставилися до євреїв: „Прояви расової нетерпимості в некультурній формі, зі зловживання фізичної переваги, не є ніяким об’єктом свідомості чи патріотизму. Українській нації вони приносять тільки шкоду, зазначалося в передовій статті двотижневика органу „Союзу українських купців і промисловців” газеті „Торгівля і промисел” за жовтень 1936 р. – Тому різко відмежувались від них наші політичні чинники, наше духовенство і наша кооперація... Пригадаймо заяви, зложені жидівським журналістам нашими парламентарями – В. Мудрим, сен. Луцьким, преосв. І. Бучком та „осторогу” (застереження. – *Б. І.*) в „Господарсько-кооперативнім часописі”

Не зумівши витворити сильний антиукраїнський фронт, не здобувши й перемоги за допомогою „пряника”, польські товариства, заручившись підтримкою держави, почали організовувати погроми українських інституцій, грабували їх, підпалювали. Про це йшлося чи не в кожному числі українських видань. Щоправда, здебільшого це були хронікальні замітки, бо влада не воліла, аби про її „подвиги” знала світова громадськість, тому українська преса мала змогу лише фіксувати інформацію, посиляючись на польські офіційні джерела [263, с. 3].

Звісно, про об’єктивність польських офіційних джерел годі було й говорити. Однак навіть за такими короткими публікаціями можна скласти досить повну картину гонінь на українців та їх інституції. Особливо активізувалася антиукраїнська кампанія в 30-і роки, у період так званої пацифікації – свого роду приборканні людей, тобто покаранні українців без доведення їхньої вини в судах, що водночас тягло за собою свідоме знищення селянського майна українців.

Здійснювалася пацифікація за особистою вказівкою глави польської держави Ю. Пілсудського, а безпосереднім її організатором і виконавцем був міністр внутрішніх справ Польщі Ф. Славой-Складовський [80, с. 136]. Ось лише деякі факти нападів на українські кооперативи та фахово-господарські товариства: „В Ясенові Городоцького повіту вночі з 1 на 2 березня злодії,

виломивши на вікнах ґрати, вдерлися до кооперативи, яка існує ще від 1927 року. Нарobili багато шкоди, багато товару вкрадено, а що не могли винести – потрошили, порозкидали. Це вже дев'ятий раз її обкрадено” [167, с. 3]. „Невідомі людці підпалюють кооперативи в Яворівському повіті. Так, уночі з 23 на 24 липня згорів кооперативний дім у Мужилівцях. У ніч з 6 на 7 серпня підпалено дім кооперативи „Єдність” в Черчику. Тепер згоріла крамниця кооперативи „Гаразд” у Грушеві враз з домом кружка „Сільського господаря”...” [268, с. 8]. „31 липня 1938 р. філія „Сільського господаря” у Ліську, на Лемківщині, улаштувала День Хліборобського вишколу молоді. Було багато запрошених. Але коли колона української учнівської молоді, що складалася з 50 юнаків і дівчат та чотирьох вихователів-опікунів прямувала на свято, біля села Мичківці на неї напали поляки, які поверталися з костелу. Опікунів побили колами й камінням до безтями, одній 13-літній дівчинці вибили зуби, інших сильно скалічили. При нападі на дітей нападаючі кричали, що не дадуть нікому будувати Україну” [249, с. 127].

Намагаючись знайти оправдання своїм діям, „польська, особливо місцева, преса мобілізувала неприхильні настрої проти української кооперації та „Сільського господаря” хибними інформаціями, ніби-то українці дістають великі фонди з-за кордону, що вони, замість господарської, займаються політично-революційною діяльністю. Все це було зроблено з метою підняти польські дрібно-міщанські елементи, шовіністичні групи студентства та вулицю на погроми українських фахово-господарських установ і кооператив та, одночасно, викликати репресії уряду й спричинити обмеження діяльності або й закриття українських товариств та кооператив. А щоб залякати польських обивателів, вигадували, що замість сільськогосподарських товарів кооперативи завозять бомби, рушниці, навіть скоростріли” [21, с. 335].

Звісно, ці вигадки розвінчувала українська преса, розповідала про високі надої, рекордні урожаї, яких досягали селяни в товаристві „Сільський господар”, інформувала про впровадження нової техніки для польових робіт,

про відкриття українських крамниць у багатьох містах краю, де не лише українці, а й поляки могли придбати дешеві і якісні вироби українських промисловців, сільськогосподарську продукцію.

На нестихаючі напади польських шовіністів на українські товариства й українство загалом, фахово-господарські часописи закликали націю тісніше гуртуватися в лавах різних громадських інституцій. Особливо активно часописи пропагували гасло „Свій до свого по своє”: „Наш капітал це клич „Свій до свого по своє. Без недотримання цього припису будемо гинути голодні і безробітні і ніхто нам не допоможе”, – писав М. Декайло в кореспонденції під такою ж назвою, доводячи правдивість цього гасла на прикладі роботи чоботарів. Без об’єднання у фахове товариство шевці не могли придбати якісну шкіру та інші деталі, необхідні для виробництва взуття. Згуртовані ж вони могли в складчину закупити потрібну мануфактуру та й не треба було турбуватися про збут продукції – це виконували інші працівники [187, с. 7].

„Чи задумувалися ви над тим, звідки приходять товари, які купуємо, і чи такі вироби можна придбати у наших кооперативах без чужих посередників?” – запитувала Е. Вербицька у статті „Про доцільність закупна” [155, с. 13] й переконливо обґрунтовувала, чому українці „... повинні все – і закуп товарів, і збут продуктів взяти у свої руки, аби охоронити себе від лихви, яку платимо посередникам, здебільшого чужому елементу. Гроші, які їм даємо, ніколи до нас не вернуться і ніколи не принесуть ніякої користі нашому народові”.

Оскільки гумористично-сатиричні жанри легші для сприйняття читачами і краще запам’ятовуються, редакція „Господарсько-кооперативного часопису” присвятила цій темі декілька віршованих гуморесок, більшість яких була надрукована під рубрикою „Для науки і розваги”. Очевидно, що читачі правильно зрозуміли сутність гасла „Свій до свого”, бо саме вони, а не професійні літератори чи журналісти, були авторами цих творів. Так, Петро Андрійчук, житель села Бабинці, написав гумореску „Свій до свого” [141,

с. 11], в якій розповідає про „Гандзуню і Мартусю”, які йшли „купувати черевики, щоб не босо на музики”. І коли Мартуся запропонувала „йдім до свого, раз минаймо вже чужого”, Гандзя, не бажаючи слухати порад подруги, пішла все ж купувати до чужих. Придбаним товаром обидві залишились задоволені, хоча Гандзя „двадцять рівно заплатила”, а „Марті в кооперативі, так як своїй то людині, черевики добрі дали, й вісімнадцять за них взяли”. Та Марта раділа, „бо мої хоча й дорожчі, зате кращі, ще і довше можуть послужити. Тож я маю чим хвалитись”.

Та „прийшли свята, й на музики, вже взули черевики Гандзя й Марта, й як ті пави на музиках танцювали”. Танцювали так, „що аж люди дивувались”, але „нараз Гандзі всім на диво, що й в ночі б ся не приснило, підошви повідривались, аж всі люди розсміялись”. Так Гандзуня на собі відчула, що значить „Свій іди лиш до свого”.

Так з конкретних фактів багатьох публікацій редакції зуміли зробити узагальнення, що лише „національне почуття, почуття приналежності до одного народу дає силу і робить націю непереможною за всіх обставин” [178, с. 65].

Важливим елементом виховання, навіть „обов’язком кожного українця є знати історію нашого народу, пізнати нашу рідну, українську землю, її культуру...”, – радив організатор кооперативного руху Є. Храпливий [132, с. 3].

Виходячи з цього, редакції поміщали статті, присвячені героїчним подіям минулого українського народу, розповідали про його героїв. Особливо плідну роботу щодо цього вела редакція часопису „Хліборобська молодь”, майже в кожному числі якої на першій сторінці містилася публікація на цю тему. Стаття була розверстана на цілу шпальту, а текст супроводжував відповідний малюнок чи ілюстрація. Так, серпневе число „Хліборобської молоді” за 1936 р. відкривала стаття „Бій під Конотопом” та заверстаний в текст портрет Івана Виговського; у травневому числі за 1937 р. на тлі портрета С. Петлюри була надрукована стаття „Симон Петлюра”.

Зрештою, користуючись таким прийомом, редакція розповіла про бій на Лисоні, де у вересні 1916 р. в Карпатах українські січові стрільці зішлись в смертельному бою з російськими окупантами; про історію славного Звенигорода, Галича тощо.

Оскільки важливою ознакою нації є мова, редакції закликали всіляко берегти українську мову [144, с. 6], не засмічувати її полонізмами чи русизмами [218, с. 39], висміювали тих, хто цурався рідної мови [184, с. 4] тощо.

Так само редакції закликали цінувати „народний одяг”, зазначаючи, що хоча він для кожного регіону свій, самобутній, але в цьому розмаїтті і є єдність нашої нації [306, с. 13], гостро висміювали тих, хто намагався „вдягатися по-модньому, забуваючи своє” [246, с. 8] тощо.

Однак закликаючи до консолідації нації, редакції пояснювали, що національні пріоритети не мають нічого спільного з егоїзмом: „Не обмежуйся до праці лиш для себе самого. Не роби того, щоб йшло на шкоду іншим націям. Не будь самолюбом. Знай, що ти хоча і є членом великої сім’ї-нації, але твоя нація також не може існувати осібно. Тому працюй на благо своєї нації, свого роду, але не шкодь іншим” [200, с. 116].

Тема єднання нації нерідко перепліталася з темою допомоги, бо редакції слушно вважали, що лише той, хто може допомогти іншим, заслуговує на повагу. Це стосувалося як окремого індивіда, так і цілої нації. Тому на сторінках „Господарсько-кооперативного часопису”, „Сільського господаря” та інших друкованих видань постійно з’являлися публікації, присвячені темі допомоги. Особливо їх кількість збільшувалася в період, коли ті чи інші місцевості потерпали від пожеж, повені або коли через неврожай жителям загрожував голод: „Великодній четвер в 1934 р. залишився на довгі літа в пам’яті громадян села Денисова Тернопільського повіту: в той страшний день пожежа знищила 179 господарств, – зазначалося в кореспонденції І. Блажкевича „В тяжкім горю приходить поміч” [148, с. 4]: „Удар був несподіваний. Всі ходили прибиті горем. Чорна розпука

розпростерла свої крила над зруйнованим селом. Навіть діти не плакали, лиш голодна худоба ревіла і стогнали десятки попечених людей. „Пропадемо! З голоду погинемо!”, – повторяли погорільці”. Однак на заклик управи „Сільського господаря” весь повіт прийшов погорільцям на допомогу: „Ще погорільці прибиті горем навіть не подумали про їду, а вже з Плотиці приїхали вози з харчами, привезли 300 пасок і вісім фір соломи, а там і інші села підтягнулися”. Поміч була велика і не обійшла нікого з потерпілих, і вже до осені село було майже відновлене.

На весну 1935 р. у більшості західноукраїнських селян вичерпувалися продукти харчування, починався голод. Особливо гостро він зачепив Яворівщину (Яворів – теперішній районний центр Львівщини. – *Б. Л.*). Редакції „Господарсько-кооперативного часопису” та „Сільського господаря” провели цілу кампанію з метою допомогти голодуючим, де закликали надати їм 160 вагонів картоплі, 35 вагонів посівного матеріалу, а ще тонни різних харчових продуктів. В інформаційних замітках та аналітичних кореспонденціях, як, наприклад, „Цар-голод” [302, с. 1], „Кооперативні центральні для голодуючої Яворівщини” [222, с. 1], „Допоможімо голодуючим Яворівщини” [193, с. 81] постійно інформувалося, як іде збір пожертв, вказувалися, які села та селяни відгукнулися на заклик фахово-господарських товариств.

Так само редакції відгукнулися на допомогу жертвам повені, яка восени 1927 р. прокотилася Підкарпаттям, про що свідчать самі заголовки публікацій: „На поміч жертвам повені” [241, с. 81]; „До українського громадянства [195, с. 79]; „Брат братові” [149, с. 23] тощо.

Не оминули редакції й теми голодомору, що в 30-х рр. був спеціально утворений більшовиками на окупованій ними території: роз’яснювали причини, вказували на винуватців, розповідали про жахливі факти життя українських селян в голодуючих селах й закликали допомогти своїм братам. „Биймо у великий дзвін на тривогу!” – такою великою „шапкою” відкривалася перша сторінка „Сільського господаря” за 1 вересня 1933 р., а

редакція „Господарсько-кооперативного часопису” весь трагізм цього штучно організованого більшовиками голодомору оприлюднила в „шапці-зверненні” „На допомогу голодуючій Україні”. Широко на сторінках преси висвітлювалася діяльність створеного у Львові „Комітету допомоги голодним України”, інформувалося про збір пожертв голодуючим тощо.

Виховний процес, що його вели редакції часописів, не обмежувався лише такими високими поняттями, як нація, її честь, власна гідність, а нерідко поєднувався із ніби-то простими, буденними істинами – любов’ю до матері, основами доброчинного виховання, шанування національних традицій тощо.

„Шануймо матір”, – так називалася кореспонденція М. Гірського, надрукована з приводу Дня матері, що відзначалося щороку 1 травня, в якій автор закликав „кожного бодай подумки подякувати матері, яка так багато доклала сил, недосипала ночами, щоб виростити і виховати своїх дітей” [182, с. 66].

З метою зацікавити читача редакції намагалися сконструювати заголовок публікації таким чином, щоб заінтригувати читача. Одним з таких прийомів полягав у ніби-то схваленні тих істин, які не сприймалися суспільством. Прикладом може бути заголовок редакційної кореспонденції „Як найлегше виховати дітей на пройдисвітів?” [316, с. 20].

Звісно, редакція аж ніяк не прагла, аби діти стали антисоціальними елементами, а такий заголовок лише диктувався намірами редакції привернути увагу читача до проблеми. Зрештою, в такому ж стилі побудована й кореспонденція. В її основі 12 коротких пунктів. Ось деякі з них: „... Вихваляй дитину так, щоб вона чула, кажи, що вона наймудріша за всіх дітей, що має більше розуму від тебе...; вчи дітей змолodu брехати, робити шкоду, красти...; висміюй при дитині старших і розумних людей...; вчи дитинну змалку до горілки та посилай її купувати в корчмі...”. Таким чином, розгортаючи думку від заперечення загальнолюдських цінностей, редакція тим самим намагалася утвердити в суспільстві позитивне.

Чільну увагу приділяли редакції утвердженню здорового способу життя, боротьбі проти тютюнопаління та вживання алкоголю. Роз'яснюючи їх шкоду, редакції намагалися висвітлити проблему через призму конкретних фактів: це були і розповіді тих, хто раніше зловживав алкоголем, а тепер почав вести тверезий спосіб життя: „Оповідання старого Гната” [254, с. 519] чи статистичні дані, які свідчили, що алкоголь і тютюн руйнують добробут селянської господарки: „Чи прокурити три пачки тютюну, чи пропити $\frac{1}{4}$ літра горілки, чи, може, за три золоті діставати цілий рік часопис „Сільський господар” [257, с. 45] і публіцистичні статті „Святкуймо без алкоголю” [310, с. 144] тощо.

Робота редакційних колективів у цьому плані не була марною. Наприклад, у селі Ямниця на Станіславщині члени товариства “Сільський господар” Р. Мох та М. Струтинський “першими присягли на тверезість, а за ними вся громада приступила до присяги”, а відтак і цілі села оголошували себе „вільними від алкоголю”, й водночас селяни почали щораз більше усвідомлювати й шкоду від тютюнопаління та відмовлятися від нього [231, с. 187].

Отже, друковані видання фахово-господарських товариств у центрі уваги тримали питання, які сприяли формуванню національної гідності, консолідації нації, щоб українець Галичини зрозумів – він європеець і його місце серед європейських народів. Характерною ознакою публікацій на цю тему була апеляція до конкретної особи, а не до читацького загалу. Тобто тим самим редакція возвеличувала роль особи, її індивідуальність, а не якийсь абстрактний, збірний колектив. Тому честь нації, її велич розглядалися в більшості публікацій як честь і гідність кожної людини.

Чимало зусиль редакційні колективи віддавали для того, щоб читачі зрозуміли і перейнялися потребою консолідації нації на всіх рівнях – від села і до держави. Це було актуально й тому, що польські урядовці намагалися різними засобами відвернути українців від своїх громадсько-фахових товариств, залучити до антиукраїнського фронту євреїв Галичини. У цьому

контексті редакції вели активну пропаганду гасла „Свій до свого по своє”. Водночас на сторінках преси роз’яснювалося, що національна гідність не має нічого спільного з егоїзмом, тому часто з її сторінок лунали заклики допомогти тим, хто потерпав від різних стихійних лих. Яскравим свідченням розуміння єдності нації були заклики і конкретна допомога українцям, які потерпали від штучного голодомору, організованого більшовицькою Росією на окупованих ними теренах.

Чимало публікацій присвячувалося різним історичним подіям, героям національно-визвольних змагань, січовим стрільцям. Турбувалися редакції й про долю української мови, закликали цінувати народний одяг, який також є ознакою нації.

Висновки до розділу

Окрім головного призначення – турбуватися про економічний добробут кожного українського селянина, розвиток фахово-господарських товариств, в яких закладався фундамент для економічного добробуту галичан, друковані видання фахово-господарських товариств вели значну виховну та просвітницьку функцію.

Виходячи з того, що більшість населення краю була неграмотна, не було розгорнутої мережі шкіл з українською мовою викладання, бракувало підручників, ці видання взяли на себе роль учителя. У цей час на сторінках преси друкувалися публікації, в яких популяризувалися різні форми навчання, узагальнювався передовий досвід. Розкриттю цієї теми слугували навіть заголовки публікацій, побудовані здебільшого у директивному стилі, та короткі гасла-лозунги.

Чимало уваги приділи редакції висвітленню роботи читалень як осередків для ліквідації неграмотності, добору підручників для навчання тощо. У цьому контексті акцентувалося й на ролі преси, організовувалися редакціями місячники української преси і книги, проводилися конкурси для

дописувачів на кращу публікацію тощо. В активі редакцій і обговорювані питання, що спряли здешевленню книги та періодичних видань, рекомендації щодо заснування мандрівних читалень, курсових бібліотек тощо.

Досягши значних зрушень у ліквідації неграмотності, редакції часописів зосередили увагу на вихованні людини нової формації. Завершальною метою цього процесу мало бути відчуття і усвідомлення кожним галичанином того, що він є частиною європейського народу. Для цього на сторінках газет і журналів друкувалися публікації, автори яких намагалися привити галичанам почуття власної самоповаги, почуття національної гордості.

Протягом усього міжвоєнного періоду майже не сходила із сторінок часописів тема консолідації нації. Водночас редакції розвінчували тих, хто намагався протистояти єднанню українців, розкривалися причини цього протистояння. Характерно, що найчастіше тема консолідації розглядалася редакціями у поєднанні з темою допомоги тим, хто її потребує. Так, редакції стали ініціаторами збору коштів на потребу постраждалих від пожеж, повеней, особливо активізувавши цю тему при висвітленні штучно організованого більшовиками голодомору на теренах України, де було утворено СРСР.

Активізації національного виховання сприяли статті, в яких висвітлювалося героїчне минуле українського народу, розглядалася роль провідників нації.

Висунувши гасло „Свій до свого по своє”, редакції всебічно роз’яснювали потребу втілити це гасло в щоденне життя кожного галицького українця.

У багатьох різножанрових публікаціях редакції закликали берегти українську мову як найдорожчий скарб нації, шанувати народний одяг, бо хоча він для кожної місцевості інший, самотній, однак саме цьому розмаїті полягає національна єдність.

Виховний процес на сторінках преси не обмежувався лише високими поняттями національної честі, гідності, а найчастіше поєднувався з такими буденними поняттям, як любов до своєї матері, правдивість, порядність. При цьому редакції намагалися так сформулювати виклад матеріалу, аби оригінальністю публікації відразу привернути увагу читача, зацікавити його, при цьому у відповідному контексті конструювалися навіть заголовки. Редакції фахово-господарських часописів утворили ніби спільний фронт пропаганди за здоровий спосіб життя, де розповідали про шкідливість алкоголю та тютюнопаління для здоров'я та бюджету сім'ї. Таким чином редакції виконували освітню, виховну та просвітницьку функцію.

ВИСНОВКИ

Основні положення і висновки дисертації базуються насамперед на вивченні масиву періодичних і книжкових видань фахово-господарських товариств, що функціонували на західноукраїнських землях у міжвоєнний період – 1918 – 1939 рр., а також на основі аналізу наукової літератури – монографій, статистичних довідників, мемуарів, статей. Достовірність висновків також підтверджується фондами архівів та матеріалами відділу рукописів Львівської національної наукової бібліотеки імені Василя Стефаника НАН України.

1. Друковані видання фахово-господарських товариств Східної Галичини міжвоєнного періоду є специфічним, важливим, багатоаспектним за змістом джерелом вивчення господарсько-економічного та національно-культурного життя як західноукраїнського регіону, так і України загалом.

2. У середині XIX ст. на західноукраїнських землях корінні жителі краю – українці – потрапили під жорсткий економічний гніт, що базувався на політичній основі. Особливо гостро це позначилося на селянах, які кількісно становили основу нації. Національно-свідома інтелігенція ще не була сформована. Її в основному репрезентували священники та вчителі початкових, рідше середніх, шкіл. Однак під впливом зовнішніх (революційні події 1848 р. в Європі) та внутрішніх чинників (зростаюча свідомість народу, до чого долучилася національна інтелігенція), українці краю почали щораз більше і впевненіше вимагати своїх національних прав, поліпшення добробуту. Особливо цьому прислужилася діяльність української „Матиці”, що була створена на зразок чеської „Матиці”. Відтак серед новостворюваних товариств щораз більше відчувається потреба в розмежуванні їх функцій. Так виникли наймасовіші товариства – товариство „Просвіта” та товариство „Сільський господар”. Виникнення їх не було ініційоване урядовими розпорядженнями, а ініціативою місцевих сил. Тобто формування цих громадських інституцій базувалося за принципом „знизу – до верху”.

3. Для ведення широкомасштабної роботи необхідно було налагодити мережу різнотипних видань, організувати випуск книжкової продукції. Оскільки для регулярного ведення газети чи журналу потрібні були значно більші матеріальні затрати й відповідно підготовлена читацька аудиторія та кваліфікований редакційний колектив журналістів, товариства акцентують передовсім увагу на випуску неперіодичної друкованої продукції: календарів, брошур, книг. Поступово розширювалася й тематика видань, зростали накладі книг, почали видаватися шкільні підручники, науково-популярні видання.

4. Спочатку проблеми національно-культурницького та господарсько-економічного життя краю висвітлювалися на сторінках масово-популярних видань. Поступово товариствам вдалося заснувати власні друковані видання. Однак у період їх становлення чіткої диференціації цим часописам не вдалося досягти. Провісником глибшої диференціації преси можна вважати два фактори: по-перше, формування відповідного тематичного зрізу у загальнополітичних виданнях, на сторінках яких не лише висвітлювалося поточне життя українського села, а й обґрунтовувалася необхідність як загальної, так і фахової освіченості селянства, доводилася потреба належного ведення сільськогосподарської праці й пропагувалися базові, фундаментальні основи нових форм господарювання. Тобто саме тематика публікацій була тим визначальним стрижнем, що згодом вплинув на початки диференціації преси. По-друге, не маючи можливості (матеріальні засоби, журналістські кадри, належна читацька аудиторія тощо) відразу налагодити випуск відповідного типу преси з чіткою тематичною спрямованістю (господарсько-фахові часописи й видання просвітянського типу), ця тематика простежується на сторінках масово-популярних видань. Так редакції було легше домогтися більшої читацької аудиторії, легше „просувати” часописи в село, зацікавити українського селянина до читання своєї національної періодики. Тому уже на початок XX ст. інформаційне поле Галичини формували поряд з масово-популярними чи загальнопартійними виданнями й

видання культурно-просвітніх та господарсько-виробничих товариств як окрема, самостійна ланка у типологічній пресовій мережі краю.

5. Виконуючи своє головне призначення, українські періодичні і неперіодичні видання фахово-господарських товариств та просвітніх організацій основну увагу приділяли темі сільськогосподарського виробництва як основи добробуту українського селянина. Передовсім, будучи офіційними друкованими органами товариств та об'єднань, редакційні працівники, використовуючи весь арсенал доступних їм творчих прийомів, намагалися дохідливо роз'яснити читачам рішення керівних установ цих товариств, усебічно пропагували їх. Виходячи з того, що для селянина земля була „верстатом праці”, завдяки якому він отримував засоби для існування, редакційно-видавнича діяльність фахово-господарських й культурно-просвітніх товариства була передовсім спрямована на те, аби допомогти селянам поліпшити структуру землі, зробити її максимально приданою для сільськогосподарського виробництва. З цією метою редакції періодичних видань активізували всебічне роз'яснення, а відтак і вели пропаганду комасації, меліорації землі, акцентували увагу на потребі ліквідації міжділянкових меж на полях тощо. Цій темі були присвячені й популярні брошури, в яких фактаж був підібраний таким чином, аби зміст книги розумів середньоосвічений селянин. Редакції організовували різні форми роботи, друкували листи читачів з відповідним коментарем, урізноманітнювали форми подачі матеріалів – від тематичних добірок і тематичних шпальт до сторінок-плакатів. Як для оформлення газет, так і для оформлення книжкових видань видавці надавали значення шрифтовому оформленню друкованих видань, добору ілюстративного матеріалу.

6. Пропагуючи нові методи роботи в сільському господарстві, редакції газет виконували посередницьку функцію між фахово-господарськими товариствами, їх керівними органами і читацьким загалом: роз'яснювали суть прийнятих рішень керівних структур цих товариств, використовуючи весь арсенал жанрів, прийоми аргументації намагалися допомогти втілити ці

рішення в життя. Своїми публікаціями редакції часописів прагнули допомогти селянам розвіяти боязнь до ведення сільськогосподарських робіт за допомогою нових, прогресивних методів, з використанням тогочасних новинок науки і техніки. Для роз'яснення цих положень редакції так конструювали структуру публікацій, щоб в їх основі був конкретний фактологічний матеріал, промовисті цифри, переконливі факти. Для викладу матеріалу використовували доступний стиль, намагання уникати зайвої термінологічної ускладненості матеріалу. Розкриття теми базувалося на принципі від простого, зрозумілого матеріалу, до складного. Намагаючись зацікавити читача, редакції шукали не лише нових форм подання матеріалу, а й самі виступали ініціаторами проведення різних кампаній, конкурсів.

7. Серед основних тематичних аспектів, спрямованих редакціями на підвищення добробуту селян – пропаганда щодо використання якісного насіннєвого фонду, роз'яснення потреби організовуватися у фахово-господарських товариствах, підкреслення ролі агрономів для практичного навчання селян. Так завдяки діяльності друкованим засобам масової інформації українське село в міжвоєнний період щораз більше ставало на шлях передових методів господарювання, поступово почало виходити із злиднів.

8. Постійно в центрі уваги редакцій були й проблеми молочарства: не було такого числа будь-якого фахово-господарського часопису, на сторінках якого не порушувались би ці питання. Для встановлення частотності цієї теми, ми підраховали, що коли, наприклад, „Кооперативне молочарство”, бо це впливало з його призначення, майже 89 % усіх публікацій кожного числа присвячував цій темі, то інші часописи дещо менше – „Сільський господар” – до 42, %, „Господарсько-кооперативний часопис” – 39,7 % тощо.

9. При висвітленні тих чи інших аспектів, пов'язаних з молочарським промислом, редакції неодноразово використовували повторюваність тем, що було обумовлене необхідністю того, аби селяни не лише усвідомили актуальність проблеми та її значення для поліпшення їхнього добробуту, а й

на основі листів-відгуків, що надходили до редакції, реально оцінили корисність від пропагованої часописом проблеми й хотіли втілили цей, вже апробований досвід іншими господарствами, у свою господарську практику.

10. Серед провідних тем, присвячених молочарському промислу, що часто повторювалися і висвітлювалися у різних жанрах, варто виділити роз'яснення селянам необхідності перейти від індивідуальної продажі молока до реалізації молочної продукції в кооперативах, потреби раціональної годівлі худоби як найважливішого фактора збільшення надоїв молока, використання нових методів праці, застосування відповідної техніки. Нерідко редакції самі ставали ініціаторами нових починів: саме з їх ініціативи, наприклад, були розроблені і втілені в практику рекомендації щодо того, як допомогти селянинові при втраті корови, організувати ветеринарні аптеки тощо.

11. Починаючи з 30-х рр. редакції починають активізувати роботу і над висвітленням тем, пов'язаних із іншими галузями виробництва. Передовсім вони намагаються привернути увагу до потреб розширювати підсобні промисли, більше уваги приділяти не лише виготовленню продукції, а й акцентують увагу на вигодах, які б отримали селяни, коли почали самі чи в різних об'єднаннях переробляти продукти – молотити пшеницю, виготовляти з молока сир, масло чи сметану, замість продажі свинини виробляти ковбаси тощо. Почали вести редакції й пропаганду за розширення площ під посіви цукрових буряків, розширення пасічництва, збір лікувальних трав. Однак через незначні масштаби виробництва інших товарів, публікацій, присвячених іншим промислам, окрім землеробства та молочарства, на сторінках часописів було порівняно мало і не вони формували „обличчя” друкованих видань. Однак ця тема знаходила своє висвітлення у серії науково-популярних брошур, присвячених тим чи іншим аспектам різного промислу: вирощуванню цукрових буряків, тютюну, пасічництва тощо.

12. Для ширшого ознайомлення читачів з новинками, редакції нерідко друкували на „розвороті” сторінки-плакати, текст яких набирался більшим

шрифтом і коментувався малюнками, схемами. Часто такі сторінки-плакати оформлялися в кількох кольорах. Оскільки вони не були зшиті з основним блоком, то їх можна було вивішувати окремо в людних місцях. Усе частіше друкувалися й фейлетони, невеликі гумористично-сатиричні оповідання.

13. Серед різноманіття функцій, господарсько-фахові часописи Галичини між двома світовими війнами особливу увагу приділяли освітній функції. Реалізувалася ця функція в кількох аспектах. Передовсім, виходячи з того, що українське населення краю в основному було неграмотним, редакції організовували різні кампанії, присвячені боротьбі з неграмотністю. На сторінках преси широко велися обговорення того, як найшвидше домогтися перелому в цій справі. Це було актуально й тому, що готових зразків ефективного подолання неграмотності досі не було, а досвід боротьби з неграмотністю в більшовицькій Україні через його ідеологічну зашореність, показуху, підміну конкретних результатів демагогією не міг бути корисним для галичан. Виходячи з того, що в краї не було розгорнутої мережі шкіл з українською мовою викладання, бракувало підручників, ці видання взяли на себе роль учителя. У цей час на сторінках преси друкувалися публікації, в яких популяризувалися різні форми навчання, узагальнювався передовий досвід. Розкриттю цієї теми слугували навіть заголовки публікацій, побудовані здебільшого у директивному стилі, та короткі гасла-лозунги. Чимало уваги приділи редакції висвітленню роботи читалень як осередків для ліквідації неграмотності, добору підручників для навчання тощо. У цьому контексті акцентувалося й на ролі преси, організовувалися редакціями місячники української преси і книги. В активі редакцій і широко обговорювані питання, що спряли здешевленню книги та періодичних видань, рекомендації щодо заснування мандрівних читалень, курсових бібліотек тощо.

14. Досягши значних зрушень у ліквідації неграмотності, редакції часописів зосередили увагу на вихованні людини нової формації. Завершальною метою цього процесу мало бути відчуття і усвідомлення

кожним галичанином того, що він є частиною європейського народу. Для цього на сторінках газет і журналів друкувалися публікації, автори яких намагалися привити галичанам почуття власної самоповаги, почуття національної гордості. Пріоритет в таких матеріалах віддавався особі, а не колективу, таким чином особиста честь ототожнювалася з честю нації. Майже не сходила із сторінок часописів тема консолідації нації. Водночас редакції розвінчували тих, хто намагався протистояти єднанню українців, розкривалися причини цього протистояння. Характерно, що найчастіше тема консолідації розглядалася редакціями у поєднанні з темою допомоги тим, хто її потребує. Так, редакції стали ініціаторами збору коштів на потребу постраждалих від пожеж, повеней, особливо активізувавши цю тему при висвітленні штучно організованого більшовиками голодомору на теренах України, де було утворено СРСР. Активізації національного виховання сприяли статті, в яких висвітлювалося героїчне минуле українського народу, розглядалася роль провідників нації. У багатьох різножанрових публікаціях редакції закликали берегти українську мову як найдорожчий скарб нації, шанувати народний одяг, бо хоча він для кожної місцевості інший, самобутній, однак саме цьому розмаїті полягає національна єдність.

15. Виховний процес на сторінках преси не обмежувався лише високими поняттями національної честі, гідності, а найчастіше поєднувався з такими буденними поняттям, як любов до своєї матері, правдивість, порядність. При цьому редакції намагалися так сформулювати виклад матеріалу, аби оригінальністю публікації відразу привернути увагу читача, зацікавити його, при цьому у відповідному контексті конструювалися навіть заголовки. Редакції фахово-господарських часописів утворили ніби спільний фронт пропаганди за здоровий спосіб життя, де розповідали про шкідливість алкоголю та тютюнопаління для здоров'я та бюджету сім'ї. Таким чином редакції виконували освітню, виховну та просвітницьку функцію.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Монографії, навчальні посібники, брошури, автореферати дисертацій, статті

1. Адалкін С. Аграрні відносини на Західній Україні (1919 – 1939 рр.): Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України /Адалін Сергій Павлович. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1951. – 18 с.
2. Аньєс І. Підручник із журналістики. Пишемо для газет: Переклад з французької. / Ів. Аньєс. – К.: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2013. – 544 с.
3. Баран С. Земельні справи в Галичині / С. Баран. – Аусбург: Видання об’єднання українських кооператорів на еміграції, 1948. – 20 с.
4. Барвінський Б. Коротка історія Галичини продовж тисячоліття 907 – 1941 / Б. Барвінський. – Львів: Українське видавництво, 1941. – 43 с.
5. Бачинський Ю. Українська імміграція в З’єдинених державах Америки / Юліян Бачинський. – Львів: Накладом Юліяна Бачинського і Олександра Гарасевича, 1914. – 493 с.
6. Белей І. Двадцять и п’ять літ історії товариства „Просвіта” / Белей Іван. – Львів, 1894. – 68 с.
7. Більський О. Не біймося меліорації. Затрати малі, користь велика / Охрім Більський. – Львів, 1931. – 28 с.
8. Блюм Р. Журналістика у демократичному суспільстві: свобода преси, функції преси / Р. Блюм / Роль мас-медіа у плюралістичному суспільстві: Матеріали міжнародної конференції. – К., 1996. – 234 с.
9. Бойко О. Історія України / О. Д. Бойко. – К.: Видавничий центр „Академія”, 2001. – 656 с.
10. Бойко П. Як тягнувся до культури наш нарід. – Львів, 1922. – 38 с.
11. Боровський М. Матеріяли до бібліографії господарської літератури. Виданої в Галичині, на Волині та Закарпаттю в 1788 – 1944 рр. /

М. Боровський // Крайове господарське товариство „Сільський господар у Львові 1899 – 1944. – Нью-Йорк, 1970. – 600 с.

12. Боровський Ю. Нарис історії сільськогосподарського шкільництва на західноукраїнських землях. 1900 – 1944 рр. / Ю. Боровський. – Вінніпег: Накладом УВ АН, 1974. – 32 с.

13. Бочковський О. І., Сірополко С. Українська журналістика на тлі доби (історія, демократичний досвід, нові завдання) / Ольгерд Іпполіт Бочковський, Степан Сірополко. – Мюнхен, 1993. – 204 с.

14. Бродик З. Тематика публікацій на сторінках „Господарської часописі” в період Першої світової війни 1914 -1918 рр. // Бродик Зоряна // Українська періодика. Історія і сучасність: Доповіді і повідомлення VIII Всеукраїнської науково-теоретичної конференції. 24 -26 листопада 2003 р. – Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, 2003. – С. 216 – 218.

15. Будзиновський В. Хлопська посілість / В. Будзиновський. – Львів: Накладом Українсько-руської видавничої спілки. – 1901. – 92 с.

16. Бухарцев Р. Психологические особенности журналистского творчества / Р. Г. Бухарцев. – Свердловск: Уральский университет им. М. Горького, 1976. – 67 с.

17. Bujać F. Galicja / Bujać F. – T. I. – Lwów, 1918. – 267 s.

18. Вакуров В., Кохтев Н., Солганик Г. Стилистика газетных жанров / Вакуров В. Н., Кохтев Н. Н., Солганик Г. Я. – М.: Изд-во Моск. Ун-та, 1978. – 183 с.

19. Васюта І. Селянський рух на Західній Україні в 1919 – 1939 рр. / І. К. Васюта. – Львів: Вид-во Львів. ун-ту, 1971. – 225 с.

20. Вербова О. Національно-господарський рух на західноукраїнських землях впродовж 1848-1944 років / Оксана Вербова. – Львів: ПАІС, 2009. – 368 с.

21. Витанович І. Історія українського кооперативного руху / Ілля Витанович. Нью-Йорк: ТУК – Товариство Української Кооперації, 1964. – 624 с.
22. Війтик І. Як організувати меліоративні роботи / Ілля Війтик. – Львів: Накладом автора, 1930. – 38 с.
23. Владимиров В. Герменевтика журналістики : Монографія / В. Владимиров. – Луганськ: СУДУ, 1999. – 129 с.
24. Габермас Ю. Залучення іншого: Студії з політичної теорії : Перекл. з нім. Андрій Дахній / Габермас Ю. – Львів: Астролябія, 2005. – 416 с.
25. Гарат Р. М. Діяльність товариства „Просвіта” в Галичині (1868 – 1921 рр.) / Гарат Роман Михайлович : Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 – Історія України. – Чернівці: Чернів. нац. ун-т ім. Ю. Федьковича, 2004. – 17 с.
26. Гелей С. Ілля Витанович про соціально-економічні передумови визвольних національних змагань 1917 – 1920 рр. / Степан Гелей // Україна: культурна спадщина, національна свідомість. – 2009. – № 18. – С. 603 – 611.
27. Гелей С. “Сільський господар” – перше хліборобське товариство галицьких селян // Сільський господар. – 1966. – № 1. – С. 37 – 39.
28. Герасименко М., Дудикевич Б. Боротьба трудящих Західної України за возз’єднання з Радянською Україною / М. П. Герасименко, Б. К. Дудикевич. – К.: Держполітвидав України, 1955. – 186 с.
29. Герасименко М. Соціальне розшарування сільського населення Галичини (II пол. XIX – поч. XX ст.) // Укр. іст. журнал. – 1958. – № 4. – С. 31 – 37.
30. Гиргинов Г. Наука и творчество / Г. Гиргинов / Пер. с болг. О. И. Попова. – М: Прогресс, 1979. – 365 с.

31. Головата Л., Суц Л., Бербека О. Товариство „Посвіта” у Львові (1868 – 193): Показчик видань / Лариса Головата, Люба Суц, Ольга Бербека. Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника НАН України, 2008. – 520 с.

32. Головацький Я. Исторический очерк основания Галицко-русской матиці и справозданье першого собору учених русских и любителей народного просвіщенія / Головацький Я. – Львів: Ставропігійський інститут, 1850. – 84 с.

33. Гольдштейн И. Аграрные отношения в бывшей Польши, Западной Украине и Западной Белоруссии / Гольдштейн И. – М.: Государственное социально-экономическое изд-во, 1940. – 296 с.

34. Гординський Я. До історії культурного й політичного життя в Галичині. – Львів, 1928. – 156 с.

35. Грабовий Я. Історія української кооперації / Ярослав Грабовий. – Прага, 1924. – 74 с.

36. Грицак Е. Українські педагогічно-шкільні та вчительські часописи й журнали: бібліографічний огляд / Е. Грицак // Українська школа. – 1938. – № 7. – С. 21 – 27.

37. Гриценко О. , Шкляр В. Основи теорії міжнародної журналістики / О. М. Гриценко, В. І. Шкляр. – К.: ВПЦ „Київський.університет”, 2002. – 303 с.

38. Дмитрієнко М. Більшовицька преса України 1917 – 1918 рр. як історичне джерело / Дмитрієнко М. Ф. – К.: Наукова думка, 1967. – 174 с.

39. Дроздовська О. Українські часописи повітових міст Галичини (1865-1939: Історико-бібліографічне дослідження / О. Дроздовська. – Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника, 2001. – 363 с.

40. Дубрівний П. Методи праці суспільної агрономії товариства „Сільський господар” / Павло Дубрівний // Крайове господарське товариство „Сільський господар” у Львові 1899 – 1944. – Нью-Йорк, 1970. – 600 с.

41. Дубровіна Л. Методологічні засади історичних досліджень: базові принципи і поняття / Л. А. Дубровіна // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2005 .- № 1. – с. 22 – 29.
42. Енциклопедія Українознавства: Словникова частина. – Париж-Нью Йорк: Молоде життя, 1955. – Т. 1. – 400 с.
43. Жадько В. Журналістика та основи редакторської майстерності: Навчальний посібник / В. О. Жадько. – К: Знання, 2012. – 272 с.
44. Животко А. Історія української преси / Аркадій Животко. – К.: Науково-видавничий центр „Наша культура і наука”, 1999. – 368 с.
45. Зарубіжні українці: Довідник / С. Ю. Лазебник (кер. авт. кол.). – К.: Вид-во „Україна”, 1991. – 252 с.
46. Зашкільняк Л. Вступ до методології історії / Л. О. Зашкільняк. – Львів, ЛОНМІО, 1996. – 96 с.
47. Здоровега В. Теорія і методика журналістської творчості / Володимир Здоровега. – Львів.: ПАІС, 2004. – 268 с.
48. Зелінська Н. Наукове книговидання в Україні: історія та сучасний стан : навчальний посібник / Н. Зелінська. – Львів: Світ, 2002. – 268 с.
49. Злупко С. На чатах рідної землі / Степан Злупко. – Львів: ЛНУ ім. І. Франка, 1999. – 284 с.
50. Зуляк І. Діяльність „Просвіти” у Західній Україні в міжвоєнний період (1919-1939) / Зуляк І. С. – Тернопіль: Воля, 2005. – 946 с.
51. Іваничук Р., Комаринець Т., Мельник І., Середяк А. Нарис історії „Просвіти” / Іваничук Роман, Комаринець Теофіль, Мельник Ігор, Середяк Алла. – Львів – Краків – Париж: Просвіта, 1993. – 232 с.
52. Іванов В. Техніка оформлення газети : Курс лекцій. / В. Ф. Іванов. – К.: Товариство „Знання”, 2000. – 222 с.
53. Ігнатієнко В. Українські нелегальні видання рр. 1914 – 1917 / В. А. Ігнатієнко // Бібліологічні вісті. – К., 1926. – № 1 (10). – С. 65 – 70.

54. Історичне краєзнавство: Підручник Я. С. Калакура, І. Н. Войцехівська, Б. І. Корольов та ін. – К.: Либідь, 2002.- 488 с.
55. Історія України / Керівник авт. кол. Ю. Зайцев. – Львів: Світ, 1996. – 488 с.
56. Історія української дожовтневої журналістики: Навчальний посібник / Авт. кол.: О. І. Дей, І. Л. Моторнюк, М. Ф. Нечиталюк та ін. – К.: Видавниче об'єднання „Вища школа”, 1983. – 511 с.
57. Каплистий М. Умови життя і праці українського хлібороба на західноукраїнських землях / Макар Каплистий // Крайове господарське товариство „Сільський господар” у Львові 1899 – 1944. – Нью-Йорк, 1970. – 600 с.
58. Карпенко В. Журналістика: основи професійної комунікації / Віталій Карпенко. – К.: Нора-прінт, 2002. – 348 с.
59. Качараба С., Рожик М. Українська еміграція. Еміграційний рух зі Східної Галичини та Північної Буковини у 1890 – 1914 рр. / Качараба Степан, Рожик Микола. – Львів: Вид-во „Вища школа” при Львів. ун-ті, 1995. – 124 с.
60. Качор А. Роля “Просвіти” в економічному розвитку Західної України / Качор А. – Вінніпег: Накладом Наукового товариства ім. Т.Шевченка, 1960. – 31 с.
61. Ковпак В. Українська спортивна періодика Галичини 20 – 30-х рр. ХХ ст. / В. О. Ковпак – Львів: ЛННБУ ім. В. Стефаника, 2008. – 234 с.
62. Козоріс М. Панський терор на Західній Україні / М. К. Козоріс. – К.: ВУАН. Серія науково-популярна. – 1932. – № 19. – 75 с.
63. Кондратюк К. Нариси історії українського національно-визвольного руху ХІХ ст. / Кондратюк К. К. – Тернопіль: Просвіта, 1995. – 204 с.
64. Кон Ф. Кризис буржуазной Польши / Ф. Кон. – М.: Красная новь, 1923. – 64 с.

65. Корнійчук А. Становище трудящого селянства західних областей України під владою панської Польщі (1920 – 1939 рр.) / А. Я. Корнійчук. – К.: АН УРСР, 1957. – 71 с.
66. Косачевская Е. Восточная Галиция накануне и в период революции 1848 г. / Е. М. Косачевская – Львов: ЛГУ, 1965. – 152 с.
67. Костенко Н., Иванов В. Досвід конвент-аналізу: Моделі та практики. / Наталія Костенко, Валерій Іванов. – К.: Центр вільної преси, 2003. – 200 с.
68. Кость С. Нариси з історії західноукраїнської преси першої половини ХХ ст. Структура. Частина друга / Степан Кость. – Львів: ЛНУ ім. Івана Франка, 2002. – 217 с.
69. Кравець М. Селянство Східної Галичини і Північної Буковини у другій половині ХІХ ст. / М. М. Кравець. – Львів: Вид-во „Вища кола” при Львів. ун-ті, 1964. – 242 с.
70. Крупський І. Національно-патріотична журналістика України (Друга половина ХІХ – перша чверть ХХ ст.) / І. В. Крупський. – Львів: Світ, 1995. – 184 с.
71. Кузнецова О. Аналітичні методи в журналістиці / Олена Кузнецова. – Львів: ЛДУ ім. І. Франка, 1997. – 110 с.
72. Кузнецова О. Засоби й форми сатири та гумору в українській пресі / Олена Кузнецова. – Львів: ВЦ ЛНУ ім. І. Франка, 2003. – 250 с.
73. Левицький К. Історія політичної думки галицьких українців. 1848 – 1914 / Кость Левицький. – Львів: Накладом власним, 1926. – 736 с.
74. Лехман Т. Висвітлення народних методів господарювання на сторінках журналу „Господар” / Тарас Лахман // Сільський господар: Львів, 1999 №1/2. – С. 18 – 19.
75. Лизанчук В. Основи радіожурналістики: Підручник / В. В. Лизанчук. – К.: Знання, 2006. – 628 с.
76. Літературознавчий словник-довідник / За ред. Р. Т. Гром'яка, Ю. І. Коваліва, В. І. Теремка. – К.: ВЦ „Академія”, 2007.

77. Луценко О. Українське культурне життя Галичини під час німецької окупації 1941 – 1944 р. / О. Луценко. // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність: Зб. наук. праць. – Львів, 1997. – № 3/4. – С. 182. – 202.

78. Макух І. На народній службі / Іван Макух. – Дейтройт: Вид-во Української вільної громади Америки, 1958. – 628 с.

79. Малик Я., Вол Б., Чуприна В. Історія української державності / Малик Ярослав, Вол Борис, Чуприна Василь. – Львів: Світ, 1995. – 248 с.

80. Малик Я. Нижня Липиця від найдавніших часів до сьогодення: Науково-популярний нарис історії / Ярослав Малик. – Львів: Сполом, 2014. – 372 с.

81. Манусевич И. Очерк истории Польши / И. Я. Манусевич. – М.: Учпедгиз, 1952. – 406 с.

82. Маркуц І. Короткий нарис історії Галичини / Ігор Маркуц. – Львів, 1928. – 152 с.

83. Мартинюк М. Українські періодичні видання Західної України, країн Центральної та Західної Європи (191 – 1939 рр.): Матеріали до бібліографії / Львів: ЛНБ ім. В. Стефаника, 1998. – 298 с.

84. Мартюк І. Галичина під чужинцями / Іван Мартюк. – Філадельфія, 1937. – 86 с.

85. Маяковский В. Избранные поэзии / Владимир Маяковский. – М.: Советский писатель, 1997. – 278 с.

86. Михайлин І. Основи журналістики / І. Л. Михайлин. – К.: Центр учбової літератури, 2011. – 496 с.

87. Москаленко А. Вступ до журналістики: Підручник. 2-е вид. доп. і переробл. / А. З. Москаленко. – К.: Київ. ун-т ім. Т. Шевченка, 1997. – 323 с.

88. Нарис історії „Просвіта” / Р. Іванчук, Т. Комаринець, І. Мельник, А. Середяк. – Львів – Краків – Париж: ”Просвіта”, 1993. – 232 с.

89. Несторович В. Що нам допоможе і від чого нам боронитися / Володимир Несторович. – Львів: Діло, 1934. – 86 с.

90. Олесневич Л. Кооперативні міфи і капіталістична дійсність. Західноукраїнська буржуазна кооперація (1883 – 1939) / Л. Олесневич. – К.: Наукова думка, 1974. – 168 с.

91. Олесницький Є. Сторінки з мого життя / Є. Олесницький. – Львів: Діло, 1935. – 250 с.

92. Осечинський В. Галичина під гнітом Австро-Угорщини в епоху імперіалізму / Осечинський В. К. – Львів: книжково-журнальне видавництво, 1954. – 185 с.

93. Павликовський Ю. Земельна справа у Східній Галичині: короткий історико-економічний огляд земельного питання та сучасний його стан / Ю. Павликовський. – Львів: НТШ, 1922. – 22 с.

94. Павликовський Ю. Під прапором самопомочи. Кілька програмових думок про устрій праці господарських установ, ділаючих на селі і для села / Ю. Павликовський. – Львів: Накладом т-ва “Сільський господар”, 1925. – 64 с.

95. Партико З. Теорія масової інформації та комунікації : Навч. посібник. / З. В. Партико. – Львів: Афіша, 2008. – 292 с.

96. Передирій В. Становлення львівської педагогічної преси. Друга половина XIX – початок XX ст. / Валентина Передирій // Збірник праць Науково-дослідного центру періодики. – Вип. 9. – Львів: ЛНБ ім. В Стефаника НАН України, 2001. – С. 3 – 23.

97. Перський С. Популярна історія товариства „Просвіта”. З ілюстраціями / С. Перський. – Львів: Видання товариства „Просвіта”. – Ч. 30. – 268 с.

98. Перший український просвітньо-економічний конгрес улажений товариством “Просвіти” в сорокаліття заснування у Львові, в днях 1 і 2 лютого 1909 р. / За ред І. Брика, М. Коцюби. – Львів: Просвіта, 1910. – 655 с.

99. Пинда Л. Українські сільськогосподарські видання Східної Галичини як джерело бібліографічної інформації (20-30-ті роки XX століття) / Пинда Любов Андріївна: Автореф. дис. ... канд. іст. наук: 07.00.08 – Книгознавство, бібліотекарство, бібліографознавство – К.: Національна бібліотеки України імені В. І. Вернадського, 1992. – 18 с.
100. Почепцов Г. Контроль над розумом / Георгій Почепцов. – К.: Видавничий дім „Києво-Могилянська академія”, 2012. – 350 с.
101. Прилюк Д. Теорія і практика журналістської творчості / Д. М. Прилюк. – К. : Вища школа, 1983. – 280 с.
102. „Просвіта”. Історія і сучасні проблеми : Міжнародна наук.-практ. конф. – Львів, 20 – 21 серп. 1993 // Просвіта: Львів: Львівське т-во укр. мови ім. Тараса Шевченка. – 1993. – № 23. – С 15 – 18.
103. Рассел Б. Философский словарь / Пер. с англ. / Бертран Рассел. – К.: Port-Royal, 1996. – 368 с.
104. Різун В., Скотникова Т. Методи наукових досліджень в журналістиці / В. Різун, Т. Скотникова. – К.: Преса України, 2008. – 144 с.
105. Різун В. Начерки до методології досліджень соціальних комунікацій / В. В. Різун // Світ соціальних комунікацій. – 2011.-Т. І. С.10 - 12.
106. Різун В. Теорія масової комунікації: Підручник / В. В. Різун. – К.: „Просвіта”, 2008. – 260 с.
107. Роскошный А. Пресса в политической жизни общества / А. Роскошный. – Донецк: ДНУ, 1998. – 164 с..
108. Рубан В. І в труді, і в бою... (50 років української радянської преси) / В. А. Рубан. – К.: Вид-во Київ. ун-ту, 1967. – 216 с.
109. Rutkowski J. Wlasnosc tabularna wedlug stanu z koncem 1912 r. / Rutkowski Jan. – Warszawa, 1913. – 96 s.
110. Середяк А. Діяльність товариства „Просвіта” в 1929 – 1939 рр. / А. Середяк // Нарис історії „Просвіти”. – Львів; Краків; Париж, 1993. – 268 с.

111. Скакун Р. „Пацифікація”. Польські репресії в Галичині / Роман Скакун. – Львів: Український Католицький Університет, 2012. – 172 с.
112. Сливка Ю. Західна Україна в реакційній політиці польської та української буржуазії / Ю. Ю. Сливка. – К.: Наукова думка, 1985. – 271 с.
113. Сніцарчук Л. Українська преса Галичини (1919-1939 рр.) / Л. В. Сніцарчук. – Львів: НАН України., ЛННБ України ім. В. Стефаника, 2009. – 416 с.
114. Стеблій Ф., Криль М. Галицкая матица во Львові / Феодосій Стеблій, Михаил Криль. – М.: Наука, 1966. – 244 с.
115. Стеблій Ф. Предтечі „Просвіти” / Феодосій Стеблій // Україна: культурна спадщина, національна свідомість, державність / Вип. 19: „Просвіта” – оберіг незалежності та соборності України. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2010. – 784 с.
116. Струк З. Діяльність українських кооператив у Західній Україні 1921 – 1939 рр. / Зоряна Струк. – Львів: Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 2000. – 152 с.
117. Студинський К. Матеріали до історії культурного життя в Галичині в 1795 -1857 рр. Замітки й тексти / К. Студинський. – Львів: Вид. „Український руський архів”. – Т. 13 – 14, 1920. – 431 с.
118. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю. І. Шевчука; Вст. ст. С. В. Кульчицького / Орест Субтельний. – К.: Либідь, 1991. – 512 с.
119. Сурмін Ю. Майстерня вченого. Підручник для науковця / Юрій Сурмін. – К.: НМЦ „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, 2006. – 302 с.
120. Сухий О. Від русофільства до москвофільства. Російський чинник у громадській думці та суспільно-політичному житті галицьких українців у ХІХ столітті / Олексій Сухий. – Львів: ЛНУ імені Івана Франка, 2003. – 497 с.
121. Сухий О. Галичина: між Сходом і Заходом. Нариси історії ХІХ – початку ХХ ст. / Сухий О. – Львів: Львівський державний університет ім.

І. Франка; Інститут українознавства ім. І. Крип'якевича НАН України, 1997. – 201 с.

122. Терновиця О. У змаганнях до світла. – Львів, 1928. – 59 с.

123. Томашівський С. Народні рухи в Галицькій Русі 1848 р. / С. Томашівський. – Львів: НТШ, 1898. – 138 с.

124. Филипс Л., Йоргенсен М. Дискурс-анализ. Теория и метод / Филипс Л. Дж., Йоргенсен М. В. – Х: Изд-во „Гуманитарный центр”, 2004. – 336 с.

125. Франко І. Задушні дні у Львові 1848 р. / Франко Іван // Зібрання творів: У 50-ти т. – К.: Наукова думка: 1983- Т. 46. кн. 1.

126. Франко І. З останніх десятиліть ХІХ віку / Франко І. // Зібрання творів: У 50 т. – К.: Наукова думка, 1982. – Т. 41.

127. Франко І. Нарис історії українсько-руської літератури до 1890 року. // Франко Іван. – Зібрання творів: У 50-ти т. 4. – К.: Наукова думка, 1984.

128. Фрост К. Дизайн газет и журналов: Перевод с англ. / Крис Фрост. – М.: Университетская книга. 2008. – 231 с.

129. Холевчук М. Організація контролі молочності / М. Холевчук. – Львів, 1930. – 42 с.

130. Холод О. Методологія досліджень соціальних комунікацій: Підручник / О. М. Холод. – Львів: ПАІС, 2014. – 280 с.

131. Хоню В. Організаційно-методичні засади роботи українських видавців кінця ХІХ – початку ХХ ст. / Хоню В. В. – К.: НТУУ „КПІ”, 2000. – 48 с.

132. Храпливий Є. Сільське господарство Галицько-Волинських земель / Є. Храпливий. – Львів, 1936. – 58 с.

133. Храпливий Є. Сорок літ праці краєвого товариства “Сільський господар” у Львові / Є. Храпливий. – Львів: Накладом товариства «Сільський господар», 1939. – 40 с.

134. Чекмишев О. Методи конвертованих досліджень соціальних комунікацій / Олександр Чекмишев. – К.: ВПЦ „Київський університет”, 2011. – 336 с.

135. Чихольд Я. Облик книги. Избранные статьи о книжном оформлении : Пер. с нем. / Ян Чихольд. – М.: Книга, 1980. – 240 с.

136. Чічановський А., Шкляр В. Політика. Преса. Влада. / Чічановський А. А., Шкляр В. І. – К., М.: Славянський діалог, 1993. – 68 с.

137. Шаповал Ю. „Діло” (1880-1939 рр.): поступ української суспільної думки / Ю. Г. Шаповал. – Львів, 1999. – 384 с.

138. Шевченко Т. В Казематі. VIII. / Тарас Шевченко // Повне зібр. творів у 20-ти томах. – Т. 2: Поезія. 1848 – 1861. – К.: Наукова думка, 1990. – С. 14.

139. Ющишин І., Петрова І. Вчіть неписьменних / Ющишин І., Петрова І. – Львів: Просвіта, 1932. – 34 с.

Матеріали з газетно-журнальних видань

140. Адамчук А. Який промисел як організувати / Андрій Адамчук // Сільський господар. – 1938. – № 13.

141. Андрійчук П. Свій до свого / Петро Андрійчук // Господарсько-кооперативний часопис. – 1935. – № 11.

142. Бачинський Д. Переглядаємо пресу / Д. Бачинський // Торгівля і Промисел. -1937. -№ 4.

143. Безробітним і малоземельним треба дати верстат праці // Сільський господар. – 1934. – № 12.

144. Бережимо права рідної мови // Господарсько-кооперативний часопис. – 1935. – № 5.

145. Білоус Т. Чи добре ми господарюємо? / Т. Білоус. // Сільський господар. – 1933. – № 3.

146. Білько Т. Кілька порад для наших селян / Т. Білько // Сільський господар. – 1938. – № 7.
147. Більше самодіяльності в наших кооперативах // Кооперативне молочарство. – 1934. – № 2.
148. Блажкевич І. В тяжкій горю приходить поміч / І. Блажкевич // Господарсько-кооперативний часопис. – 1935. – № 15.
149. Брат братові // Господарсько-кооперативний часопис. – 1936. – № 16.
150. Будьмо народом // Зоря Галицька. – 1848. – 10 трав.
151. Важна справа // Кооперативне молочарство. – 1934. – № 8.
152. Вакуловський В. Наслідки праці господарів, які працюють за вказівками агронома / В. Вакуловський. // Сільський господар. – 1931. – № 4.
153. Вакуловський В. Що дає контролю молочності / В. Вакуловський // Сільський господар. – 1932. – № 7.
154. Василенко О. Яких чарів вживала Палажка, щоби її корови давали більше молока? / Осип Василенко // Сільський господар. – 1932. – № 4.
155. Вербицька Е. Про доцільність закупна / Е. Вербицька // Господарсько-кооперативний часопис. – 1935. – № 5.
156. Величко О. Гуртом і батька бити легше / Охрім Величко // Сільський господар. – 1930. – № 12.
157. Веселе з молочарства // Кооперативне молочарство. – 1930. – № 2.
158. Весняний дарунок читачам // Сільський господар. – 1929. – № 6.
159. Висліди контролі молочності за 1933 – 1934 рр., веденої в годівельних секціях „Сільського господаря” // Сільський господар. – 1935. – № 8.
160. Виховуймо наших членів // Господарсько-кооперативний часопис. – 1938. – № 38.
161. Від адміністрації // Письмо з „Просвіти”. – 1909. – № 19 /20.

162. Від виділу Товариства „Просвіта” // Народний календар на рік звичайний 1870. – Львів, 1869.
163. Викорінюймо хвороби з наших хат // Господар. – 1903. – № 3.
164. Вісти з „Просвіти” // Письмо з „Просвіти”. – 1922. – № 21/22.
165. Вітвицький О. Яку шкоду приносять межі / Орест Вітвицький // Сільський господар. – 1923. – № 3.
166. В. Л. Літературна нагорода / В. Л. // Господарсько-кооперативний часопис. – 1936. – № 4.
167. Влом до кооперативи // Господарсько-кооперативний часопис. – 1935. – № 11.
168. В. М. Примір, гідний наслідування / В. М. // Сільський господар. – 1931. – № 21.
169. Волинець Б. Досить вже сварок по наших селах / Богдан Волинець // Сільський господар. – 1935. – № 5.
170. Волинський А. Нам не по дорозі! / А. Волинський // Сільський господар. – 1938. – № 10.
171. Волинський А. Охорона сільськогосподарських тварин / А. Волинський // Сільський господар. – 1938. – № 3.
172. Воробець Т. Зі села / Т. Воробець // Кооперативне молочарство. – 1929. – № 7.
173. В. П. Господарський патріотизм / В. П. // Господарсько-кооперативний часопис. – 1938. – № 47.
174. Всі на просвітній фронт // Сільський господар. – 1933. № 1.
175. Вуйко Панас. Сільський вчитель / Вуйко Панас. – Сільський господар. – 1931. – № 8.
176. Гаврилко А. Від чого залежить розвій нашої кооперації / А. Гаврилко. // Господарсько-кооперативний часопис. – 1921. – № 2.
177. Галущинський М. Новий засіб для поборювання неграмотності / М. Галущинський // Народня Просвіта. – Львів, 1924. – № 1.

178. Галущинський М. „Просвіта” і її день / М. Галущинський // Життя і Знання. – 1929. – № 3.
179. Ганас П. Меліорація згодилась / Петро Ганас // Сільський господар. – 1930. – № 15/16.
180. Гей, господарі! Беріться з завзяттям до діла! Закріплюйте яруги, дбайте про кожну п’ядь землі // Сільський господар. – 1929. – № 7.
181. Геть з неграмотністю // Господарсько-кооперативний часопис. – 1934. – № 47.
182. Гірський М. Шануймо матір / М. Гірський // Хліборобська молодь. – 1939. – № 5.
183. Гнида С. Хто слідуючий? / Степан Гнида // Сільський господар. – 1938. – № 5.
184. Горішний В. Платва / В. Горішний // Кооперативна родина. – 1935. – № 1.
185. Гуль С. Не більше, а ліпше // Степан Гуль / Кооперативне молочарство. – 1930. – № 3.
186. Гушалевич І. Розмова про школу і господарство з русином-лемком / І. Гушалевич // Учитель. – 1870. – № 17.
187. Декайло М. Наш капітал це клич „Свій до свого” / Микола Декайло // Господарсько-кооперативний часопис. – 1934. – № 6.
188. Демкович-Добрянський М. Всі за одного, один за всіх / М. Демкович-Добрянський // Хліборобська молодь. – 1938. – № 11.
189. Демкович М. Село і місто / М. Демкович // Господарсько-кооперативний часопис. – 1938. – № 47.
190. Дмитренко В. Як збільшити доставку молока до кооперативної молочарні / В. Дмитренко // Сільський господар. – 1932. – № 15.
191. Добробут народу приходить через науку і знання // Сільський господар. – 1932. – № 5.

192. Доманицький В. Як боротися з кризою нашим селянам / Віктор Доманицький // Сільський господар. – 1930. – № 2.
193. Допоможімо голодуючим Яворівщини // Сільський господар. – 1935. – № 6.
194. Доставець. Що наробила кружлівка в нашім селі / Доставець // Кооперативне молочарство. – 1928. – № 11.
195. До українського громадянства // Сільський господар. – 1927. – № 18.
196. До наших вп. співробітників // Господарська часопись. – 1918. – № 9.
197. До читачів // Письмо з „Просвіти”. – 1921. – № 1/2 .
198. Дяченко М. Бережи чести своєї нації! / Михайло Дяченко // Хліборобська молодь. – 1939. – № 5.
199. Дяченко М. Особиста честь / Михайло Дяченко // Хліборобська молодь. – 1939. – № 4.
200. Дяченко М. Цінуймо все наше / Михайло Дяченко // Хліборобська молодь. – 1939. – № 8.
201. Є. Г. Сільськогосподарські машини в наших кооперативах / Є. Г. // Господарсько-кооперативний часопис. – 1932. – № 12.
202. Жовтень – місяць друкованого слова // Сільський господар. – 1928. – № 20.
203. Закінчення і нагороди нашого другого змагання-конкурсу // Хліборобська молодь. – 1935. – № 3.
204. Закладаймо кооперативні бібліотеки // Господарсько-кооперативний часопис. – 1937. – № 47.
205. Запитання і відповіді // Сільський господар. – 1932. – № 11.
206. Запросини до передплати і співроботи // Господар і промисловець. – 1909. – № 2.
207. Звідомлення з праці краєвого господарського товариства „Сільський господар” за 1938 рік. – Львів, 1939.

208. З книгарської полиці // Господарсько-кооперативний часопис. – 1934. – № 13.
209. З новим 1904 роком // Господар. – 1904. – № 1.
210. Іванів О. Біда навчить // Сільський господар. – 1931. – № 4.
211. Інструкція для читалень „Просвіти” в справі поборювання неграмотності” // Письмо з „Просвіти”.- 1913. – № 9.
212. І. П. Перша моторова молочарня в Глинянах / І. П. // Кооперативне молочарство. – 1930. – № 10.
213. Каплистий М. Замовляйте добре господарське приладдя / М. Каплистий. – 1938. – № 14.
214. Качала С. Еще о русском народном обществе / С. Качала // Слово. – 1862. – № 27.
215. Качала С. Погляди на справи русько-народні в началі года 1868 / С. Качала из Шельпак // Слово. – 1862. – № 2.
216. Коберський К. Головна небезпека ще перед нами / К. Коберський // Кооперативна республіка. – 1930. – № 2.
217. Коберський К. Етичні та економічні ідеї в кооперації // К. Коберський // Кооперативна республіка. – 1929. – № 1.
218. Комаринець А. Виплюймо буряни з рідної мови / А. Комаринець // Хліборобська молодь. – 1939. – № 3.
219. Конкурс „Господарсько-кооперативного часопису” на статті // Господарсько-кооперативний часопис. – 1937. – № 9.
220. Кооперативна сівалка // Сільський господар. – 1930. – № 23.
221. Кооперативний тиждень „Рідної школи” // Господарсько-кооперативний часопис. – 1925. – № 15.
222. Кооперативні центральні для голодуючої Яворівщини // Господарсько-кооперативний часопис. – 1935. – № 16.
223. Кооперація і письменство // Господарсько-кооперативний часопис. – 1935. – № 45.

224. Корчинський М. Всі відповідаємо / Михайло Корчинський // Господарсько-кооперативний часопис. – 1934. – № 48.
225. Коцик Р. З насінням є в нас недобра справа / Р. Коцик // Сільський господар. – 1929. – № 4/5.
226. Ксенич В. Передплачуймо наші видання / В. Ксенич // Господарсько-кооперативний часопис. – 1936. – № 5.
227. Лапчук І. Найголовніші основи комасації / Іван Лапчук // Сільський господар. – 1931. – № 13/14.
228. Лапчук І. Оцінка ґрунтів при комасації / Іван Лапчук // Сільський господар. – 1931. – № 20.
229. Лапчук І. Чому Остап хоче комасації / Іван Лапчук // Сільський господар: Календар на 1930 рік. – Львів, 1929.
230. Лапчук І. Чому потрібна комасація // Іван Лапчук // Сільський господар. – 1938. – № 1.
231. Левицький К. З приводу сорока літ праці краєвого господарського товариства “Сільський господар” у Львові / К. Левицький // Сільський господар. – 1939. – № 2.
232. Магальяс С. „Просвіта” й економічні організації / С. Магальяс // Письмо з „Просвіти”. – 1922. – № 21/22.
233. Магальяс С. Слово до української молодіжи / С. Магальяс // Письмо з „Просвіти”. – 1922. – № 27/28.
234. Магальяс С. Часопис в освітньо-виховній праці / Магальяс С. // Життя і знання. – 1922. – № 7.
235. Макуха М. Відбудова краю / М. Макуха // Господарська часопись. – 1917. – № 22.
236. М. Б. Місяць жовтень – це місяць української преси і книжки / М. Б. // Сільський господар. – 1934. – № 20.
237. Минко П. Мусимо самі себе рятувати / Петро Минко // Господарсько-кооперативний часопис. – 1937. – № 38.

238. Місяць дешевої книжки – це полегша нашого товариства для найбільш бідніших господарів // Сільський господар. – 1938. – № 4.

239. Місяць грудень – місяць товариства „Просвіта” // Господарсько-кооперативний часопис. – 1934. – № 48.

240. На варті освіченості нації // Господарсько-кооперативний часопис. – 1934. – № 13.

241. На поміч жертвам повені // Сільський господар. – 1927. – № 18.

242. Національна єдність – запорука доброго життя // Сільський господар. – 1938. – № 10.

243. Нашим поставцям під розвагу / Кооперативне молочарство. – 1931. – № 1.

244. Нащо маємо платити адвокатам // Сільський господар. – 1932. – № 9.

245. Не впадаймо в розпач // Кооперативне молочарство. – 1934. – № 2.

246. Не закидаймо свого / Кооперативна родина. – 1935. – № 4.

247. Нечай С. Для загального добра / Семен Нечай // Господарсько-кооперативний часопис. – 1935. – № 5.

248. Нечай П. Книга навчить, як доробитися статків / Петро Нечай // Сільський господар. – 1933. – № 2.

249. Нечуваний напад // Хліборобська молодь. – 1938. – № 8.

250. Нищий М. Ще про збільшення врожаїв з наших піль / М. Нищий. – Сільський господар. – 1933. – № 8.

251. Ой межі, межі, бодай вас не було // Сільський господар, 1929.- № 4/5.

252. О. Л. Замало читаємо // Господарсько-кооперативний часопис. – 1936. – № 4.

253. Олесницький Є. Яким задачам має служити „Господар і промисловець” / Євген Олесницький // 1909. – № 1.

254. Оповідання старого Гната // Сільський господар. – 1930. – № 22.

255. Орище С. Знищуймо межі на наших полях / С. Орище // Сільський господар, 1934. – № 19.
256. Ортоскоп. Наш клич: сільськогосподарська освіта / Ортоскоп // Сільський господар. – 1926. – № 1.
257. Осінчук В. Збиткуємо чи господарюємо / В. Осінчук // Господарсько-кооперативний часопис. – 1933. – № 5.
258. Осюрак П. Не даймося одурити / Петро Осюрак // Кооперативне молочарство. – 1928. – № 3.
259. О. Я. Чому ми бідні / О. Я. // Сільський господар. – 1932. – № 7.
260. Павликовський М. Весняні засіви в воєнній добі / М. Павликовський // Господарська часопись – 1918. – № 14.
261. Павликовський Ю. На шляху праці // Ю. Павликовський // Господарсько-кооперативний часопис. – 1927. – № 3.
262. Палій А. Чи вічна байдужість / А. Палій. // Кооперативне молочарство. – 1929. – № 7/9.
263. Пацифікація // Діло. – 1930. – 3 жовт.
264. Перегляд праці в центральнім товаристві „Просвіта” у Львові (в часі від 1 листопада 1921 – 31 мая 1922 р. // Письмо з „Просвіти” . – 1922. – № 27/28.
265. Петрусь К. Як знав би, де впадеш... / К. Петрусь // Сільський господар. – 1931. – № 5.
266. Пеленський З. На новий рік праці / З. Пеленський // Господарсько-кооперативний часопис. – 1928. – № 1.
267. Півторічна суспільна праця агронома на Рогатинщині // Сільський господар. – 1930. – № 4.
268. Підпалюють українські кооперативи // Господарсько-кооперативний часопис. – 1938. – № 42. – 16 жовт.

269. Подайте помічну руку ближньому // Сільський господар. – 1930. – № 14.
270. Полеві межі // Сільський господар, 1926. – № 5.
271. Попович О. Як учили, а як учити би грамоти / О. Попович // Народня Просвіта. – Львів, 1925. – № 30.
272. Похід проти товариства „Просвіта” // Діло. – 1924. – 24 квіт.
273. Похід проти української школи // Діло. – 1924. – 24 січ.
274. Премія для кооперативи, яка купить сіялку для спільного ужитку членів // Сільський господар. – 1926. – № 8.
275. Пригода О. Тато не казали / О. Пригода // Хліборобська молодь. – 1936. – № 2.
276. Прийма Т. Книжка як джерело набуття освіти / Т. Прийма. – Ходорів: Бюлетень т-ва „Просвіта” у Ходорові, 1931. № 12.
277. Раковський Й. Ой, ті межі / Й. Раковський // Сільський господар, 1932. – № 7.
278. Романенко А. Чому платимо податки за межі / Антін Романенко // Сільський господар. – 1931. – № 2.
279. Романенко А. Що маємо робити для добробуту села / Антін Романенко // Сільський господар – 1934. – № 8.
280. Сенишин Ю. Дописи з краю / Юліан Сенишин // Кооперативне молочарство. – 1931. – № 4.
281. Сільська молодь та її завдання // Сільський господар. – 1933. – № 10.
282. Січень – місяць кооперативної книжки // Господарсько-кооперативний часопис. – 1936. – № 4.
283. Скасуймо межі, як роблять селяни в Європі // Сільський господар. – 1937. – № 4.
284. Смерть неписьменності // Сільський господар. – 1934. – № 22.

285. Созанський В. Де наша хліборобська сила? / Василь Созанський // Сільський господар. – 1929. – № 7.
286. Соневицький А. Йдемо до поправи нашої господарки / А. Соневицький // Кооперативне молочарство. – 1932. – № 2.
287. Стефанидин С. „Ваші видання дорогі...” // Сільський господар. – 1931. – № 15/16.
288. Струк В. Відбудова українського рільництва і селянського стану / В. Струк // Господарська часопись. – 1915. – № 7.
289. У гуртках і кооперативах – наша сила! // Кооперативне молочарство. – 1936. – № 1.
290. Українці! // Господарсько-кооперативний часопис. – 1937. – № 51.
291. Усі на сільськогосподарський фронт // Сільський господар. – 1929. – № 6.
292. Фацієвич О. Якими дорогами повинна іти організація нашого рільництва / О. Фацієвич // Господарсько-кооперативний часопис. – 1937. – № 25.
293. Хмиз Б. Бо ... ми народ майстерний... / Богдан Хмиз // Кооперативне молочарство. – 1931. – № 9.
294. Хмиз Б. Лиш ти, брате, не стогни! / Богдан Хмиз // Кооперативне молочарство. – 1931. – № 6.
295. Храпливий Є. Гуртуймося – не роз’єднуймося! / Є Храпливий // Сільський господар. – 1932. – № 4.
296. Храпливий Є. Місяць українського часопису і наше селянство // Сільський господар. – 1932. – № 20.
297. Храпливий Є. Не туди шлях нашим господарям! / Є. Храпливий // Сільський господар. – 1929. – № 4/5.
298. Храпливий Є. Подумаймо над тим, щоби і в нашому повіті був агроном! / Євген Храпливий // Кооперативне молочарств. – 1931. – № 1.

299. Храпливий Є. Серед лихоліття – організація для хлібороба найбільш потрібна! / Є. Храпливий // Сільський господар. – 1932. – № 3.
300. Храпливий Є. Треба нам агрономів / Євген Храпливий // Сільський господар. – 1931. – № 20.
301. Хроновят М. Провід кооперативи / М. Хроновят // Кооперативне молочарство. – 1934. – № 2.
302. Цар-голод // Господарсько-кооперативний часопис. – 1935. – № 11.
303. Чаковський Й. Стрінулася зима з весною / Й. Чаковський // Сільський господар. – 1932. – № 4.
304. Чим радіє, а чим журиться кооператива в Стронятині // Господарсько-кооперативний часопис. – 1924. – № 4.
305. Чи потрібна русинам ся нова часопись „Господар”? // – Господар. – 1898. – № 1.
306. Шануймо народний одяг // Хліборобська молодь. – 1935. – № 4.
307. Шах С. Новий нарис освітньої праці / С. Шах // Народня Просвіта. – 1923. – № 3.
308. Ще про меліорацію // Сільський господар – 1927. – № 5.
309. Що треба знати й робити, щоби збільшити продуктивність лук // Сільський господар. – 1934. – № 7.
310. Юрко Т. Святкуймо без алкоголю / Т. Юрко // Сільський господар. – 1932. – № 9.
311. Юс. Дід Горох членом / Юс. // Кооперативне молочарство. – 1933. – № 11.
312. Юс. Чудак / Юс. // Кооперативне молочарство. – 1936. – № 9.
313. Як дальше боротися? : Організуйте бюро правної поради і селянської оборони при філіях „Сільського господаря” // Сільський господар. – 1932. – № 22.
314. Як відновляти, основувати та вести кружки „Сільського господаря” // Сільський господар. – 1928. – № 5.

315. Як дійти до потрібного капіталу на будову парової машини // Кооперативне молочарство. – 1930. – № 5.

316. Як найлегше виховати дітей на пройдисвітів? // Українська господиня. – 1929. – № 2.

317. Як нас читають наші селяни // Господар. – 1903. – № 9.

318. Яхвак Д. Не знаємо, як господарювати по-новому / Дмитро Яхвак // Сільський господар. – 1934. – № 1.

319. Яхвак Д. Щоб мати, треба працювати. Але не так, як працювали наші діди // Дмитро Яхвак. // Сільський господар. – 1934. – № 4.

Архівні документи

320. Львівська наукова бібліотека ім. В. Стефаника: відділ рукописів.

321. Центральний державний історичний архів України, м. Львів.